

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SAFİYYUDDÎN EL-HİLLÎ'NİN
EL-KÂFİYETU'L-BEDÎ'İYYESİ**

Aziz YAVUZ

15929001

Danışman

Doç. Dr. Yahya SUZAN

Diyarbakır 2017

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SAFİYYUDDÎNEL-HİLLÎ'NİN
EL-KÂFİYETU'L-BEDÎ'İYYESİ**

Aziz YAVUZ
15929001

Danışman
Doç. Dr. Yahya SUZAN

Diyarbakır 2017

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Safıyyuddîn el-Hillî’nin el-Kâfiyetu’l-Bedî’iyyesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

10/07/2017

Aziz YAVUZ

KABUL VE ONAY

Aziz YAVUZ tarafından hazırlanan Safiyyuddîn el-Hillî'nin el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyyesi adındaki çalışma, 10/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Doğu Dilleri ve Edebiyatlar Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Doç. Dr. Yahya SUZAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nafi ARSLAN

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in (s.a.v) methinde ve bedî sanatları ile nazmedilen kasidelerin genel adı olarak ifade edebileceğimiz bedîiyyât, VIII/ XIV yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış olup hem toplumda hem de ilim dünyasında, yaklaşık altı yüzyıl büyük bir teveccüh görmüştür. Ancak onunla ilgili yeterli ölçüde müstakil çalışmalar yapılmamıştır. Görebildiğimiz kadarıyla bu alanda Arapça olarak yapılan tek müstakil çalışma, 'Alî Ebû Zeyd'in *el-Bedî'îyyât fî'l-Edebi'l-'Arabî* adlı çalışmasıdır. Türkçe olarak ise Cüneyt EREN'in *Peygamberimize Adanmış Manzumeler Bedîiyyat* isimli eseri ile Hulusi KILIÇ'a ait DİA'daki *Bedîiyyât* maddesini görmekteyiz. Bu çalışmalarda bedîiyyâtın tanımı, ortaya çıkışı, ortaya çıkış sebepleri, bedîiyyelerin sayısı vb. konular hakkında bilgiler verilmiştir. Ancak bu çalışmalarda bedîiyyâtta ilk manzume olarak değerlendirilen Safiyyuddîn el-Hillî'nin *el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fî'l-Medâihi'n-Nebeviyye* adlı manzumesi hakkında yeterli bir bilginin verilmediğini görmekteyiz.

el-Hillî'nin söz konusu manzumesi, yapı ve içerik bakımından hemen hemen tüm bedîiyye nâzımları tarafından taklit edilmiştir. Onun tarzında yaklaşık yüz kadar bedîiyye nazmedilmiştir. Bu manzume hakkında görebildiğimiz kadarıyla üç şerh ve bir tahmîs yazılmıştır. Bedîiyyât alanındaki önemine rağmen, el-Hillî'nin bu manzumesi hakkında Türkçe olarak yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu manzume hakkında yapılacak bir çalışmanın, bedîiyyâtın anlaşılmasına katkısının olacağından hareketle *Safiyyuddîn el-Hillî'nin el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyyesi* adlı bu çalışmamızı yaptık.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte, bedîiyyâtın lugat ve terim anlamı, amacı, ortaya çıkışı, ortaya çıkış sebepleri, şekil ve içerik

bakımından yapısı, bedîiyyelerin sayıları ile birlikte örnek olabilecek üç farklı bedîiyye hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde, Safiyyuddîn el-Hillî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise Safiyyuddîn el-Hillî'nin *el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fî'l-Medâihi'n-Nebeviyye* adlı manzumesinin nazmedilme sebebi, muhtevası, yapısı ve ihtiva ettiği bedî sanatlar ele alınmıştır. Çalışmamızda elde ettiğimiz veriler Sonuç'ta zikredilmiştir. Bu manzume ve Türkçe tercümesi çalışmanın sonunda ek olarak verilmiştir.

Çalışmamda verdiği emeği, gösterdiği sabır ve tevazusu için değerli danışmanım sayın Doç.Dr. Yahya SUZAN'a ve değerli katkılarından dolayı sevgili hocam sayın Prof.Dr. Mehmet Mesut ERGİN'e çok teşekkür ederim.

Aziz YAVUZ
Diyarbakır 2017

ÖZET

Bu çalışmada, Arap edebiyatında, bedîiyyâtın ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı açıklanmaya çalışıldı. Bu konudaki görüşlere yer verildi. Sonrasında Safiyyuddîn el-Hillî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri incelendi. Bedîiyyât türünde nazmedilen ilk kaside olan Safiyyuddîn el-Hillî'nin *el-Kafîyyetu'l-Bedî'iyye fî'l-Medaihi'n-Nebeviyye* adlı manzumesi, şekil ve içerik bakımından incelendi. Bu kasidedeki her beyitin ihtiva ettiği bedî sanatlarının lugat ve terim manaları açıklandı. Her beyit, içerdiği sanata örnek verildi. Çalışmanın sonuna ise bu kaside ve Türkçe tercümesi eklendi.

Anahtar Sözcükler

Arap edebiyatı, bedîiyye, bedîiyyât, Safiyyuddîn el-Hillî, el-Kafîyyetu'l-Bedî'iyye, bedî sanatları

ABSTRACT

In this study, these topics were tried to explain: in Arabic literature what bediyyat was and how it came in sight and ideas on this subject were included. Than, Safiyuddin al-Hilli's life, his literary personality and his works were studied. Safiyuddin al-Hilli's poem which was called al-Kafiyetul Bediyye fiil Medaihi'n Nebeviyye was the first eulogium that was written in the Bediyyat genre and it was studied in regard to its form and content the lugat and terminology of Bedii arts couplets of this eulogy was explained. Every couplets was given example of which art contains. At the end of this study was edded this eulogy ve his turkish translate.

Key Words

Arabic literature, bediyye, bediyyat, Safiyuddin al-Hilli, al-Kafiyetul Bediyye, bedii arts

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1
BEDİİYYÂT	1
1. LUGAT ANLAMI.....	1
2. TERİM ANLAMI.....	1
3. ORTAYA ÇIKIŞI.....	4
3.1. el-Erbilî	4
3.2. İbn Câbir el-Endelusî	6
3.3. Safiyyuddîn el-Hillî	8
4. ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ	11
5. YAPISI	14

6. BEDÎİYYELERİN SAYISI VE MEŞHUR BEDÎİYYELER	15
6.1. el-Kâfiyetu'l-Bedî'ıyye fî'l-Medâihi'n-Nebeviyye	15
6.2. el-Hulletu's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ	16
6.3. el-Fethu'l-‘Âlî fî Mutârehati'l-Hillî	17
BİRİNCİ BÖLÜM	19
SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ.....	19
1.1. HAYATI.....	19
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	28
1.3.ESERLERİ	31
1.3.1. Dîvân.....	31
1.3.2. Durerun-Nuhûr fî Medâihi'l-Meliki'l-Mansûr	33
1.3.3. el-‘Âtilu'l-Halî ve'l-Murahhasu'l-Gâlî.....	33
1.3.4. el-Hidmetu'l-Celîyye (es-Sayd bi'l-Bunduk)	33
1.3.5. Safvetu'ş-Şu‘arâ’ ve Hulâsetu'l-Bulegâ’	33
1.3.6. el-Eglâtî.....	33
1.3.7. ed-Dureru'n-Nefîs fî Ecnâsi't-Tecnîs	33
1.3.8. er-Risâletu't-tev'emiyye	34
1.3.9. er-Risâletu'l-Muhmele.....	34
1.3.10. er-Risâletu'd-Dâr ‘an Muhâverâti'l-Fâr.....	34
1.3.11. en-Netâicu'l-İlâhiyye	34

İKİNCİ BÖLÜM..... 35

EL-KÂFİYETU'L-BEDÎ'İYYE 35

2.1. NAZMEDİLME SEBEBİ	38
2.2. MUHTEVASI	38
2.3. YAPISI	42
2.4. İHTİVA ETTİĞİ BELÂGAT SANATLARI	43
2.4.1.Meânî Sanatları	43
2.4.1.1.Îcâz(الايجاز)	44
2.4.1.2.İtnâb (الإطناب)	45
2.4.1.2.1. Îzâh (الايضاح).....	46
2.4.1.2.2. Tevşî' (التَّوْشِيعُ)	46
2.4.1.2.3. Tekrâr (التَّكْرَارُ)	47
2.4.1.2.4. Îğâl (الإيغال)	47
2.4.1.2.5. Tezyîl (التَّزْيِيلُ)	48
2.4.1.2.6. İhtirâs (الإِحْتِرَاسُ)	49
2.4.1.2.7.Tekmîl (التَّكْمِيلُ)	50
2.4.1.2.8. Tetmîm (التَّتْمِيمُ).....	51
2.4.1.2.9. İ'tirâz (الإِعْتِرَاضُ).....	51
2.4.1.3. Musâvât (المُسَاوَاةُ).....	52
2.4.2. Beyân Sanatları	53

2.4.2.1. Teşbîh (التَّشْبِيه)	53
2.4.2.1.1. İki şeyin iki şeye benzetilmesi (تَشْبِيهُ شَيْئَيْنِ بِشَيْئَيْنِ)	55
2.4.2.1.2. Temsîl (التَّمثِيلُ)	55
2.4.2.2. Mecâz (المَجَازُ)	56
2.4.2.3. İstiâre (الاسْتِعَارَةُ)	57
2.4.2.4. Kinâye (الْكِنَايَةُ)	58
2.4.2.4.1. Ta'rîz (التَّعْرِيزُ)	60
2.4.2.4.2. İşâret (الِإِشَارَةُ)	60
2.4.3. Bedî' Sanatları	61
2.4.3.1. Muhassinât-ı Ma'neviyye	61
2.4.3.1.1. Tıbâk (الطَّبَاقُ)	61
2.4.3.1.2. Mukâbele (المُقَابَلَةُ)	63
2.4.3.1.3. Munâkada (الْمُنَاقَضَةُ)	63
2.4.3.1.4. Tedbîc (التَّدْبِيجُ)	64
2.4.3.1.5. Murâ'ât-i nazîr (مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ)	65
2.4.3.1.6. Teşâbuh-ı etrâf (تَشَابُهُ الْأَطْرَافِ)	66
2.4.3.1.7. Tevhîm (التَّوْحِيمُ)	66
2.4.3.1.8. Teshîm (التَّسْوِيمُ)	68
2.4.3.1.9. Tevşîh (التَّوْشِيحُ)	68
2.4.3.1.10. İbhâm (الِإِبْهَامُ)	69
2.4.3.1.11. Tevriye (التَّوْرِيَّةُ)	70

2.4.3.1.12. Tercîh (التَّوَجِيه)	71
2.4.3.1.13. Müşâkele (المُشَاكَلَة)	72
2.4.3.1.14. Tercîd (التَّريْد)	73
2.4.3.1.15. Te'attuf veya Ta'tif (التَّعَطُّفُ أو التَّعْطِيفُ)	74
2.4.3.1.16. Muzâvece (المُزَاوَجَة)	74
2.4.3.1.17. Rücû' (الرُّجُوعُ)	75
2.4.3.1.18. Akis (العَكْسُ)	76
2.4.3.1.19. İstihdâm (الإِسْتِحْدَامُ)	77
2.4.3.1.20. Ta'dîd (التَّعْدِيدُ)	78
2.4.3.1.21. Leff-u Neşr (الْلَفُّ و النِّشْرُ)	78
2.4.3.1.22. Tecrîd (التَّجْرِيدُ)	80
2.4.3.1.23. İstitrâd (الإِسْتِطْرَادُ)	80
2.4.3.1.24. İftinân (الإِفْتِنَانُ)	81
2.4.3.1.25. İstibâ' (الاسْتِيبَاعُ)	82
2.4.3.1.26. İdmâc (الإِذْمَاجُ)	82
2.4.3.1.27. Medih Görünümünde Zem (الهَجَاءُ فِي مَعْرِضِ الْمَدْحِ)	83
2.4.3.1.28. Zem Görünümünde Medih (الْمَدْحُ فِي مَعْرِضِ الذَّمِّ)	84
2.4.3.1.29. Mezhebu'l-Kelâmî (الْمَذْهَبُ الْكَلَامِيّ)	85
2.4.3.1.30. Husn-i Ta'lîl (حُسْنُ التَّلْغِيلِ)	85
2.4.3.1.31. Tefrî' (التَّفْرِيعُ)	86
2.4.3.1.32. Tecâhul-i Ârif (تَجَاهُلُ الْعَارِفِ)	87

2.4.3.1.33. Tehekküm (التَهَكُّمُ).....	88
2.4.3.1.34. Hezl/ Maksadı ciddiyyet olan şaka (الهَزْلُ الذي يُرادُ بِهِ الجِدُّ)	89
2.4.3.1.35. Nezâhe (النَّزَاهَةُ)	89
2.4.3.1.36. Tefvîf (التَّفْوِيفُ).....	90
2.4.3.1.37. İttirâd (الاطِّرَادُ).....	91
2.4.3.1.38. İstidrâk (الِاسْتِذْرَاكُ).....	91
2.4.3.1.39. İstisnâ (الِاسْتِثْنَاءُ).....	92
2.4.3.1.40. Teğâyur (التَّغَايُرُ).....	92
2.4.3.1.41. Mürâca‘at (المُرَاجَعَةُ)	93
2.4.3.1.42. Kavlu bi'l-Mûcib (الْقَوْلُ بِالْمُوجِبِ).....	94
2.4.3.1.43. Teslîm (التَّسْلِيمُ).....	95
2.4.3.1.44. Kişinin Kendini Kınaması (عِتَابُ الْمَرْءِ نَفْسَهُ).....	95
2.4.3.1.45. İrsâl-ı Mesel (إِرْسَالُ الْمَثَلِ).....	96
2.4.3.1.46. Kelâmu'l-Câmi‘ (الكَلَامُ الْجَامِعُ)	96
2.4.3.1.47. Cem‘ (الْجَمْعُ)	97
2.4.3.1.48. Tefrîk (التَّفْرِيقُ)	97
2.4.3.1.49. Taksîm (التَّقْسِيمُ).....	98
2.4.3.1.50. Cem‘ ma‘at-tefrîk (الْجَمْعُ مَعَ التَّفْرِيقِ)	99
2.4.3.1.51. Cem‘ ma‘at-taksîm (الْجَمْعُ مَعَ التَّقْسِيمِ).....	99
2.4.3.1.52. Mübâlağa (المُبَالَغَةُ)	100
2.4.3.1.53. İğrâk (الِإِغْرَاكُ).....	101

2.4.3.1.54. Guluvv (الْغُلُوصُ).....	102
2.4.3.1.55. İltifât (الِإِتِّفَاتُ)	103
2.4.3.1.56. Nefyu's-Şey bi İcâbih (نَفْيُ الشَّيْءِ بِإِجَابِهِ)	103
2.4.3.1.57. Terşîh (التَّرْشِيحُ)	104
2.4.3.1.58. Tertîb (التَّرتِيبُ)	104
2.4.3.1.59. Luğz (لُغْزٌ-الْغَزَانُ).....	105
2.4.3.1.60. Selâmetu'l-İhtirâ' (سَلَامَةُ الْاِخْتِرَاعِ).....	106
2.4.3.1.61. Hüsnu'l-İttibâ' (حُسْنُ الْاِتِّبَاعِ).....	106
2.4.3.1.62. Tefsîr (التَّفْسِيرُ).....	107
2.4.3.1.63. Tenkît (التَّنْكِيتُ)	108
2.4.3.1.64. Cem'u'l-Mu'telif ve'l-Muhtelif (جَمْعُ الْمُؤْتَلَفِ وَالْمُخْتَلَفِ)	108
2.4.3.1.65. Selb ve İcâb (السَّلْبُ وَالْاِجَابُ)	109
2.4.3.1.66. Lafzın Manayla Uyumu (اِتِّتِلَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْمَعْنَى)	109
2.4.3.1.67. Mananın Vezinle Uyumu (اِتِّتِلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْوَزْنِ).....	110
2.4.3.1.68. Mananın Manayla Uyumu (اِتِّتِلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْمَعْنَى)	111
2.4.3.1.69. Hasru'l-Cüz'ıyyi ve ilhâkuhu bi'l-Kulliyyi حَصْرُ الْجُزْئِي (وَالِإِلْحَاقُهُ بِالْكُلِّيِّ)	111
2.4.3.1.70. Nevâdir (النَّوَادِرُ).....	112
2.4.3.1.71. İttifâk (الِاتِّفَاقُ).....	112
2.4.3.1.72. Tehzîb ve Te'dîb (التَّهْذِيبُ وَالتَّأْدِيبُ).....	113
2.4.3.1.73. İbdâ' (الِإِبْدَاعُ)	113

2.4.3.1.74. Kasem (الْقَسَمُ).....	116
2.4.3.2. Muhassinât-ı Lafzîyye.....	116
2.4.3.2.1. Cinâs (الْجِنَاسُ) –Tecnîs (التَّجْنِيسُ).....	116
2.4.3.2.1.1. Tam Cinâsı (التَّجْنِيسُ التَّامُ).....	117
2.4.3.2.1.2. Mutarraf Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُطَرَّفُ).....	118
2.4.3.2.1.3. Muzeyyel Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُذَيَّلُ).....	118
2.4.3.2.1.4. Lâhik Cinası (التَّجْنِيسُ اللَّاحِقُ).....	119
2.4.3.2.1.5. Terkîb Cinası (التَّجْنِيسُ التَّرْكِيبُ).....	120
2.4.3.2.1.6. Mutlak Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُطْلَقُ).....	121
2.4.3.2.1.7. Telfik Cinası (التَّجْنِيسُ التَّلْفِيقُ).....	121
2.4.3.2.1.8. Musahhaf Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُصَحَّفُ).....	122
2.4.3.2.1.9. Muharraf Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُحَرَّفُ).....	122
2.4.3.2.1.10. Lafzî Cinâs (التَّجْنِيسُ اللَّفْظِيّ).....	123
2.4.3.2.1.11. Maklûb Cinâs (التَّجْنِيسُ الْمُقْلُوبُ).....	123
2.4.3.2.1.12. Mânevî Cinâs (التَّجْنِيسُ الْمَعْنَوِيّ).....	125
2.4.3.2.2. Reddu'l-acz 'alâ's-sadr (رَدُّ الْعَجْزِ عَلَى الصَّدْرِ).....	126
2.4.3.2.3. Tescî' (التَّسْجِيعُ).....	126
2.4.3.2.4. Tasrî' (التَّصْرِيعُ).....	127
2.4.3.2.5. Tarsî' (التَّارْصِيعُ).....	128
2.4.3.2.6. Taştîr (التَّشْطِيرُ).....	129
2.4.3.2.7. Taşrî' (التَّشْرِيعُ).....	129
2.4.3.2.8. Muvâzene (المُوازَنَةُ).....	130
2.4.3.2.9. Teczi' (التَّجْزِئَةُ).....	131

2.4.3.2.10. İltizâm (الإلتزام)	132
2.4.3.2.11. Mümâsele (المُمَاثَلَة)	132
2.4.3.2.12. Tasmîr (التَّسْمِيَة)	133
2.4.3.2.13. Tahyîr (التَّخْيِير)	134
2.4.3.2.14. Temkîn (التَّمْكِين)	134
2.4.3.2.15. Tatrîz (التَّطْرِيز)	135
2.4.3.2.16. İktifâ (الإِكْتِفَاء)	135
2.4.3.2.17. Muvârebe (المُوَارَبَة)	136
2.4.3.2.18. Lafiz Münasebeti (الْمُنَاسَبَة اللَّفْظِيَّة)	137
2.4.3.2.19. İnsicâm (الانْسِجَام)	137
2.4.3.2.20. Suhûlet (السُّهُولَة)	138
2.4.3.2.21. Tevzî' (التَّوْزِيْع)	138
2.4.3.2.22. Hazf (الْحَذْف)	139
2.4.3.2.23. Muvârede (المُوَارَدَة)	140
2.4.3.2.24. İştikâk (الِشْتِقَاق)	140
2.4.3.2.25. İştirâk (الِشْتِرَاك)	141
2.4.3.2.26. İrdâf (الِإِرْدَاف)	142
2.4.3.2.27. Bast (الْبَسْط)	142
2.4.3.2.28. Husnu'n-Nesak (حُسْنُ النَّسَق)	143
2.4.3.2.29. Husnu'l-Beyan (حُسْنُ الْبَيَان)	143
2.4.3.2.30. Berâ'etu't-Taleb (بِرَاعَة الطَّلَب)	144

2.4.3.2.31. İttisâ‘ (الائتساع).....	145
2.4.3.2.32. Ferâid (الفرائد)	145
2.4.3.2.33. Unvân (العنوان).....	146
2.4.3.2.34. İtaat ve İsyân (الطاعة والعصيان)	146
2.4.3.2.35. Lafzın Lafızla Uyumu (ائتلاف اللفظ مع اللفظ)	147
2.4.3.2.36. Lafzın Vezinle Uyumu (ائتلاف اللفظ مع الوزن).....	148
2.4.3.2.37. Tevlîd (التوليد).....	148
2.4.4. Serikâtu‘ş-Şi‘riyye	149
2.4.4.1. İktibâs (الاقتباس)	149
2.4.4.2. Telmîh (التلميح).....	150
2.4.4.3. İdâ‘ (الايداع).....	151
2.4.4.4. İsti‘âne (الاستعانة)	152
2.4.4.5. Tafsîl (التفصيل)	153
2.4.4.6. Akd (العقد).....	153
2.4.4.7. Berâ‘etu‘l-Matla‘ (براعة المطلع)	154
2.4.4.8. Berâ‘etu‘t-Tehallus (براعة التخلص).....	155
2.4.4.9. Berâ‘etu‘l-Hitâm (براعة الختام)	156
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA.....	159
EKLER.....	164

KISALTMALAR

<i>b.</i>	Bin (İbn)
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>bs.</i>	Baskı, basım
<i>Byy.</i>	Basım yeri yok
<i>H.z.</i>	Hazreti
<i>Mlf.</i>	Müellif
<i>s.a.v</i>	Sallallahu aleyhi vessellem
<i>s.</i>	Sayfa
<i>thk.</i>	Tahkik eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>ö.</i>	Ölüm
<i>Şrh.</i>	Şerh eden
<i>vb.</i>	ve benzeri
<i>nşr.</i>	Neşreden
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>c.</i>	Cilt

GİRİŞ

BEDÎYYÂT

1. LUGAT ANLAMİ

بدعیّات (Bedî'ıyyât), بدعیّة (bedî'ıyye) kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, بدع kökünden türetilen بدیع (bedî') kelimesinin müennes sigasıdır. بدیع kelimesi ise بدع kökünden فَعِيلٌ vezninde türemiş bir mübâlağa kipidir. Bu da sözlükte “bir şeyin ilk olması, yeni, eşsiz, benzeri icat edilmeyen, eşsiz yaratan” gibi manalara gelmektedir.¹ Söz konusu olan bu kelime, lugat manası ile Kur'an-ı Kerim'de de yer almaktadır. Nitekim بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.”² ayetinde “eşsiz yaratan” ve قُلْ مَا كُنْتُ بَدْعًا مِنَ الرُّسُلِ “De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim.”³ ayetinde de “ilk olan, ilk” manalarında zikredilmiştir.

2. TERİM ANLAMİ

Bedî sanatları⁴ ile nazmettiği kasideyi “bedîyye”⁵ olarak adlandıran Safiyyuddîn el-Hillî (ö.750/1349), bu terime mana veren ilk kişi olarak

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalluddîn Muhammed b. Mukerrem, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut, tsz., c.8, s. 6-7.

² Bakara, 2/117; En'âm 6/101.

³ Ahkâf, 46/9.

⁴ “Bedî sanatları” ifadesi ile sadece bedî' ilmine ait sanatlar değil, tüm belâgat sanatları kastedilmektedir. Nitekim ilk kez Safiyyuddîn el-Hillî tarafından bedîyyesinde kullanılan bu ibare ve tasnif, daha sonra tüm bedîyye nâzımları tarafından da rağbet görerek taklit edilmiştir.

⁵ Bu manzume bedî sanatları dışında meânî ve beyân sanatlarını da ihtiva etmektedir. Bedî sanatları daha fazla olduğundan, şair, tağlîb sanatı yaparak manzumesine “bedîyye” ismini vermiş olabilir.

görülmektedir. Nitekim o, her beyiti en az bir bedî sanatı içeren *el-Kafîyyetu'l-Bedî'yye fî'l-Medâihî'n-Nebeviyye* adlı kasidesine yazdığı şerhin mukaddimesinde şöyle demiştir: “Yüz kırk beş beyit nazmettim. Bunlar basît bahirli olup yüz elli bir mehâsin türünü (bedî sanatı) ihtiva etmektedir. Ayrıca her beyiti, bu tür (bedî sanatı) için şahit ve örnek yaptım.”⁶ O, bu ifadesi ile âdetâ bedîiyyâtın genel çerçevesini çizmiştir. el-Hillî'den sonra ise İbn Hicce el-Hamevî (ö.837/1434), “Bu bedîiyye'yi *el-Burde* gibi Hz. Peygamber'in medhinde nazmettim.”⁷ şeklinde nazmettiği kasideyi “bedîiyye” olarak adlandırmıştır. Böylece bu ibare, halk ve şairler arasında yayılmış ve bu türde nazmedilen kasideler “bedîiyye” ismiyle adlandırılmaya başlanmıştır.⁸

Görüldüğü kadarıyla bedîiyyât türünün ortaya çıkışından beri Arap edebiyatında onun etkisi büyük olmasına rağmen hakkında ağıyarını mâni ve efradını câmi bir tanımlama yapılmamıştır. Nitekim, bedîiyyâtın ölçütleri, içeriği ve şekli gibi konular hâlâ ihtilâflıdır. Bedîiyyât şairleri de bedîiyyâtta her hangi bir usûl belirleme ve ölçü koyma gibi özel bir çaba içerisinde olmamışlardır.

Bedîiyyât hakkında şimdiye kadar en kapsamlı çalışmayı yapan ‘Alî Ebû Zeyd, araştırmaları sonucunda, tüm bedîiyyâtı kapsayacak şekilde bir tanım yapmanın zor olduğunu söyler.⁹ O, bedîiyyâtı, özel ve genel olmak üzere iki şekilde tanımlar. Onun genel tanımına göre bedîiyye: “genelde Hz. Peygamber'in (s.a.v) methine dair olup her bir beyti, bedî sanatlarından birini içeren, içerdiği sanata örnek olan ve o sanatın ismini veya imasını ihtiva eden uzun kasidedir.” Ebû Zeyd, özel tanımında ise yukarıdaki tanıma “kesreli mîm kafiyeli ve basît bahirli olma” gibi iki özellik eklemiştir.¹⁰

Ebû Zeyd dışında da bedîiyyâtta dair tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

⁶ Safiyyuddîn el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'yye fî 'Ulûmi'l-Belâğa ve Mehâsinu'l-Bedî'*, thk. Nesîb Neşâvî, Dâru Sâdır, 2.bs., Beyrut, 1992, s. 54-55.

⁷ İbn Hicce el-Hamevî, Takîyuddîn Ebû Bekr 'Alî, *Hazânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, thk. 'İsâm Şa'irtû, Beyrut, 1987, c.I, s. 17.

⁸ 'Alî Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât fî'l-Edebi'l-'Arabî*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1983, s. 45.

⁹ Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât*, s. 45.

¹⁰ Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât*, s. 46.

1- “Bedîyyât, basît bahrinde ve çoğunlukla mîm revîli olup içerisinde belâgat sanatları imâ edilen veya edilmeyen ve Hz. Muhammed’i (s.a.v) metheden kasidelerdir”¹¹

2- “Bedîyyât, beyit sayısı elli, yüz, yüz elli, bazen de üç yüze yaklaşan, esas hedefi Resûllulah Muhammed b. Abdillâh’ı (s.a.v) methedip O’nun huyunu, vasıflarını, meziyetlerini arzetmek olan ve her beyiti bedî sanatlarından birini içerip bu sanatın ismini gizli veya açık bir şekilde zikreden uzun kasidelerdir.”¹²

3- “Bedîyyât, her beyiti, en az bir bedî sanatı içeren, sanatın ismine bazen açıkça bazen de imâ ile yer verilen, basît bahirli ve *el-Burde* gibi mîm kafiyeli olup Resûl’un (s.a.v) methi için nazmedilen kasidelerdir.”¹³

4- “Müfredi bedîyye olan bedîyyât, vezini basît, revîsi kesralı mîm olan, her beyiti bedî türlerinden birini içeren, içerdiği sanata örnek olan ve bazen içinde o sanatın ismi de zikredilen uzun kasidelerdir.”¹⁴

5- “Bedîyyât, her bir beyiti bedî sanatlarından birini veya daha fazlasını içeren ve içinde bu sanatın veya sanatların isimlerinin açık veya imâ ile ifade edildiği kasidelerdir.”¹⁵

6- “Bedîyyât, şairin, resûl’un methinde lafızlarını bedî sanatları ile süslediği, basît bahriyle sınırlı, mîm revîli, son asırlarda nebevî methiyelerinden çıkan ve sabit bir kalıp alan türdür.”¹⁶

7- “Bedîyyât, Hz. Muhammed’in (s.a.v) övgüsüne dair nazmedilen, her beytinde en az bir bedî sanatı barındıran kasîdelerdir.”¹⁷

¹¹ Ahmed Matlûb, **Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye ve Tetavvurihâ**, Mektebetu Lübnân, 2. bs., Beyrut, 2000, s. 224.

¹² Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu’l-‘Arabiyye fî Sevbiha’l-Cedîd**, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 4.bs., Beyrut, 1998,c.3, s. 11-12.

¹³ Mahmûd Rızk Selîm, **‘Asru Selâtîni’l-Memâlîk**, Mektebetu’l-Âdâb, 1965, c.2, s. 179.

¹⁴ Gâzî Şebîb, **Fennu’l-Medîhi’n-Nebevî fî’l-‘Asri’l-Memlûkî**, Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut, 1998, s. 93.

¹⁵ Ahmed İbrâhîm Mûsa, **es-Sıbgü’l-Bedî’ fî’l-Lugâtî’l-‘Arabiyye**, Dâru’l-Kâtibi’l-‘Arabî, Kahire 1969, s. 372.

¹⁶ Mehmet Mesut Ergin, **İbn Ma’sûm el-Medenî Şâ’iren**, Dâru’l-Bîrûnî, Dımeşk, 2004, s. 102.

8- Bedîyyât, “bedî sanatları ile nazmedilen kasideler” şeklinde de tanımlanmıştır.¹⁸

Bütün bu ifadelerden anlaşıldığı gibi bedîyyât için birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ancak bu farklılığa rağmen, hemen hemen tüm tanımlamalarda, bir kasidenin “bedîyye” sayılabilmesi için, basît bahir, mîm kafiye, her beytin en az bir bedî sanatını içermesi ve konusunun Hz. Peygamber’in (s.a.v) methinde olması gibi özelliklere haiz olması gerektiğine dair bir vurgu vardır. Dolayısıyla bedîyyâtı şöyle tanımlayabiliriz: Bedîyyât, beyit sayısı elliden az olmayan, her beyti en az bir bedî sanatı içeren, beytin içerdiği sanatın ismine bazen açıkça bazen de imâ ile yer verilen, basît vezinli, kesreli mîm kafiyeli ve genelde Hz. Muhammed’i (s.a.v) methetmek için nazmedilen kasidelere verilen addır.

3. ORTAYA ÇIKIŞI

Bedîyyâtın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konu ile ilgili tartışmalar, onun ortaya çıkışından günümüze kadar devam etmektedir. Bu alanda inceleme yapan araştırmacılar, bu konuda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bazıları onun, ‘Alî b. ‘Usmân b. ‘Alî Suleymân Emînuddîn es-Suleymânî el-Erbilî (ö.670/1271), bazıları İbn Câbir el-Endulusî (ö.779/1377) ve bazıları ise Safîyyuddîn el-Hillî (ö.750/1349) ile ortaya çıktığını söylemektedir. Bedîyyâtın ortaya çıkışı ile ilgili bu görüşleri şöyle açıklayabiliriz:

3.1. el-Erbilî

İlk bedîyye nâzımının el-Erbilî olduğunu dile getirenlerden biri, İbn Ma’sûm el-Medenî olarak ünlenen es-Seyyîd ‘Alî Sadruddîn b. Ma’ûm el-Medenî’dir

¹⁷ Yahya Suzan, “**Arap şiirinde muhammes ve tahmîs**”, (Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008), s. 70; Cüneyt Eren, **Peygamberimize adanmış manzumeler bedîyyat**, Sütun yayınları, İzmir 2005, s. 26; Hulûsi Kılıç, “Bedîyyât”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, c.5, s. 323.

¹⁸ Ahmed el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, Muessesetu’l-Kutubu’s-Sekâfe, 2.bs., Lübnan, 2014, s. 262.

(ö.1120/1708). İbn Ma'sûm *Envaru'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'* adlı manzumesine kendisinin yazdığı uzun şerhin mukaddimesinde konuya şu şekilde değinmektedir:¹⁹

“Şeyh ‘Alî b. ‘Usmân b. ‘Alî b. Suleymân Emînuddîn es-Suleymânî el-Erbilî es-Sûfî eş-Şair’in, içinde tüm bedî sanatlarını barındıran ve her beyiti bir bedî sanatı içeren Lâmiye kasidesinin tercümesine vakıf olana kadar bedî sanatlarını, bu bedîi uslûb üzere ilk nazmedenin Şeyh Safiyyuddîn el-Hillî olduğunu zannediyordum. Ama bu vukufiyyetten sonra Şeyh Safiyyuddîn’in ilk bedîiye nâzmeden kişi olmadığını gördüm. Çünkü Şeyh Emînuddîn, Şeyh Safiyyuddîn’in doğumundan yedi yıl önce vefat etmiştir. Nitekim Şeyh Emînuddîn’in ölümü 670/1271 ve Şeyh Safiyyuddîn’in doğumu ise 677/1278’dir.”

el-Erbilî’nin ilk bedîiye nâzımı olduğu görüşünü dile getirenlerden biri de Arap belâgatı ve edebiyatı alanında önemli araştırmaları olan Şevkî Dayf’dır. Dayf, bu konudaki düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir:²⁰

“İbn Ebî'l-İsba‘dan hemen sonra, her beyti bedî muhessinâtlardan birini içeren ve her beytinde bir bedî muhessineye yer verilen ve kasidesinde bir çağdaşını metheden ‘Alî b. ‘Usmân el-Erbilî’yi görüyoruz. Onun, kasidesinde kendi çağında bilinen muhessinâtların tümünü sayıp saymadığını veya sadece bir kısmıyla mı yetidiğini bilmiyoruz. Çünkü *Fevâtu'l-Vefiyât*’ın²¹ muellifi o kasideden sadece otuz altı beyti zikretmektedir. Her halukârda bu kaside, her beytinde bedî muhessinâtlarını içeren ilk kaside sayılmaktadır.”

el-Erbilî’nin bedîiyesi, tam ve mutarref cinâsı barındıran şu beyitle başlamaktadır:²² (Hafif)

¹⁹ es-Seyîd ‘Alî Sadruddîn b. Ma‘ûm el-Medenî, *Envaru'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matba‘atu'n-Nu‘mân, Necef, 1968, c.1, s. 31-32.

²⁰ Şevkî Dayf, *el-Belâga Tatavvur ve Tarîh*, Dâru'l-Meârif, Kahire, tsz., s. 360.

²¹ İbn Şâkir el-Kutubî (ö.764/1363) tarafından Arap edebiyat tarihi hakkında telif edilmiş beş ciltlik eserdir.

²² Muhammed b. Şâkir el-Kutubî, *Fevâtu'l-Vefiyât*, c.3, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut, tsz., s. 39; el-Medenî, *Envaru'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, c.1, s. 32. Yukarıdaki bu beyit, bu kaynaklarda

بَعْضَ sözcüğü ile başlar. Ancak bunun bir imlâ hatası olduğunu ve بَعْضَ sözcüğünün, mana açısından بَعْدَ olması gerektiğini düşünmekteyim. Buna göre beyite mana verdim.

Hâlim, bu nazlılık ve şımartılmışlıktan sonra, terkedilmişlik ve hicrân ile değişti.

Mahmûd er-Rabedâvî de ilk bedîiyyenin el-Erbilî tarafından nazmedildiğini söylemektedir. Bunu şöyle ifade etmektedir:²³

“...Bütün bunlardan sonra el-Hillî’nin bedîiyyesini, İbn Câbir’den önce nazmettiğine hükmedebiliriz. Lakin el-Hillî’nin bedîiyyât nâzım türünü icat ettiğini söyleyemeyiz. Çünkü, ondan önce ismi Şeyh ‘Alî b. ‘Usmân b. ‘Alî Suleymân Emînuddîn es-Suleymân el-Erbilî es-Sûfî olan şairin, her beyti bedîî sanatlarından birini içeren Lâmiye kasidesini nazmettiğini biliyoruz...”

Mahmûd Rızk Selîm’e göre de bedîiyyâtı ilk keşfeden Emînuddîn el-Suleymânî’nin kendisidir. Selîm, onun her beyti bir bedîî sanatı içeren ve bedîiyye olarak adlandırılmayan otuz altı beyitlik kasidesinin bedîiyyât türünde milâd olduğunu vurgulamaktadır.²⁴

el-Erbilî’nin bedîiyyesi, basît bahrinde ve revîsinin kesralı mîm olmaması, ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.v) medhine dair olmaması nedeniyle bedîiyye olarak sayılmamaktadır. Ancak bu manzume, bedîî sanatları ile nazmedildiği için bedîiyyâtı inşa etme fikrini kolaylaştıran ilk kaside olarak görülmektedir.²⁵

3.2. İbn Câbir el-Endelusî

Bedîiyyâta ilk bedîiyye nâzımının İbn Câbir el-Endelusî (ö.780/1378) olduğu görüşünü Zekî Mubârek dile getirmektedir. Mubârek, İbn Câbir’in, el-Bûsîrî’nin *el-Burde*’sinden çok etkilendiğini ve onu tutkunluk derecesinde sevdiği için ona bir

²³ Mahmûd er-Rabedâvî, *İbn Hicce el-Hemevî Şâ‘iren ve Nâkiden*, Dâru Kuteybe, Byy., 1982, s. 190.

²⁴ Mahmûd Rızk Selim, *‘Asru Selâtini’l-Memâlik*, c.2, s. 179-180.

²⁵ Ebû Zeyd, *el-Bedî‘iyyât*, s. 65; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 18.

muâraza²⁶ yazdığını söylemektedir. Bu söylemini de Mubârek şöyle ifade etmektedir:²⁷ “İbn Câbir, *el-Burde*’ye bir muâraza nazmetti. Fakat nasıl da bir muâraza! O, bedîyyât diye yeni bir sanat keşfetti; onun kasidesi Resûl’un medhi ile ilgili olup ve her beyti bedî sanatlarından bir sanata işaret ediyor.”

Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla‘ât fî’ş-Şi‘ri’l-Memlûkî ve’l-‘Usmânî* adlı eserinde Mubârek’in söz konusu görüşüne yer vermektedir.²⁸ Ancak *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye fî Sevbihâ’l-Cedîd: ‘İlmu’l-bedî’* adlı eserinde ise bundan farklı bir görüş zikretmektedir. O, Ebû Ca‘fer el-İlbîre’nin (ö.779/1377), İbn Câbir’in bedîyyesine yazdığı şerhin mukaddimesinin çoğu araştırmacıya İbn Câbir’in bu alanda ilk bedîyye nazmettiğini vehmettirdiğini söyler ve şöyle devam eder:

“Lakin İbn Cabir’in çağdaşları, arkadaşları, onun bu konuda ilk olduğunu zikretmediler. O arkadaşların başında el-Hillî’den on dört yıl sonra vefat eden Selâhuddîn es-Safedî gelir ki o, İbn Cabir’in arkadaşı, şiirlerinin ve haberlerinin ravîsiydi. es-Safedî, *Naktu’l-Himyân*’da: “İbn Cabir, güzel şiirler nazmediyor, onlardan bana çok inşâd ediyor, o şimdi hayatta ve İlbîre nahiyesinde yaşıyor...” demiş ve onun bedîyyesi hakkında hiç bir şey zikretmemiştir. Böylece onun bedîyyesini arkadaşı es-Safedî’den sonra nazmettiği görülüyor. Bedîyyesinin matla‘ı şöyledir: (Basît)

وَأَنْشُرَ لَهُ الْمَدْحَ، وَأَنْشُرَ طَيْبَ الْكَلِمِ

بِطَيِّبَةِ أَنْزِلَ وَيَمِّمُ سَيِّدَ الْأُمَمِ

Taybe’ye in ve ümmetlerin efendisine selam ver. O’na övgü yağdır ve en güzel sözleri sırala.

²⁶ Muâraza, bir şairin çağdaşı olan veya çağdaşı olmayan başka bir şairin kasidesinin vezninde, kafiyesinde ve konusunda aynı tür şiir nazmetmesidir. Bkz. Mahmud Rızk Selim, ‘*Asru Selâtini’l-Memâlîk*, c.2, s. 447.

²⁷ Zekî Mubârek, *el-Medâihu’n-Nebeviyye fî’l-Edebi’l-‘Arabî*, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabiyye, Kahire tsz., s. 169.

²⁸ Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla‘ât fî’ş-Şi‘ri’l-Memlûkî ve’l-‘Usmânî*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1987, s. 267.

es-Safedî'nin bir şey söylememesi bize, İbn Cabir'in Mısır'a geldiğinde veya Halep şehrine yerleştiğinde, Safiyyuddîn el-Hillî'nin bedîiyyesini gördüğü izlenimini veriyor²⁹

İbn Câbir el-Endelusî'nin ilk bedîiyye nâzımı olduğu görüşünü, Zekî Mubârek dışında, kimse dile getirmemiştir. Onun bu görüşü, âlimlerce de kabul görmemiştir.

3.3. Safiyyuddîn el-Hillî

Safiyyuddîn el-Hillî'nin ilk bedîiyye nâzımı olduğu görüşünün önemli savunucularından biri 'Alî Ebû Zeyd'dir. Ebû Zeyd, bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “el-Hillî, Allah'a iltica etmek istedi, Kerîm Resul'u ile şefaati diledi ve bir nebevî methiye nazmetti. Methiye bedî sanatları ile süsledi. Bununla Arap şiirinde bedîiyyât olarak bilinen yeni bir sanat icat etti.”³⁰ Ayrıca Ebû Zeyd, bu konuda şu şekilde de görüş beyan etmektedir: “Hoş bir şiirsel sanat olan bedîiyyât, VIII/XIV yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktı. Bana göre ilk bedîiyyenin sahibi Safiyyuddîn el-Hillî 'Abdulazîz b. Serâyâ'dır. Onun bedîiyyesi, *el-Kafîyyetu'l-Bedî'iyye fî'l-Medaihi'n-Nebeviyye* ismi ile bilinmektedir. Kendisi ona, *el-Netâicu'l-Îlâhiyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye* adıyla şerh yazmıştır.”³¹

Ebû Zeyd, Zekî Mubârek'in İbn Câbir el-Endelusî'nin ilk bedîiyye nâzımı olduğu iddiasına cevaben ise şöyle demektedir: “el-Hillî'den on dört yıl sonra vefat eden, İbn Câbir'in arkadaşı olan, onun çoğu şiirlerini dinlediğini söyleyen es-Safedî, onun bedîiyyesini duymadığını söylemektedir. Eğer o bedîiyye, el-Hillî'nin vefatından önce nazmedilseydi es-Safedî onu duyardı. Buna göre, İbn Câbir bedîiyyesini el-Hillî'nin vefatından sonra nazmetmiştir.”³²

Şevkî Dayf'a göre de “Hz. Peygamber'in (s.a.v) medhinde nazmedilen ilk bedîiyye” el-Hillî'ye aittir. Dayf, el-Hillî'den sonra alimlerin onun bedîiyyesinin tarzında manzume nazmetme yarışına girdiklerini ifade eder. Bunlardan birinin de

²⁹ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s.19.

³⁰ Ebû Zeyd, *el-Bedî'iyyât*, s. 72-73.

³¹ İbn Câbir el-Endulusî, *el-Hulletu's-Siyerâ fî Medhî Hayri'l-Verâ*, (muhakkik mukaddimesi) thk. 'Alî Ebû Zeyd, 'Alemu'l-Kutub, 2.bs., Beyrut, 1985, s. 7.

³² Ebû Zeyd, *el-Bedî'iyyât*, s. 63.

İbn Câbir el-Endelusî olduğunu dile getirir. Dayf, bu konu hakkında düşüncesini şu şekilde ortaya koyar:

“...VIII/XIV yüzyıla geldiğimizde 750/1349 yılında vefat eden Safiyyuddîn el-Hillî’nin, el-Bûsîrî’nin meşhur *el-Burde*’sine benzer bir kaside ile Resullulah’ı (s.a.v) methettiğini görüyoruz. O kasidenin matla’ı şöyledir: (Basît)

وَاقْرَأِ السَّلَامَ عَلَى غُرَبٍ بِذِي سَلَمٍ

إِنْ جِئْتَ سَلْعاً فَسَلِّ عَنْ جِيْرَةِ الْعَلَمِ

Eğer Sal’a varırsan (gidersen), Cîretu’l-‘Alem’dekileri sor ve Zû Selem’deki Araplara selam söyle.

Basît bahrinde yüz kırk beş beyitten ibaret olan bu kasidenin her beyiti bir bedîî sanatı içermektedir. Yüz elli bedîî sanatından oluşan bu kasidenin ilk beş beyitinde ise on iki cinas türü yer almaktadır. Safiyyuddîn’den sonra, alimlerin onun manzumesi tarzında bedîiyye nazmetme yarışına girdiklerini görüyoruz. Bu bedîiyyelerden biri, 780/1378 yılında vefat eden İbn Câbir el-Endelusî’nin bedîiyyesidir. el-Endelusî şarka (doğuya) yolculuk yaptı, Şam’a geldi ve 743/1341 yılında Haleb’e yöneldi, sonra vatanına döndü. Görülüyor ki o, yolculuğu esnasında el-Hillî’nin bedîiyyesini duydu ve onun gibi bir bediyye nazmetti.”³³

Bekrî Şeyh Emîn ise ilk bedîiyye nâzımının el-Hillî olduğu hakkındaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Neredeyse eski ve yeni tüm alimler bu sanatı ilk icra edenin, onun sancağını yüklenenin ve bedîiyyesiyle ödül kazananın, Safiyyuddîn olduğunda ittifâk etmişlerdir.”³⁴

Ahmed el-İskenderî ve Mustafa ‘Anânî de beraber telif ettileri *el-Vasît fî l-Edebi’l-‘Arabî ve Târîhih* adlı eserde, “el-Bedîiyyât olarak adlandırılan ve bedîî

³³ Dayf, *Belâğatu’l-‘Arabiyye*, s. 360.

³⁴ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 19.

sanatlarını ihtiva eden, el-Bûsîrî'nin *el-Burde* 'si tarzında nebevî methine dair olan kasideyi ilk kez nazmeden el-Hillî'dir." demektedirler.³⁵

Bütün bu söylenenlerden sonra şu sonuca varabiliriz: bilindiği kadarıyla bedîî sanatlarıyla ilk kez kaside nazmeden 'Alî b. 'Usmân el-Erbilî'dir. Ancak bedîiyyât olarak ifade edilen, her beyti en az bir bedîî sanatı ihtiva eden, basît bahirli ve kesreli mîm kafiye olan, Hz. Muhammed'in (s.a.v) medhinde nazmedilen ve en az elli beyit olan uzun kasideler türündeki ilk manzumeyi nazmeden ise Safiyyuddîn el-Hillî'dir. Hem bedîiyye nâzımlarının çoğunlukla el-Hillî'yi taklit etmeleri hem de pek çok araştırmacının el-Hillî'den yana görüş belirtmeleri bizde de ilk bedîiyye nâzımının el-Hillî olduğu inancını güçlendirmektedir.

Ancak O, eserlerinde bedîiyyesini ne zaman nazmettiği hakkında bilgi vermemektedir. Onun için bedîiyyâtın ortaya ne zaman çıktığını el-Hillî'nin yaşadığı dönem olan 677/1278 ile 750/1349 yılları arasında aramak gerekir.

Bedîî sanatlarına vakıf olabilmek için belli bir belâgat birikimine sahip olmak gerekir. Nitekim kendisi de bu bedîiyyesini nazmetmeden önce yetmiş kadar eser mutalaa ettiğini söylemektedir.³⁶ Bu eserlerin isimlerini de bedîiyyesine yazdığı şerhin sonunda zikretmektedir. Hem bu eserleri mutalaa etmek hem de bedîî ve şiir sanatlarında mahir olmak için uzun bir süreye ihtiyaç olduğu açıktır. Dolayısıyla bedîiyyâtın ortaya çıkışını el-Hillî'nin yaşamının son dönemlerinde aramak doğru olur. Nitekim bu konuda 'Alî Ebû Zeyd, bedîiyyâtın VIII/XIV yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığını ifade etmekte ve el-Hillî'nin yaşamının son dönemlerine işaret etmektedir.³⁷

Ayrıca, el-Hillî, genç bir şair iken el-Hille'de yaşadığı sıkıntılar nedeniyle Mardin'deki Artuklu Emirliğine sığındığı dönemde bedîiyyesini nazmetmediği bilinmektedir. Çünkü onun bu dönemdeki yaşantısına baktığımızda, Hz. Peygamber (s.a.v) için methiye nazmetmekten uzak olduğu, eğlence meclislerinde farklı bir

³⁵ Ahmed el-İskenderî-Mustafa 'Anânî, *el-Vasît fi'l-Edebu'l-'Arabî ve Târîhih*, Matba'atu'l-Me'ârif, Kahire, 1919, s. 261.

³⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 54.

³⁷ İbn Câbir el-Endulusî, *el-Hulletu's-Siyerâ fi Medhi Hayri'l-Verâ*, (muhakkik mukaddimesi) thk. 'Alî Ebû Zeyd, 'Âlemu'l-Kutub, 2.bs., Beyrut, 1985, s. 7.

yaşam sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim onun, Hz. Peygamber (s.a.v) için methiye nazmetmeye, 723/1322 yılında hac farızasını yerine getirmek için ziyaret ettiği Medine’de, Hz. Peygamber’nin (s.a.v) kabrinin başında başladığı düşünülmektedir.³⁸ O ziyaretinde nazmettiği manzume, muhtemelen onun ilk nebevî methiyesidir.³⁹ Bu ziyaretinde tövbe eden el-Hillî, muhtemelen ondan sonra nebevî methiyelere ilgi duymaya başlamıştır. Hac dönüşü gittiği Mısır’da el-Bûsîrî’nin *el-Burde*’sine vakıf olma ihtimali yüksektir. Muhtemelen bu kasideye olan ilgiye şahit olmuş, insanların ona olan teveccühünü görmüş, o da bu ilgiye mazhar olmayı istemiştir. el-Bûsîrî’nin *el-Burde*’si gibi medih formunda ama bedîî sanatları ihtiva eden yeni tarzda bir kaside nazmetmiştir. el-Hillî, her ne kadar bunu ifade etmeyip bedîiyyesinin şerhinin mukaddimesinde, bedîiyyesini nazmetme gerekçesini gördüğü rüyasına bağlasa da vezin, kafiye, medih formu ve hatta rüyasının içeriği, onun el-Bûsîrî’nin *el-Burde*’sine vakıf olduğunu bize göstermektedir. Sonuç olarak bedîiyyâtın ortaya çıkışının, el-Hillî’nin hac ziyareti dönüşü 723/1322 yılında Mısır’a gidişi ile 750/1349 yılları arasında olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

4. ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Bedîiyyâtın ortaya çıkış sebeplerine baktığımızda, bunda birçok faktörün etkili olduğunu görmekteyiz. Bunların başında belâgatta ve nebevî methiyelerde eser telif etme arzusu, nazmettikleri bedîiyyelerle şairlerin Hz. Peygamber’e tevessül ederek onun şefaatinin isteme ve hastalıktan şifa bulma arayışları, şöhrete ulaşma çabaları, muâraza nazmetme isteği, kendi şiirsel maharetlerini sergileme istekleri, toplumun bedîiyyâta gösterdiği büyük teveccühe mazhar olma arzusu, el-Bûsîrî ile başlayıp el-Hillî ile devam eden rüyada Hz. Peygamber’i görüp onun övgüsüne nail olma isteği alma gibi sebepleri sayabiliriz.⁴⁰

Nitekim el-Hillî’nin bedîiyyesini nazmetmesinin esas amacına baktığımızda, Hz. Peygamber’i (s.a.v) methetmekle O’nun rızasını; şefaatinin kazanarak haşırde

³⁸ Safiyyuddîn el-Hillî, *Dîvân*, thk. Kerem el-Bustânî, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz., s. 73-79.

³⁹ ‘Umer Mûsa Bâşâ, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Asru’l-Memlûkî*, Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âsır, Beyrut, 1989, s. 295.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Zeyd, *el-Bedî’iyyât*, s. 32-39; İzzet Marangozoğlu, *Arap Edebiyatında Bedî’ ve Bedî’iyyât*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005), s. 58-61.

Yüce Allah'ın (c.c) huzurunda kurtuluşa ermek ve bunu da bedîî sanatları ile gerçekleştirmek olduğunu görmekteyiz. O, kasidesinin aşağıdaki beyitlerinde bunu açıkça ifade etmektedir:⁴¹(Basît)

وَمَنْ إِذَا خِفْتُ فِي حَشْرِي فَكَانَ لَهُ
مَدْحِي نَجَوْتُ فَكَانَ الْمَدْحُ مُعْتَصِمِي

(Sen) O Peygamber'sin ki haşirde korktuğumda, O'na methim varsa kurtulurum. O medih, benim sığınağım olur.

وَعَدْتَنِي فِي مَنَامِي مَا وَثَّقْتُ بِهِ
مَعَ التَّقَاضِي مَدْحٍ فِيكَ مُنْتَظَمٍ

Senin hakkında nazmedilecek bir medih (övgü) karşılığında, uykumda, bana güvendiğim bir söz verdin.

فَقُلْتُ : هَذَا قَبُولُ جَاءَنِي سَلَفًا
مَا نَالَهُ أَحَدٌ قَبْلِي مِنَ الْأَمَمِ

Bu makbuldur dedim. Benden önce, ümmetlere mensup hiç kimsenin nail olmadığı (söz) peşinen bana geldi.

لِصِدْقِ قَوْلِكَ لَوْ حَبَّ امْرُؤٌ حَجَرًا
لَكَانَ فِي الْحَشْرِ عَنْ مَثْوَاهُ لَمْ يَرْمِ

Senin sözün doğru olduğu için, eğer kişi bir taşı bile severse, o kişi, haşir gününde durduğu yerden ayrılmaz (o taş ile birlikte haşır olur).

فَوَقَّفَنِي - غَيْرَ مَأْمُورٍ - وَوَعَدَكَ لِي
فَلَيْسَ رُؤْيَاكَ أَضْعَافًا مِنَ الْحُلَمِ

⁴¹ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyyetu'l-Bedî'yye, s. 307-322.

Mecbur olmasan da bana verdiğin sözlerini yerine getir. Senin rüyaların karmakarışık (yalancı) rüyalardan değildir.

فَقَدْ عَلِمْتَ بِمَا فِي النَّفْسِ مِنْ أَرْبٍ وَأَنْتَ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِي لَهُ بِمِي

Gönlümdeki ihtiyacı biliyorsun. Onu dilimle ifade etmekten münezzehsin (Sen zaten onu biliyorsun).

فَإِنَّ مَنْ أَنْفَدَ الرَّحْمَنُ دَعْوَتَهُ وَأَنْتَ ذَاكَ لَدَيْهِ الْجَارُ لَمْ يُضْمِ

Kim ki Allah onun duasını kabul ederse -ki Sen O'sun- o kişiye sığınan, zulüm görmez.

وَقَدْ مَدَحْتُ بِمَا تَمَّ الْبَدِيعُ بِهِ مَعَ حَسَنِ مُفْتَتِحٍ مِنْهُ وَ مُخْتَمِ

Başı ve sonu güzel olan tüm bedî sanatlarının olduğu bir kaside ile Seni methettim.

el-Hillî, yukarıdaki beyitlerinde her ne kadar bedîyyesini nazmetmesinin esas amacının, Hz. Peygamber'in (s.a.v) rızasını kazanıp mahşerde O'nun şefaatinin dilemek olduğunu ifade etse de bedîyyesi mutalaa edildiğinde, methin, bedîî sanatlarının gölgesinde kaldığı görülmektedir. Yani nebevî methinden ziyade, bedîî sanatlarına önem verdiği izlenimini vermektedir. Bu, bedîyyesine yazdığı şerhten de anlaşılmaktadır. Çünkü bedîyyesine yazdığı şerhi, bir belâgat kitabı niteliğinde olup methettiği Hz. Peygamber (s.a.v) hakkında her hangi bir bilgi içermemektedir. Bu, İbn Hicce el-Hamevî (ö.837/1434), İbn Ma'sûm el-Medenî (ö.1120/1708) ve Abdulganî en-Nablusî (ö.1143/1703) gibi şairlerin şerhlerinde de görülmektedir. Bu şerhlerle, bedîyyelerin içerdikleri bedîî sanatların anlaşılması ve onların öğretilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle bedîiyâtta, Hz. Peygamber'i (s.a.v) methetme gibi duygusal bir amacın yanında bedîî sanatlarının öğretilmesi gibi ilmi bir amaçla da nazmedildiklerini ifade edebiliriz.

Ayrıca el-Hillî'den sonra gelen 'İzzuddîn el-Mevsîlî (ö.789/1387) bedîiyyâta yeni bir renk katarak bedîiyyesinin beyitlerinde yer verdiği bedîî sanatlarının isimlerini de zikretmiştir. Onun berâ'atu'l istihlâl sanatı ihtiva eden bedîiyyesinin matla'ı şöyledir:⁴² (Basît)

عِبَارَةٌ عَنْ نِدَاءِ الْمُفَرِّدِ الْعَلَمِ

(بِرَاعِي) تَسْتَهْلُ الدَّمْعَ فِي الْعَلَمِ

Parlak sözlerim el-'Âlem'dekileri ağılatıyor. Bunlar (sözlerim), Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir nidâ (seslenme) ifadesidir.

Bu matla'dan da anlaşıldığı gibi el-Mevsîlî, nebevî methini bedîî sanatları hizmetine verme amacında olduğu izlenimini vermektedir.⁴³ Onun bu bedîiyyesindeki tarz, İbn Hicce el-Hamevî gibi bazı şairlerce de taklit edilmiştir. Bu da nebevî medhin, bedîî sanatlarının gelişmesinde bir araç olarak kullanıldığı izlenimini daha da güçlendirmiştir. Böyle bir çaba, bedîiyyelerin yapmacık ve doğal olmaktan uzak olmasına sebebiyet vermiştir.

5. YAPISI

Bedîiyyeler, matla'ında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kabrinin civarındaki "Zû Selem", "Sal'", "Bân", "Taybe", "el-Hayf", "İdam", "Kâzıma" ve "Alem" gibi mekanların isimlerinin zikredildiği gazel girişi ile başlarlar. Genellikle şair, bu mekanlara duyduğu özlemi, hasreti ve aşkı gözyaşları akıtarak anlatır. Bu mekanları zikrederek gözyaşı dökmedeki temel amaç; Hz. Peygamber'e (s.a.v) olan sevgi ve özlemdir. Bu gazelî girişin matla'ı, genellikle bir bedîî sanatı olan berâ'etu'l-matla' sanatını ihtiva eder. Devamındaki beyitlerde ise şairin isteğine bağlı olarak farklı bedîî sanatları yer alır.

Şair, berâ'etu't-tehallus sanatı ile bu gazelî girişi sonlandırıp esas konusu olan methe geçer. Şair, bu kısımda genellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v) doğumu,

⁴² Ebû Zeyd, **el-Bedî'îyyât**, s. 78

⁴³ Mahmûd 'Alî Mekî, **Edebiyâtü'l-Medâihu'n-Nebevîyye**, Dâru Nûbâr li't-Tabâ'a, Kahire, 1991, s. 136.

mucizeleri, cihad ve savaşları, faziletleri, İsra ve Miraç hadiseleri, ashabı, Kur'an-ı Kerîm vb. konulardan bahsederek övgüde bulunur.

Son kısımda ise şair, kendisi için dua eder, Hz. Peygamber'e (s.a.v), ehl-i beytine, ashabına da salat ve selâm eder. Mahşerde Yüce Allah'ın (c.c) huzurunda kurtuluşa ermek için Hz. Peygamber'den (s.a.v) şefaât dileyerek husnu'l-hatime sanatı ile kasidesini bitirir.

6. BEDİİYYELERİN SAYISI VE MEŞHUR BEDİİYYELER

Bedîiyyâtın ortaya çıkışından itibaren günümüze kadar birçok şair bedîiyye nazmetmiştir. 'Alî Ebû Zeyd, tespit edebildiği bedîiyye sayısının doksan bir olduğunu ve elliden fazla bedîiyyenin ise kitapların arasında dağınık halde bulunduğunu söylemektedir. O, tespit ettiği bedîiyyeleri, nazmedildiği tarihe veya nâzımın vefat yılına göre sırasıyla zikretmektedir.⁴⁴

Safîyuddîn el-Hillî (ö.750/1349), İbn Câbir el-Endulusî (ö.780/1378), 'İzzuddîn el-Mevsîlî (ö.789/1387), İbn Hicce el-Hamevî (ö.837/1434), Celâluddîn es-Suyûtî (ö.911/1505), 'Âişe el-Bâ'ûniyye (ö.922/1516), Abdulganî en-Nâblusî (ö.1062/1652) ve İbn Ma'sûm el-Medenî (ö.1120/1708) gibi ünlü şahsiyetler tarafından bedîiyyeler nazmedilmiştir. Bu bedîiyyeler içerisinde, şekil bakımından farklı tür olarak değerlendirilebilecek manzumeler şunlardır:

6.1. el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fî'l-Medâihî'n-Nebeviyye

el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye, Hz. Muhammed'in (s.a.v) methinde nazmedilen ilk bedîiyye olarak görülmektedir.⁴⁵ Safîyuddîn el-Hillî olarak ünlenen 'Abdulazîz b. Serâyâ tarafından nazmedilmiştir. Daha sonra kapsamlı bir şekilde inceleyeceğimiz bu bedîiyyenin, berâ'etu'l-matla', tecnîsu't-terkîb ve tecnîsu'l-mutlak ihtiva eden matla'ı şöyledir:⁴⁶ (Basît)

وَأَقْرَأَ السَّلَامَ عَلَى عُزْبٍ يَذِي سَلَمٍ

إِنْ جِئْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ حَيْرَةِ الْعَلَمِ

⁴⁴ Bu bedîiyyelerin sayısı ve nâzımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Zeyd, **el-Bedî'iyyât**, s. 71-178.

⁴⁵ 'Umer Ferrûh, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn 5.bs., 1989, c.3, s. 772.

⁴⁶ el-Hillî, **Dîvân**, s. 685.

Eğer Sal'a⁴⁷ varırsan (gidersen), Cîretu'l-'Alem'dekileri⁴⁸ sor ve Zû Selem'deki⁴⁹ Araplara selam söyle.

6.2. el-Hulletu's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ

el-Hulletu's-Siyerâ, bedîiyyât türünde nazmedilen ikinci manzume⁵⁰ olup İbn Câbir el-Endelusî olarak ünlenen Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Endelusî tarafından nazmedilmiştir.⁵¹

İbn Câbir bedîiyyesini, meksûr mîm kafiyeli, basît bahrinde, yüz yetmiş yedi beyit ve kırk dokuz bedîî sanatı içerecek şekilde nazmetmiştir. O, bedîiyyesindeki bedîî sanatlarını Hatîb el-Kazvînî'nin yaptığı tasnif gibi lafzî ve mânevî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bedîiyyesinin yetmiş üç beyitlik ilk bölümü, lafzî on sekiz bedîî sanatı içerir. Yetmiş sekiz beyitlik ikinci bölümde ise otuz bir mânevî bedîî sanatı bulunmaktadır. Geriye kalan yirmi altı beyitin her biri ise lafzî ve manevî karışık olmak üzere bir bedîî sanatı ihtiva etmektedir.⁵² İbn Câbir'in kendisi bu manzumesine kısa bir şerh yazmıştır. Arkadaşı Ebû Ca'fer Ahmed b. Yûsuf er-Ru'aynî (ö.779/1377) tarafından da *Tirâzu'l-Hulle fî Şifâi'l-Gulle* adıyla şerhedilmiştir.⁵³

⁴⁷ Medine'ye yakın bir yer ismidir. Bkz. Yâkût Şahâbeddîn Ebû 'Abdullah Yâkût b. 'Abdullah el-Hemevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Daru Sâdr, Beyrut, 1977, c.3, s. 236.

⁴⁸ Dağ ismidir. Bkz. el-Hemevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, c.4, s. 147.

⁴⁹ Hicâzdaki bir vadi ismidir. Bkz. el-Hemevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, c.3, s. 240.

⁵⁰ el-Endulusî, **el-Hulletu's-Siyerâ**, (muhakkik mukaddimesi) s. 8.

⁵¹ Tam adı Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. 'Alî el-Endelusî el-Hevvârî el-Mâlikî el-A'mâ'dır. İbn Câbir el-Endelusî olarak ünlenmiştir. Endulus'te el-Merîyye'de 698/1298 yılında doğmuştur. Âmâ olan İbn Câbir, nahiv, fıkıh, hadîs ve Kur'ân-ı Kerîm derslerini zamanın meşhur alimlerinden almıştır. Arkadaşı Ebu Ca'fer Ahmed b. Yûsuf er-Ru'aynî ile beraber 737/1335 yılında Mısır'a, oradan da Hicâz'a Hac farızasını yerine getirmek için gitmiş ve ondan sonra da Şam ve Haleb'e gelerek oraya yerleşmiştir. el-Endelusî ve arkadaşı 743/1341 yılında oradan ayrılarak İlbîre'e gidip yerleştiler. Arkadaşı er-Ru'aynî 779/1377 yılında, el-Endulusî de ondan bir yıl sonra İlbîre'de vefat etmiştir. Bkz. İbn Hecer el-'Askalânî, **ed-Dureru'l-Kâmine**, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1993, c.3, s. 339-340; el-Endulusî, **el-Hulletu's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ**, (muhakkik mukaddimesi) s. 11-12.

⁵² Ebû Zeyd, **el-Bedî'iyât**, s. 76.

⁵³ İbn Câbir el-Endulusî, **el-Hulletu's-Siyerâ**, (muhakkik mukaddimesi) s. 10.

İbn Câbir'in berâ'etu'l-istihlâl sanatı ile başlayan mezkur bedîiyyesinin matla'ı şöyledir:⁵⁴ (Basît)

بَطِيَّةٌ أَنْزَلَ وَيَمِّمُ سَيِّدَ الْأُمَمِ
وَأَنْشُرَ لَهُ الْمَدْحَ وَأَنْشُرَ أَطْيَبَ الْكَلِمِ

Taybe'ye in ve ümmetlerin efendisine selam ver. O'na övgü yağdır ve en güzel sözleri sırala.

6.3. el-Fethu'l-‘Âlî fî Mutârehati'l-Hillî⁵⁵

Bu bedîiyye, ‘Alî b. el-Huseyn b. ‘Alî Ebî Bekr ‘İzzuddîn el-Mevsılî (ö.789/1387) tarafından nazmedilmiştir.⁵⁶ el-Mevsılî, bedîiyyesini *et-Tevsîlu bi'l-Bedî' ila't-Tevessul bi's-Şefî'* ismi ile şerhetmiştir.

el-Mevsılî, bedîiyyesini meksûr mîm kafiyeli, basît bahrinde, yüz otuz dokuz beyit ve yüz kırk dört bedî sanatı içerecek şekilde nazmetmiştir. el-Mevsılî, el-Hillî ve İbn Câbir'den farklı olarak bedîiyyesinin beyitlerinde yer verdiği bedî sanatlarının isimlerini de zikrederek bedîiyyâta yeni bir renk katmıştır. Bu tarz daha sonra bazı şairlerce taklit edilmiştir.

el-Mevsılî'nin adı geçen bedîiyyesinin matla'ı şöyledir:⁵⁷ (Basît)

عِبَارَةٌ عَنْ نِدَاءِ الْمُفَرِّدِ الْعَلَمِ
بِرَاعَتِي تَسْتَهْلُ الدَّمْعَ فِي الْعَلَمِ

⁵⁴ İbn Câbir el-Endelusî, **el-Hulletu's-Siyerâ**, s. 28.

⁵⁵ ‘Alî Ebû Zeyd el-Mevsılî'nin bedîiyyesinin isminin bilinmediğinden şerhinin ismi olan *et-Tevsîlu bi'l-Bedî' ila't-Tevessul bi'l-Şefî'* ismi ile zikredildiğini ifade eder. Ancak Mahmûd Rızk Selîm, el-Mevsılî'nin bedîiyyesinin isminin *el-Fethu'l-Âlî fî Mutârehati'l-Hillî* olduğunu söyler. Bkz. Mahmûd Rızk Selîm, **‘Asru Selâtîni'l-Memâlik**, c.2, 180-181.

⁵⁶ Tam adı, ‘Alî b. el-Huseyn b. ‘Alî Ebî Bekr ‘İzzuddîn el-Mevsılî'dir. Doğumu hakkında bilgi olmayıp Musul'lu olduğu söylenmektedir. Belli bir süre Halep'te ve Şam'da yaşamıştır. Şair ve ediptir. Şiir divanı vardır. *el-Tevsîlu bi'l-Bedî' ila't-Tevessul bi'l-Şefî'* adıyla bedîiyyesini şerh etmiştir.. Şam'da 789/1387 yılında vefat etmiştir. Bkz. el-‘Askalânî, **ed-Dureru'l-Kâmine**, c.3, s. 43; Hayreddîn ez-Zirîklî, **el-E'lâm**, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 6.bs., Beyrut, 1980, c.4, s. 280; Ebû Zeyd, **el-Bedî'iyât**, s. 77.

⁵⁷ Ebû Zeyd, **el-Bedî'iyât**, s. 78.

Parlak sözlerim, 'Alem'dekileri ağlatıyor. Bunlar (parlak sözlerim), Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir nida (seslenme) ifadesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ

1.1. HAYATI

Tam adı ‘Abdulazîz b. Serâyâ b. ‘Alî b. Ebî’l-Kâsım b. Ahmed b. Nasr b. Ebî’l-‘İzz b. Serâyâ b. Bâkî b. ‘Abdillâh b. ‘Urîd el-Sinbisî et-Tâî el-Hillî’dir.⁵⁸ Künyesi Ebû’l-Fadl, lakabı ise Safiyyuddîn’dir. O, çağındaki pek çok şairde olduğu gibi doğduğu yer olan Hille’ye nisbetle Safiyyuddîn el-Hillî ismi ile meşhur olmuştur.⁵⁹

el-Hillî, Irak’ta Bağdat ile Kûfe arasında yer alan Dicle nehrinin kenarındaki Hille’de, 5 Rebî’u’l-Âhir Cuma günü 677’de (27/8/1278) doğmuştur.⁶⁰ el-Hillî, Yemenli büyük kahtân kabilesinin bir kolu olan et-Tâî kabilesinin es-Sinbisî koluna mensub olan zengin bir ailede dünyaya gelmiştir. el-Hillî’nin hem annesi hem babası

⁵⁸ el-‘Askalânî, **ed-Dureru’l-Kâmine**, c.2, s. 369; Selâhuddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, **A’yânu’l-‘Asr ve A’vânu’n-Nasr**, thk. ‘Alî Ebû Zeyd, Nebîl Ebû ‘Aşme, Muhammed el-Mev‘ad, Mahmûd Sâlim Muhammed, Dâru’l-Fikr, Dimaşk 1998 s. 68-69; ‘Umer Rıdâ Kehhâle, **Mu‘cemu’l-Muelifîn**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977, c.5, s. 247; Abdulhuseyn Ahmed el-Emînî el-Necefî, **el-Gadîr fî’l-Kitâb ve’s-Sunne**, Dâru’l-Kutubi’l-İslâmiyye, Tahran, 1366, c.6, s. 42.

⁵⁹ Cevâd Ahmed ‘Allûş, **Şi’ru Safiyyiddîn el-Hillî**, Matba‘atu’l-Ma‘ârif, Bağdat, 1959, s. 48.

⁶⁰ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bedî’iyye**, (muhakkik mukaddimesi) s. 11; el-‘Askalânî, **ed-Dureru’l-Kâmine**, c.2, s. 369; el-Kutubî, **Fevâtu’l-Vefayât**, c.2, s. 335; Cemâluddîn Ebû’l-Mehâsin Yûsuf b. et-Tağrıberdî el-Atâbekî, **en-Nucûmu’z-Zâhire fi Mulûk Mısır ve’l-Kâhire**, Dâru’l-Kutub, tsz, c.10, s. 238; es-Safedî, **A’yânu’l-‘Asr ve A’vânu’n-Nasr**, s.71; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, Dâru Nahda, Kahire tsz., s. 406; Bâşâ, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, s. 275; ‘Allûş, **Şi’ru Safiyyiddîn el-Hillî**, s. 47; **Edebu’l-Hille**, thk. Sabâh Nûrî el-Mezrûk, Merkez Bâbil lid-Dirâsâti’l-Hadâriyye ve’l-Târîhiyye, 2012, s. 46; Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, **el-Bedru’t-Tâî**, thk. Muhammed Hasan Hellâk, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut, 2006, c.1, s. 397; ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, c.4, s. 17-18; Kehhâle, **Mu‘cemu’l-Muellifîn**, c.5, s. 247; el-Necefî, **el-Gadîr**, c.6, s. 51; Ebû Zeyd, **el-Bedî’iyyât**, s. 71; el-İskenderî, ‘Anânî, **el-Vasît fi’l-Edebi’l-‘Arabî ve’t-Târîhih**, s. 261; ‘Umer Ferrûh, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, c.3, s. 772; Mustafa Kılıçlı, “Hillî, Safiyyüddîn”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, 1998, c.18, s. 41.

es-Sinbisî kabilesindendir.⁶¹ Bunu ailesi ile övünürken nazmettiği şu beyitlerinden anlıyoruz:⁶² (Tavîl)

فَكَيْفَ وَلَمْ يُنْسَبْ رَعِيمٌ لِسِنْبِسٍ
إِلَى الْمَسْجِدِ إِلَّا كَانَ خَالِيٍّ أَوْ عَمِّي
وَأِنْ أَشْبَهْتُهُمْ فِي الْفَخَارِ خَلَاتِقِي
وَفِعْلِي فَهَذَا الرَّاحُ مِنْ ذَلِكَ الْكَرَمِ

Amcam ve dayım dışında Sinbis'in hiçbir lideri şerefe nail olmadığı halde, bu nasıl olur!

Eğer övünmede huyum ve davranışlarım onlara benzemişse, bu şarap o asmadan olduğu içindir.

el-Hillî'nin çocukluk dönemi hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Her ne kadar onun şiirlerinde, eğitimi ve hocaları hakkında her hangi bir bilgiye rastlanılmasa da eserlerinden iyi bir eğitim aldığı görülmektedir. Şiirlerinden onun Kur'an-ı Kerim ve dini ilimleri okuduğu, sarf, nahiv, hadis, fıkıh ve tarih eğitimi aldığı düşünülmektedir.⁶³

Kendisinin evlendiği bilinmekle beraber ne zaman, kiminle ve nasıl evlendiği ve kaç tane evladının olduğu bilinmemektedir. Ancak bir mersiyesinde ismini, yaşını zikretmeden bir oğlundan bahsetmektedir. O mersiye'nin ilgili beyitleri şöyledir:⁶⁴ (Basîl)

أَفِي السِّتِ وَالْعِشْرِينَ أَفْقُدُ سِتَّةً
جِبَالاً عَدَتْ مِنْ عَاصِفِ الْمَوْتِ كَالْعِهْنِ
فَقَدْتُ ابْنَ عَمِّي وَابْنَ عَمِّي وَصَاحِبِي
وَأَكْبَرُ غُلْمَانِي بِهَا وَأَخِي وَابْنِي

Ölüm kasırgası nedeniyle dağılmış renkli yün gibi, dağ gibi altı kişiyi mi yitiriyorum yirmi altısında.

⁶¹ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 45-47.

⁶² el-Hillî, *Dîvân*, s. 18-19.

⁶³ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 83-85.

⁶⁴ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 49.

Orada, dostumu, iki amca oğlumu, en büyük kölemi, kardeşimi ve oğlumu yitirdim.

el-Hillî'nin, Hille'nin idaresini elinde bulunduran kabilesini çok methettiği, onunla gurur duyduğu görülmektedir. Özellikle Hille'nin valisi olan dayısı Celâluddîn b. el-Mehâsin'i şu beyitleriyle övmektedir:⁶⁵ (Tavîl)

إذا جَلَسُوا كَانُوا صُدُورَ مَجَالِسٍ وَإِنْ رَكِبُوا كَانُوا صُدُورَ مَوَاقِبِ
يَجُودُونَ لِلرَّاجِي بِكُلِّ نَفْسَةٍ لَدَيْهِمْ سِوَى أَعْرَاضِهِمْ وَالْمَنَاقِبِ

Oturduklarında meclisin başköşesine otururlar ve bindiklerinde kabilelerin önünde giderler.

Irzları ve değerleri dışında, isteyene tüm değerli şeylerini cömertçe verirler.

el-Hillî'nin kabilesi ile Benû Fadl kabilesi arasında Hille idaresi hakkında çekişmeler yaşanır. Bu çekişmeler neticesinde, Hille valisi olan dayısı Safiyyuddîn b. Mehâsin, mescitte namaz kıldığı esnada Benû Fadl kabilesine mensub bir şahıs tarafından öldürülür.⁶⁶ Bu hadise, el-Hillî'nin hayatının da dönüm noktası olur. O, bu olaydan çok etkilenir ve dayısının intikamının alınmasını ister. Nitekim iki kabile arasında 700/1301 yılın başlarında, Bağdat'a yakın ez-Zûrâ' mevkinde yaşanan çatışmaya kendisi de katılır. Bu çatışmada, ailesi dayısının intikamını alır. el-Hillî, gösterdiği kahramanlık nedeniyle düşmanları tarafından hedef seçilir. Bu nedenle o, Hilletu Bâbil ve Hilletu'l-Feyhâ'⁶⁷ olarak vassettiği vatani Hille'den ayrılmak zorunda kalır. 701/1302 yılında daha önce ticaret maksadıyla gittiği Halep, Şam ve Mısır gibi merkezlerden biri olan Mardin'e giderek Artuklu Emirliğine sığınır.⁶⁸ Artuklu Sultanı el-Meliku'l-Mansûr Necmuddîn el-Ğâzzî b. Artuk (ö.712/1311), bu

⁶⁵ el-Hillî, *Dîvân*, s. 14.

⁶⁶ 'Allûş, *Edebu'l-Hille*, s. 46.

⁶⁷ el-Hillî, *Dîvân*, s. 140, 280.

⁶⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 11-13; 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 51-53.

genç şairi iyi karşılar ve onu himayesine alır. Bu himayeye sevinen el-Hillî, Hille’de kendisine sahip çıkamayan ehline sitem edip duygularını şöyle ifade eder:⁶⁹ (Serî‘)

أَلَا بَلَّغَ (هُدَيْتَ) سَمَاءَ قَوْمِي	بِحِلَّةٍ بَابِلَ عِنْدَ الْوُرُودِ
أَلَا لَا تَشْعَلُوا قَلْبًا لِبُعْدِي	فَإِنِّي كُلَّ يَوْمٍ فِي مَزِيدِ
لَأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِمَى مُلُوكِ	زُبُوعَ عِبِيدِهِمْ كَهْفُ الطَّرِيدِ
فَمَنْ يَكُ نَازِلًا بِحِمَى كُلِّبِ	فَإِنِّي قَدْ تَزَلْتُ حِمَى الْأُسُودِ

Oraya vardığında, Hilletu Bâbil’deki kavmimin ileri gelenlerine haber ver.

Uzaktayım diye endişelenmesinler, her gün artıdayım (Durumum, her gün daha da iyileşiyor).

Çünkü ben kralların himayesine girdim. Onların tebâasının arazisi kovulmuşların sığınağıdır.

Kim kuleybin (adi köpeğin) himayesine girerse girsin, ben aslanların himayesine girmişim.

el-Hillî, el-Meliku’l-Mansûr Necmuddîn el-Ğâzzî b. Artuk için yirmi dokuz kasideden oluşan *Dureru’n-nuhûr fî medhi’l-Meliki’l-Mansûr* adında bir divân tedvin eder.⁷⁰ Şair, bu divandaki kasidelerini alfabetik sıraya göre düzenleyip ilk kaside elif ile son kaside ise yâ ile başlayıp biter. el-Meliku’l-Mansûr’a sığındığı ilk yılda, doksan günlük bir süre zarfında nazmettiği bu yirmi dokuz kasidelik divanını ayrıca *el-Artukiyyât* olarak da adlandırmıştır.⁷¹ el-Mansûr’un beğenisini kazanan ve daha yirmi beş yaşına bile basmayan bu genç şair, onun meclislerinde yer almaya başlar. Hatta el-Mansûr, 702/1303 yılında Erbil Kalesi’ne yaptığı seferde genç şairi de

⁶⁹ el-Hillî, *Dîvân*, 140.

⁷⁰ el-Hillî, *Dîvân*, s. 11.

⁷¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 13.

yanında götürür.⁷² Kalenin fethinden sonra el-Hillî, bir kaside nazmeder. Bu kasidenin matla'ı şöyledir:⁷³ (Recez)

فَلَقَدْ قَدْ أَخَذْتُ عَلَى الْعَهَادِ عُهودًا

لَا تَحْشَ يَا زُبَيْعَ الْحَبِيبِ هُمُودًا

Ey sevgilinin diyarı, ölümden, yıkılmaktan korkma! Çünkü ben ilkbahar yağmurlarından söz aldım.

el-Hillî'nin şiirleri büyük ilgi görmeye başlar. Dilden dile dolaşır. Büyük bir şöhret kazanır. Endişeleri ve korkuları yatışınca el-Hillî, sadece şiir nazmetmek ile yetinmez ve çok sevdiği iş olan ticaret ile de meşgul olur. Başka kentlere, mekânlara intikal etmeye başlar. Bu sayede servetini artırır.

el-Hillî, son Eyyûbî emirliği olan Hamâ'yı sık sık ziyaret eder. Eyyûbî hânedanından Hamâ Emiri el-Meliku'l-Mueyyed Ebû'l-Fidâ 'Îmâduddîn İsmâ'îl b. el-Efdal Eyyûb (ö.732/1331) ile tanışma fırsatı bulup onunla iyi ilişkiler kurar. Onu metheder. Bunun karşılığında Emir, onu bolca hediyelerle ödüllendirir. Emir el-Meliku'l-Mueyyed'in ölümünden sonra emir olan oğlu el-Efdâl ile de aynı şekilde iyi ilişkileri sürdürür.⁷⁴

el-Hillî, Hille'ye gitmeksizin Irak ziyaretlerini de yapmaya başlar. Bu arada gittiği her mekânda, el-Meliku'l-Mansûr'u metheden kasideler nazmetmeyi ihmal etmez ve nazmettiği kasidelerini ona yollayarak bağlılığını dile getirir. O, 712/1313 yılında Bağdat'ta iken el-Meliku'l-Mansûr'un Mardin'de vefat ettiğini duyar duymaz hemen Mardin'e dönmeye karar verir ve ona bir mersiye nazmeder.⁷⁵ Mardin'e vardığında taziyenin bitiğini ve çocuklarının yası bitirip dost meclislerine dönerek

⁷² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 14-15; 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 56-57.

⁷³ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 57.

⁷⁴ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 60.

⁷⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, (Muhakkik mukaddimesi), s. 15.

zevk ve eğlenceye daldıklarını görür. el-Mansûr için el-Hillî'nin Irak'ta nazmettiği mersiyesinin matla'ı şöyledir:⁷⁶ (Remel)

يا بُدُوراً تَغِيْبُ تَحْتَ الثَّرَابِ
وَجِبَالاً تَمُوتُ مَرَّ السَّحَابِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ عِبْرَةً وَذِكْرِي
يَتَوَعَّى بِهَا ذَوُو الْأَلْبَابِ

*Ey toprağın altında kaybolan dolunaylar ve bulutlar gibi dağılan dağlar!
Muhakkak ki onda ibret ve öğüt var, akıl sahipleri onları akleder.*

el-Hillî, el-Mansûr'un çocuklarının zevk ve eğlenceye daldıklarını görünce, bu mersiye'nin uygun olmadığını düşünerek onun yerine şarabı vassfeden bir mukaddime ile başlayan başka bir mersiye daha nazmeder.⁷⁷ Bu mersiye'nin de matla'ı şöyledir:⁷⁸ (Tavîl)

أَدْرِهَا بِأَمْنٍ لَا يُعَيِّرُكَ الْوَهْمُ
وَوُفِّ عَلَى الْجُلَاسِ مَا خَلَّفَ الْكَرْمُ

*Güven içinde dolaştır, kuruntu seni değiştirmesin. Oturanlara hemen dağıt
asmanın ürünü'nü (şarabı).*

Böyle bir hamriyye muhtevalı mukaddimeden sonra mersiye'ye şu beyitleri ile döner:⁷⁹ (Tavîl)

مَضَى الْمَلِكُ الْمَنْصُورُ مِنْ دَسْتِ مَلِكِهِ
وَلَمْ يُنْجِهِ الْمُلْكُ الْمَمْنَعُ وَالْحُكْمُ
مَلِيكَ أَفَاضَ الْعَدْلَ فِي كُلِّ مَعْشَرٍ
فَلَيْسَ لَهُ إِلَّا لِأَمْوَالِهِ ظُلْمٌ

O ulaşılmaz iktidar ve yönetim onu kurtarmadı. Melik ülkesinden ayrılıp gitti.

⁷⁶ el-Hillî, *Dîvân*, s. 339.

⁷⁷ el-Hillî, *Dîvân*, s. 336.

⁷⁸ el-Hillî, *Dîvân*, s. 336.

⁷⁹ el-Hillî, *Dîvân*, s. 336.

O her topluluğa bolca adalet dağıtan Melik, hiç kimseye zulmetmedi malları dışında. (Çok cömertti.)

Artuklu Emiri el-Meliku'l-Mansûr'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu el-Meliku's-Sâlih (ö.765/1364) de babasının yaptığı gibi el-Hillî'ye büyük değer verir. Onu meclislerinden eksik etmez, çokça ikramlarda bulunur. Bunun karşılığında, el-Hillî de onu methetmeye devam eder. Ticaret nedenli uzun seyahatler gerçekleştiren el-Hillî, sık sık Halep, Hamâ ve Dimâşk'a gider, Bağdat'a uğrar ve Mardin'e döner.⁸⁰ Bu süre zarfında da el-Meliku's-Sâlih'i metheden kasideler nazmedip göndermeye devam eder, onu methetmeyi asla ihmal etmez. Bu nedenle olmalı ki Corci Zeydân onu "Artuklu devletinin şairi" olarak niteler.⁸¹

Mardin ve el-Meliku's-Sâlih'tan ayrılmanın zorluğu ve hüznü ile 723/1323 yılında, hac ibadetini yerine getirmek için oradan ayrılır.⁸² Medine'ye gelen el-Hillî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kabri başında günahlarından tevbe eder. Yüce Allah'tan (c.c) af diler ve Resullâh'a bir methiye nazmeder. Yarısı nesib, yarısı medih olan bu methiyenin matla'ı şöyledir:⁸³ (Tavîl)

فِيْزِيْهِ وَلَكِنَّا بِذَالِكَ نَضِيْرُهَا

يُقَاسُ بِهِ مِيَادُهَا وَنَضِيْرُهَا

كَفَى الْبَدْرَ حُسْنًا أَنْ يُقَالَ نَضِيْرُهَا

وَحَسْبُ عُصْوَنِ الْبَانِ أَنْ قَوَامُهَا

Dolunaya, O'nun (Hz. Peygamber'in) benzeridir denilmesi ve dolunayın da bununla övünmesi, güzellik olarak dolunaya yeter. Fakat biz, bu benzetme ile O'nun şanını düşürüyoruz.

Ban ağacının düzgün dalları ile onun eğik ve güzel olanı ile mukayese edilmesi bile ban ağacına yeter.

⁸⁰ es-Safedî, *A'yânu'l-'Asr ve A'vânu'n-Nasr*, s. 70.

⁸¹ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, thk. Şevkî Dayf, Dârul-Hilâl, tsz., Byy., c.3, s.140.

⁸² 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 63.

⁸³ el-Hillî, *Dîvân*, s. 73.

el-Hillî'nin hayatının bu dönemi hakkında çelişkili rivayetler bulunmaktadır. Mardin'den hac ibadetini yerine getirmek için ayrıldığı ve hac farızasını eda ettikten sonra da Mısır'a döndüğü iddia edilir.⁸⁴ Ancak bunun dışında, onun daha önce Mısır'a gitmek için Mardin'den ayrıldığı, uzun süre Şam'daki yaşamın kendisini cezbetmesi nedeniyle orada kaldığı ve Şam'dan Mısır'a gitmek için ayrıldığı rivayet edilir.⁸⁵ el-Hillî, divanının mukaddimesinde bir tarih belirtmeden hac ziyaretini dönüşü Mısır diyarına gittiğini söyler.⁸⁶ İbn Şâkir el-Kutubî (ö.764/1363) ise *Fevâtu'l-Vefayât* adlı eserinde onun 726/1324 yılında Mısır'a girdiğini belirtir.⁸⁷ es-Safedî de tahminen onun 726/1324 yılında Mısır'a girdiğini söyledikten sonra da "Zan ederim iki kez Mısır'a geldi" der.⁸⁸ İbn Tağrıberdî, onun iki kez Kahire'ye (Mısır'a) geldiğini söyler.⁸⁹ Ancak geliş tarihlerini, kalma süreleri ve Mardin'e dönüş tarihi hakkında bilgi vermez.

Cevâd Ahmed 'Allûş, Selâhuddîn es-Safedî'nin beyanına istinaden konu ile ilgili şunları ifade etmektedir: "Onun (es-Safedî'nin) dışındaki tarihçiler, es-Safiyuddîn'nin hac farızası edasının bitiminde Mısır'a uğradığını söyler. Bu, onun ilk kez 723/1321 yılında Mısır'a girişi oluyor. el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn'un ona ikramları, insanların ona saygı göstermesi ve şiirlerine önem vermesi nedeni ile Safiyuddîn, 726/1324 yılında ikinci kez yeniden Mısır'a dönmüş olabilir."⁹⁰

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi el-Hillî'nin hac ziyaretini dönüşü Mısır'a uğradığını beyan etmesi, Cevâd Ahmed 'Allûş'un, onun Mısır'a giriş tarihleri hakkındaki görüşünü destekler niteliktedir. el-Hillî'nin Mısır'a giriş tarihleri hakkındaki belirsizlik devam etmesine rağmen böyle bir görüşün doğru olma ihtimali yüksektir. Ama o tarihler ne olursa olsun, Mısır ziyaretlerinin el-Hillî'nin edebi yaşantısında büyük bir etkisi olduğu açıktır. Nitekim onun, el-Bûsîrî'nin *el-Burde*'sine bu ziyaretlerinde vakıf olma ihtimali yüksektir. Bu vukufiyet

⁸⁴ 'Allûş, *Şi'ru Safiyiddîn el-Hillî*, s. 63-64.

⁸⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bed'iyye*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 15.

⁸⁶ el-Hillî, *Dîvân*, s. 11.

⁸⁷ el-Kutubî, *Fevâtu'l-Vefayât*, c.2, s. 335.

⁸⁸ es-Safedî, *A'yânu'l-'Asr ve A'yânu'n-Nasr*, s. 71.

⁸⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, c.10, s. 238.

⁹⁰ 'Allûş, *Şi'ru Safiyiddîn el-Hillî*, s. 70.

neticesinde de kendisine şöhret kazandıran *el-Kafiyyetu'l-Bedî'iyye* adlı manzumesini, *el-Burde*'ye muâraza olarak nazmettiği düşünülmektedir.

el-Hillî, Mısır'da ünlü şair ve edebiyât tarihçisi Selâhuddîn es-Safedî (ö.764/1363) ve ünlü şair Cemâluddîn b. Nubâte el-Mısırî (ö.768/1366) gibi İslam tarihinde önemli yer işgal eden şahsiyetlerle tanışır.⁹¹ O, aynı zamanda Memlûk sultanı olan Sultan Muhammed b. Kalâvûn (ö.741/1341) ile de tanışır.⁹² el-Hillî, onu metheder. Sultan Kalâvûn da onun şiirlerini beğenir ve ona şiirlerini bir divanda toplamasını tavsiye eder. Bunun üzerine el-Hillî, divanını Sultan Kalâvûn'nun yardımıyla on iki bölüm şeklinde onun sarayında tamamlar.⁹³

el-Hillî, Mısır'dan Artukluların himayesindeki Mardin'e döner. Bu dönüşün hangi tarihte gerçekleştiği bilinmemektedir. Aslında hayatının bu döneminde de bir kapalılık söz konusudur. Onun Mardin'de ne kadar kaldığı, Bağdat'a mı yerleştiği, yerleştiyse ne zaman yerleştiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Cevâd Ahmed 'Allûş, bu konuda şunları söylemektedir: "Bana öyle geliyor ki kesin Irak'a dönüş yapmamıştır ya da Irak'a gelmiştir ama tam yerleşmemiştir. Bazen Mardin'e bazen de diğer ülkelere gitmiştir. Hayatının son yıllarında Mardin'de olduğuna dair kasideleri vardır. Lakin ömrünün son günlerini Bağdat'ta geçirdiği ve ölümün onu orada yakaladığı açıktır."⁹⁴

el-Hillî'nin hayatını inceleyen kaynaklar, onun ölüm yeri ve tarihi hakkında ihtilâf hâlinindedir. Bazı kaynaklarda, onun 750/1349 yılında Mardin'de vefat ettiği belirtilmektedir.⁹⁵ Bazı kaynaklarda ise onun 752/1351 yılında Bağdat'ta vefat ettiği ifade edilmektedir.⁹⁶ Ama çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre, şairimiz Safiyyuddîn el-Hillî, 750/1349 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş⁹⁷ ve oraya defnedilmiştir.⁹⁸

⁹¹ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 70.

⁹² es-Safedî, *A'yânu'l-Asr ve A'yânu'n-Nasr*, s. 70.

⁹³ el-Hillî, *Dîvân*, s. 12; 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 68.

⁹⁴ 'Allûş, *Şi'ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 81.

⁹⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 15.

⁹⁶ es-Safedî, *A'yânu'l-Asr ve A'yânu'n-Nasr*, s. 70.

⁹⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, c.10, s. 238; 'Allûş, *Şi'ru's-Safiyyuddîn el-Hillî*, s. 81; *Edebu'l-Hille*, s. 46; Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, s. 280; Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, c.3, s. 773; Mûsa, *es-Sıbgû'l-Bedî'î fi'l-Lugâti'l-Arabiyye*, s. 373.

⁹⁸ 'Allûş, *Edebu'l-Hille*, s. 46.

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

el-Hillî'nin çocukluğundan itibaren şiire büyük bir muhabbet beslediği ve şiire büyük bir tutku ile bağlı olduğu görülmektedir. O, yedi yaşından itibaren şiire ilgi duymaya başlamış ve İmru'ul-Kays (ö.25/645), en-Nâbiga (ö.--/604), Ebû Temmâm (ö.231/846), Ebû Nuvâs (ö.198/813) ve el-Mutenebbî (ö.354/965) gibi büyük şairlerin şiirlerini ezberlemiştir.⁹⁹ Kendisi çocukluğunda şiir ile olan bağını şöyle açıklar: “Daha çocukken; yetişkin olmadan önce, şevkin; özlemin nedenlerini biliyordum, şiir nazmetmeye ve ezberlemeye düşkündüm, onun (şiirin) mana ve lafız ilimlerine hakimdim, şiir nazmediyordum, medih ile kazanç elde etmeyi sevmiyordum.”¹⁰⁰

Edebî hayatının bu ilk evresinde daha çok mersiye, hamâset, tardiyyât, gazel ve vasf türünde şiirler nazmetmiştir.¹⁰¹ Bu aşamada el-Hillî'nin şiirlerinin sade, yapmacıklıktan uzak, lafızlarının kolay olduğu ve şiirlerinde bedî sanatlarına yer verme isteğinin olmadığı görülmektedir.¹⁰²

Mardin'e intikal etmesinden sonra el-Hillî'nin şiirlerinin de yeni bir merhaleye girdiğini görmekteyiz. el-Hillî'nin bu süre zarfında yaşadıkları, hem edebî hayatında hem de duygu dünyasında derin izler bırakmıştır. Nazmettiği şiirlerinde vatanına, ailesine, akrabalarına olan özlem açıkça görülmektedir.

el-Hillî'nin Artuklu Emiri el-Meliku'l-Mansûr'a sığınmak zorunda kalması, onu sevmemesine rağmen el-Hillî'yi ilk medih kasidesini nazmetmeye zorlar. Bu, onun medih yolculuğunun ilk evresidir. Bu vesile ile hayatı ve edebî dünyası tasavvur etmediği apayrı bir yöne evrilir. el-Meliku'l-Mansûr'un teveccühüne mazhar olan el-Hillî, zevk ve eğlence sofralarında yer almaya, bu meclislere iştirâk etmeye ve şarap içmeye başlar. Bu yaşantı tarzı, onun şiirine de yansır. Medih ile

⁹⁹ ‘Allûş, *Şi’ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 50.

¹⁰⁰ el-Hillî, *Dîvân*, s. 9.

¹⁰¹ ‘Allûş, *Şi’ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 137.

¹⁰² ‘Allûş, *Şi’ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 138.

beraber hamriyyât alanında da şiir nazmetmeye başlar. Şarabı, kâseyi ve sâkî'yi vasfeder.¹⁰³ Bu, şairin şu beyitlerinde açıkça görülmektedir.¹⁰⁴ (Tavîl)

مُعْتَقَّةٌ لَوْ غَسَّلُوا مِيتًا بِهَا
لَمَّا ذَابَ مِنْهُ الْمُسُحُّ وَانْهَشَمَ الْعِظْمُ
وَلَوْلَا اتِّقَاءُ اللَّهِ قُلْتُ بِأَنَّهَا
بِهَا تَنْطِقُ الْأَمْوَاتُ أَوْ تَسْمَعُ الصُّمُّ

O öyle yıllanmış şaraptır ki eğer onunla ölüyü yıkasalar, kemiği yok etse de beyne zarar vermez.

Eğer Allah'tan korkmasaydım, muhakkak ki onunla (onu için) ölümler konuşur veya sağır onunla işitir derdim.

el-Hillî methini, sadece el-Meliku'l-Mansûr ile sınırlı tutmayarak onun ölümünden sonra oğlu el-Meliku's-Salih ve sık sık ziyaret ettiği Hamâ Emiri el-Meliku'l-Mueyyed'i de metheder.¹⁰⁵ el-Hillî, Hac farızasını yerine getirmek için gittiği Medine'de, Hz. Peygamber'in (s.av) kabri başında tövbe ederek O'na methiye nazmeder.¹⁰⁶ Bu methiyesi dışında da Hz. Peygamber (s.av) için nazmettiği kasideleri de vardır ve divanında mevcuttur.¹⁰⁷ Ayrıca Hac ziyareti dönüşü gittiği Mısır'a gider. Sultan Muhammed b. Kalâvûn ile tanışır ve onu metheder. el-Hillî, divanını Sultan Kalâvûn'nun teşviki ile on iki bölüm şeklinde onun sarayında tedvin eder.¹⁰⁸

el-Hillî'nin bu döneme ait şiirlerinde, bedîî sanatlara olan ilgisi açıkça görülmektedir. Kendisine şöhreti kazandıran *el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fî'l-Medâihî'n-Nebeviyye* adlı manzumesi, onun bedîî sanatlarına olan bu ilgisinin tezahürüdür. Onun şiiri, sahip olduğu o ilk sadelikten uzaklaşmış olsa da şairin edebi mahareti daha da artmıştır. Nitekim o, nazmettiği bu kasidesi ile Arap edebiyatında yaklaşık altı yüzyıl etkisi devam eden bedîyyât türünün mucidi olmuştur.

¹⁰³ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 320.

¹⁰⁴ el-Hillî, *Dîvân*, s. 336.

¹⁰⁵ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 306-307.

¹⁰⁶ el-Hillî, *Dîvân*, s. 73-79.

¹⁰⁷ Bkz. el-Hillî, *Dîvân*, s. 79-88.

¹⁰⁸ el-Hillî, *Dîvân*, s. 12.

Divanından da anlaşıldığı gibi el-Hillî, medih, fahr, hamâset, hiciv, mersiye, gazel, tardiyât, bedîyyât gibi hemen hemen her türde şiir nazmetmiştir. İbn Şâkır el-Kutubî, onun hakkında şunları dile getirmiştir: “Maktu‘a ve uzun kasideler ustası oldu. Onlarla baharda yeryüzünün çiçeklerini utandırdığı gibi, gökyüzündeki yıldızların parlaklığını ve güzelliğini de utandırdı. O kasidelerin cilalı lafızları, ballı manaları, güzel oklar ve kınından çekilmiş kılıçlar gibi olan maksatları seni coşturur.”¹⁰⁹

İbn Nubâte el-Mısırî ise el-Hillî’nin edebi yönü ile ilgili düşüncesini şu beyitlerle ifade etmiştir:¹¹⁰ (Recez)

يا سائلي عَنْ رُتْبَةِ الْحِلِّيِّ فِي
نَظْمِ الْقَرِيضِ وَرَاضِيًا بِي أَحْكُمُ
لِلشَّعْرِ حِلْيَانِ ذَلِكَ رَاجِحٌ
دَهَبَ الزَّمَانُ بِهِ وَهَذَا قِيَمُ

Ey şiir nazımında, bana el-Hillî’nin mertebesini soran ve hükmüme, cevabıma razı olan kişi!

Şiirde iki Hillî vardır: O, daha çok kabul görmüştür ama zaman onu alıp götürmüştür. Bu ise kıymetli, değerlidir.

İbn Hacer el-‘Askalânî (852/1449), onun hakkında “Edebiyata özendi ve tüm şiir sanatlarında mahir oldu” şeklinde görüşünü belirtmiştir.¹¹¹ İbn Tağrîberdî (ö.874/1470) ise el-Hillî hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “Şiir nazmetmede ilerledi. Nebî’yi (s.a.v) meşhur kasidesi *Bedîyye* ile methetti. Kendisinin büyük bir şiir divanı vardır. Şiiri şarkta ve garbda meşhur oldu. O, önemli (fuhûl) şairlerdendir”.¹¹² Kehhâle ise onunla ilgili şu ifadeye yer vermiştir: “Edebiyata özendi, tüm şiir sanatlarında mahir oldu, beyân ve meânî sanatlarını

¹⁰⁹ el-Kutubî, **Fevâtu’l-Vefayât**, c.2, s. 335.

¹¹⁰ İbn Nubâte el-Mısırî, Cemaluddîn b. Nubâte el-Mısırî el-Fârûkî, **Dîvân**, Dâru İhyâu’t-Turâsu’l-‘Arabî, tsz., Byy., s. 478.

¹¹¹ el-‘Askalânî, **ed-Dureru’l-Kâmine**, c.2, s. 369.

¹¹² İbn Tağrîberdî, **en-Nucûmu’z-Zâhire**, c.10, s. 238.

öğrendi.”¹¹³ el-İskenderî ve ‘Anânî de onu “İyi bir şiir nâzımı ve çağının en meşhur şairi” kabul etmektedirler.¹¹⁴

el-Hillî’nin edebi kişiliği hakkında Cevâd Ahmed ‘Allûş da şunları ifade etmektedir: “el-Hillî’nin şiir hayatı, sevdiği şairlerin şiirlerini taklit ederek, onları ezberleyerek, onların şiirlerinden manen ve lafzen alıntılar yaparak başladı. Onların meşhur kasidelerine muârazalar yazdı. Şiirde muteber (saygın) bir yer edindi. Hatta çağının şairleri arasında kimsenin ulaşamadığı mertebeye, itibara ulaştı. Çevrede meşhur oldu ve şanı ülkelere yayıldı. İnsanlar onu sevdi, şiirlerini ezberledi. Melikler onun şiirleri ile kendilerini methetmesini istediler, onu kendilerine yakın tuttular ve bu, tartışmasız onun çağının şairleri arasında yeni bir durumdu.”¹¹⁵

‘Umer Ferrûh ise el-Hillî hakkında şunu ifade etmektedir: “Abbasi şairlerini amaç, mana ve üslup bakımından taklit etmesine rağmen Safîyyuddîn el-Hillî zamanının en meşhur şairlerindendir. Uzun ve kısa kasidelerde, yeni kalıplar icat etmede hünerli idi. Sonra muveşşah, muhammes, muşettar gibi çoğu şiir türlerinde şiir nazmetti...”¹¹⁶

‘Umer Mûsâ Bâşa da el-Hillî’nin edebi şahsiyeti hakkındaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir: “Şiiri, şarka ve garba yayıldı. Eskiler onun şöhretine vurgu yaptılar. Şiirinde dikkatimizi çeken en bariz şey, çağını en iyi şekilde temsil etmesidir. Manada eski Arap kültürüne dayanmaya çabalıyordu.”¹¹⁷

1.3.ESERLERİ

1.3.1. Dîvân

el-Hillî, el-Melik el-Nasır Muhammed b. Kalâvûn’nun sarayında onun teşviği ve desteği ile şiirlerini bir divanda toplamıştır.¹¹⁸ Şair divanını adet olduğu üzere alfabetik olarak düzenlemek yerine, içeriğe göre şu on iki bölüm şeklinde düzenlemiştir:

¹¹³ Kehhâle, **Mu‘cemu’l-Muellifîn**, c.V, s. 247.

¹¹⁴ el-İskenderî, ‘Anânî, **el-Vasît fi’l-Edebu’l-‘Arabî ve Târîhih**, s. 261

¹¹⁵ ‘Allûş, **Edebu’l-Hille**, s. 49.

¹¹⁶ Ferrûh, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, c.III, s. 773.

¹¹⁷ Bâşa, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, s. 293.

¹¹⁸ el-Hillî, **Dîvân**, s. 12.

- 1.Bölüm: Fahr ve hamaset ile ta‘rîz olmak üzere iki kısımdan oluşur.
- 2.Bölüm: Medih ve şükür ile kutlama olmak üzere iki kısımdan oluşur.
- 3.Bölüm: Başı tardıyyât, sonu ise vasf içerikli şiirlerinden oluşur.
- 4.Bölüm: İhvâniyyât (kardeşlik) ve Sudûru’l-Murselât olmak üzere iki kısımdır.
- 5.Bölüm: Mersiye ve ta‘âziye olmak üzere iki kısma ayrılır.
- 6.Bölüm: Gazel (nesîb veya teşbîb) ile nevâdırdan sayılan çeşitli şiir türlerinden muteşekkîl olmak üzere iki kısımdan oluşur.
- 7.Bölüm: Hamriyât ve zühdiyât’tan muteşekkîldir.
- 8.Bölüm: Şekvâ (şikâyetler), ‘itâb (serzeniş) gibi şiirleri içerir.
- 9.Bölüm: Hediyeler, i‘tizâr, isti‘tâf (yalvarma; şefkat gösterme; göze girme) ve istiğfâr gibi içeriğe sahip şiirler yer alır.
- 10.Bölüm: ‘Avîs (kapalı söz), Elğâz (bulmacalar), ilim ve sanat kurallarının kaydı gibi kısa konuları içerir.
- 11.Bölüm: Milh (nükte; espi), hicivler ve mucûn (serserilik; arsızlık) gibi konulardaki şiirler bulunur.
- 12.Bölüm: Edeb, hikmet, zühd gibi şiirleri ihtiva etmektedir.

el-Hillî, tüm şiirlerini divanında toplamadığını söyler.¹¹⁹ el-Hillî, divanını 726/1326 yılında tedvin ettikten sonra da şiir nazmetmeye devam etmiştir. Nitekim bu tarihten sonra el-Meliku’s-Sâlih için nazmettiği bazı methiye şiirlerini divanına kattığını görmekteyiz.

Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye’de bu divanın 535, 1269, 1399 ve 5095 numaralı el yazma dört nüshası, Bağdat’ta da Mektebetu’l-Muthefi’l-‘Irâkî da 2247 numaralı bir

¹¹⁹ el-Hillî, **Dîvân**, s. 12.

el yazma nûshası bulunmaktadır.¹²⁰ el-Hillî'nin divanı, dört kez basılmıştır. İlk basımı Dimaşk'ta 1879 yılında, ikincisi Beyrut'ta 1892 yılında, üçüncüsü Necef'te 1956 yılında ve dördüncüsü ise Beyrut'ta 1962 yılında basılmıştır.¹²¹

1.3.2. Durerun-Nuhûr fî Medâihi'l-Meliki'l-Mansûr

el-Hillî, bu eserini el-Mansûr Necmuddîn Ğâzzî b. Artuk için nazmetmiştir. Bu divan yirmi dokuz kasideden oluşur. Her kaside de yirmi dokuz beyitten oluşmaktadır. Her beyit başladığı alfabe harfi ile bitmektedir.¹²² Yani beytin ilk ve son harfi aynıdır. Bu eser, *Artukiyyât* olarak da adlandırılmıştır.

1.3.3. el-‘Âtilu'l-Halî ve'l-Murahhasu'l-Gâlî

Muveşşâh, zecel, mevâlîyyâ ve kûmâ gibi şiirlerinin toplandığı divanıdır. Almanya'da 1955 yılında müsteşrik Welhem Hoenerbach tarafından tahkik edilerek basılmıştır.¹²³

1.3.4. el-Hidmetu'l-Celîyye (es-Sayd bi'l-Bunduk)

Divanında da yer alan sekiz kasideden ibaret bir eserdir. Bu kasidelerde tüfekle avlanma tasvir edilmektedir.

1.3.5. Safvetu'ş-Şu‘arâ’ ve Hulâsetu'l-Bulegâ’

Farklı şairlerin şiirlerinden oluşan seçme şiirlerin olduğu bir eserdir.¹²⁴

1.3.6. el-Eglâtî

el-Hillî'nin kendi çağındaki yaygın lugâvî (dilsel) yanlışlıkları derleyip topladığı bir sözlüktür.

1.3.7. ed-Dureru'n-Nefis fî Ecnâsi't-Tecnîs

Cinas ve çeşitleri ile ilgili bir risâledir. İskenderiye'de Mektebetu'l-Belediyye'de bu risalenin yazılı bir nushası mevcuttur.¹²⁵

¹²⁰ ‘Allûş, *Şi‘ru Safiyyiddîn el-Hillî*, s. 114-115.

¹²¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî‘iye*, mukaddime s. 29; Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-‘Arabî*, s. 280.

¹²² el-Hillî, *Dîvân*, s. 11.

¹²³ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-‘Arabî*, s. 283.

¹²⁴ Zeydân, *Târîhu'l-Âdâbi'l-Lugati'l-‘Arabiyye*, c.3, s. 140.

1.3.8. er-Risâletu't-tev'emiyye

el-Hillî bu risâlesini, Hille'den Mardin'e ilk kez 700/1300 yılında geldiğinde, el-Harîrî'nin *el-Makâmât* adlı eserindeki uslûbunu taklit ederek, el-Meliku'l-Mansûr Necmuddin Gâzî'ye yazmıştır. Bu risale ile el-Melik divanında bir vazife almak için şairin edebî yeteneğini sergilemek maksadıyla yazmıştır. Bu eser yazılışları aynı olup birbirinden noktalarla ayrılan kelimelerden (tev'em) müteşekkildir.¹²⁶

1.3.9. er-Risâletu'l-Muhmele

el-Hillî'nin, 723/1323 yılında hac ziyareti dönüşü geldiği Mısır'da Sultan el-Nasır Muhammed b. Kalâvûn tarafından kendisine hediye edilen kumaşın, veziri Kerîmuddîn İdrârî tarafından verilmemesi üzerine yazdığı bir risâledir. el-Hillî bu risâlesinde, el-Harîrî'nin Semerkand Hutbesinin Makâmını taklit ederek yuvarlak tâ harfi dışında hiçbir noktalı harf kullanmayarak yazmıştır. Bu yüzden risâlesine el-muhmele (noktasız) ismini vermiştir.¹²⁷

1.3.10. er-Risâletu'd-Dâr 'an Muhâverâti'l-Fâr

Şair, el-Meliku's-Salih'e şikâyet mahiyetinde yazdığı bu risalede, Mardin'de oturduğu evin kötü halinden bahsetmektedir. Bunu da iki grup fareyi karşılıklı konuşturarak yapmaktadır.¹²⁸

1.3.11. en-Netâicu'l-İlâhiyye

Bu eser, el-Hillî'ye büyük şöhreti kazandıran *el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fî Medâihi'n-Nebeviyye* adlı manzumesine şairin yazdığı şerhin adıdır. el-Hillî, bu eserinde bedîiyyesinin daha iyi anlaşılabilmesi için nazmetme sebebini, kullandığı bedî sanatları açıklamıştır. Onun bu eseri, Nesîb Neşâvî tarafından tahkik edilerek ilk defa 1982 yılında Dimaşk'ta, ikinci kez ise 1992 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

¹²⁵ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 284.

¹²⁶ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 284.

¹²⁷ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 284.

¹²⁸ Bâşâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 285.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-KÂFİYETU'L-BEDÎ'İYYE

Safıyyuddîn el-Hillî'nin *el-Kâfiyetu'l-Bedî'îyye fî'l-Medâihi'n-Nebeviyye* adlı bu manzumesi, kesralı mîm kafiyeli, basît bahrinde ve 145 beyit olup her beyti en az bir bedîî sanatı içermektedir. Toplam 151 bedîî sanatı içermektedir. el-Hillî, bedîiyyesinde, Hatîb el-Kazvînî'nin (ö.739/1338) belâgat ilimlerinde yaptığı tasnif yerine, tüm belâgat ilimlerinin “bedîî sanatları” adı altında değerlendirildiği İbn Ebî'l-İsba'ın (ö.654/1256) tasnifini esas almıştır. Örneğin el-Hillî, teşbîh, mecâz, kinâye ve isti'âre gibi beyân ilminin sanatlarını da “bedîî sanatları” adı altında ele almıştır. Onun bu üslubu, kendisinden sonraki bedîiyyât nâzımları tarafından taklit edilmiştir. O, bedîiyyesinde, bedîî sanatını içeren beytin yanına sanatın ismini de zikretmiştir. Bu sanatların anlaşılması için kendisi *el-Netâicu'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'îyye* adıyla bir şerh yazmıştır.¹²⁹ Bu şerh, Nesib Neşâvî tarafından *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'îyye fî 'Ulumi'l-Belâga ve Mehâsini'l-Bedî'* adıyla neşredilmiştir. Ayrıca Muhammed b. el-Kâsım b. Zâkûr (1120/1708) ve *el-Cevheru's-Senî fî Şerhi Bedî'îyyetu's-Safîyy* ismiyle 'Abdulganî er-Rafî'î (ö.1308/1891) tarafından da şerh edilmiştir.¹³⁰ Ebû İshâk b. Ebî'l-Hasan 'Alî el-Behnesi es-Sûfî de *Tahmîsu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'îyye* adıyla 796/1403'te ona bir tahmîs yazmıştır.¹³¹

Safıyyuddîn el-Hillî'ye şöhreti kazandıran, nazmettiği bu kasidesidir. Daha önce belirttiğimiz gibi bazı ihtilâflara rağmen, el-Hillî, “Hz. Peygamber'in (s.a.v)

¹²⁹ el-Endelusî, *el-Hulletu's-Siyerâ*, (muhakkik mukaddimesi) s. 8.

¹³⁰ Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât*, s. 74.

¹³¹ Suzan, *Arap şiirinde muhammes ve tahmîs*, s. 71.

medhinde” bedîiyye nazmeden ilk şair olarak görülmektedir. O, bedîiyyesinin şerhinde, kendisinden önceki şairlerden etkilenmeden bu sanatı keşfettiğini söylemektedir. Ancak onun, bedîiyyesini nazmetme gerekçesi olarak sunduğu rüya hikayesi, bedîiyyesinin “basît” bahirli, kesreli “mîm” kafiyeli olması ve manzumesindeki medihin seyri ile el-Bûsîrî’nin¹³² (ö.696-7/1295-6) *el-Kasîdetu’l-Burde* olarak meşhur olan *el-Kevâkibu’d-Durriyye fî Medhi Hayri’l-Berîyye*¹³³ adlı kasidesi arasında büyük bir benzerlik vardır. el-Bûsîrî’nin söz konusu kasidesinin matla’ı şöyledir:¹³⁴ (Basît)

أَمِنْ تَذَكُّرٍ حَيْرَانٍ بِذِي سَلَمٍ مَرَجَتْ دَمْعاً جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمٍ

أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تِلْقَاءِ كَاطِمَةٍ أَوْ مَضَّ الْبَرْقُ فِي ظُلْمَاءٍ مِنْ إِضَمٍ

Zû Selemin komşusunu hatırladığın için mi kanlı gözyaşı döküyorsun?

Yoksa Kâzıma’dan bir rüzgâr mı esti? Ya da zifiri karanlıkta iken, Idam’dan bir şimşek çaktığı için mi?

¹³² Tam ismi Muhammed b. Sa’îd b. Hamâd b. Muhsin b. Abdillâh b. Heyânî el-Hebnûnî es-Senhâcî Ebû Abdillâh Şerefuddîn el-Bûsîrî’dir. Tarihçiler tarafından isminin Muhammed, babasının ismi ise Said olduğu kabul edilir. Künyesi Şerefuddîn’dir. Aslen Mağribli olup babası Bûsîrî, annesi ise Delâşlıdır. Delâs veya Beşhîm’de doğduğuna dair farklı rivayetler vardır. Doğum tarihi hakkında farklı ihtilaflar olmasına rağmen 608/1211-2 yılında doğduğu kabul edilir. Bûsîr’de büyümüştür. Fakir bir ailede dünyaya gelmiş, ömrünü maddi sıkıntılar içinde geçirmiştir. Geçim sıkıntısı nedeniyle bir çok işte çalışmıştır. Bu nedenle çeşitli şahsiyetleri methetmiştir. Şiirleri çoğunlukla hiciv ve medih ağırlıklıdır. Tasavvufa ilgi duymuş, Hz. Peygamber (s.a.v) hakkında methiyeler yazarak nebevî methiyelere önemli değişiklikler getirmiştir. Onun geliştirdiği bu tarz, bedîiyyât şairleri tarafından taklit edilerek çokça işlenmiştir. Kahire veya İskenderiye’de öldüğüne dair farklı ihtilaflar vardır. Ölüm tarihi hakkında da farklı rivayetler olmasına rağmen 696-7/1295-6 yıllarında vefat ettiği kabul edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerefuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’îd el-Bûsîrî, *Dîvânü’l-Bûsîrî* (mukaddime), thk. Muhammed Seyyid Gîlânî, Kahire 1955, s. 5-47; Bâşâ, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, s. 168-199; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, Dâru’l-Yûsuf, Beyrut, tsz., s. 865.

¹³³ el-Bûsîrî’ye esas şöhreti kazandıran bu kasidesidir. Hz. Peygamber’i (s.a.v) methetmek için nazmettiği bu kasidesi, yüz altmış beyit, mîm kafiyeli ve basît vezinlidir. Bedîî sanatlarını içermemesi nedeniyle bedîiyyâta dahil edilmese de bedîiyyât türünde kaside nazmedenlere ilham kaynağı olmuştur. Bedîiyyât nâzımları, özellikle şekil ve nazm sebebi bakımından onu esas alarak bedîiyyelerini nazmetmişlerdir. Bkz. Mehmet Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)”, *Marife Dergisi*, yıl:7, sayı:1, 2007, s. 129.

¹³⁴ el-Bûsîrî, *Dîvân*, s. 190.

el-Hillî'nin bedîyyesinin, el-Bûsîrî'nin bu kasidesine muâraza olduğunu pek çok kişi dile getirmiştir.¹³⁵ Nitekim Mahmûd Rızk Selîm, bu iki manzume arasındaki benzerliğe vurgu yapmakta ve bunu da şöyle ifade etmektedir:

“el-Hillî, bedîyyesinin el-Bûsîrî'nin *el-Burde*'sine dayandığını söylemez. Ancak onun vezni, kafiyesi, konusu ve medhin seyri muâraza olduğunun açık delilleridir. Gariptir ki kasideyi nazmetme etkenlerinde de ittifak halindeler. Bunlar, hastalık ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendisini methetmelerini istediği rüyadır.”¹³⁶

‘Abdulganî en-Nâblusî (ö.1143/1703) de bu iki eser arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir. en-Nâblusî, bunu şöyle beyan etmektedir: “İbn Ebî'l-İsba'dan sonra Safiyy lakablı ‘Abdulazîz el-Hillî, basît bahrinde, mîm kafiyesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) medhinde el-Bûsîrî'nin *el-Burde* olarak adlandırdığı kasidesi tarzında bir kaside nazmetti.”¹³⁷

el-Hillî'nin, el-Bûsîrî'nin *el-Burde* adlı kasidesinden etkilendiği, ona vakıf olduğu ve onu taklit ettiği açıktır. Çünkü el-Hillî, el-Bûsîrî'nin mezkûr kasidesinden bir beyti tazmin ederek isti'âne sanatı yapmıştır. Bu mezkûr beyit şöyledir.¹³⁸ (Basît)

دَعُ مَا تَقُولُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ مِنْ التَّغَالِي وَقُلْ مَا شِئْتَ وَاحْتَكِمِ

Hristiyanların, peygamberleri için söyledikleri abartıları bırak. Kendi Peygamber'in için söyle söylemek istediğini ve hükmünü ver.

Bütün bunlar, el-Hillî'nin, bu manzumesinin, el-Bûsîrî'nin *el-Burde* adlı kasidesine muâraza olma ihtimalini arttırmaktadır.

¹³⁵ es-Safedî, *A'yânu'l-Asr ve A'yânu'n-Nasr*, s. 74; Selîm, *Asru Selâtîni'l-Memâlik*, s. 180-181; Mahmûd 'Alî Mekkî, *Edebiyâtü'l-Medâihî'n-Nebevîyye*, s. 136; Suzan, *Arap şiirinde muhammes ve tahmîs*, s. 71.

¹³⁶ Selîm, *Asru Selâtîni'l-Memâlik*, c.2, s. 180-181.

¹³⁷ ‘Abdulganî en-Nâblusî, *Nefehâtü'l-Ezhâr 'alâ Nesemâti'l-Eshâr fî Şerhi'l-Nebiyi'l-Muhtâr*, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrut, tsz., s. 2.

¹³⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 271; *Dîvân*, s. 699.

2.1. NAZMEDİLME SEBEBİ

el-Hillî, bedîiyyesini nazmetme sebebini gördüğü bir rüyaya dayandırmaktadır. O, tüm bedî sanatları içerecek bir eser telif etmek istediğini, bu yüzden de yetmiş kadar eseri mutâlâa ettiğini, ancak bu esnada bir hastalığa yakalandığını ve şiddetinin arttığı sırada rüyasında Hz. Peygamber'den (s.a.v) kendisini methetmesi karşılığında iyileşeceğini vaad eden bir risale aldığını ve bunun sonucunda kitap telif etmekten vazgeçip bu kasideyi nazmetmeye karar verdiğini söyler. Kendisi bu rüyasını şu şekilde ifade etmektedir:

“Zekîyuddîn b. Ebî'l-İsba'ın kitabını, kendisinden önceki eserleri ve kendisinden sonra telif edilen eserlerle beraber otuz eseri inceledikten sonra eskilerin şiirlerinden de çıkardığım bedî sanatlarını da ekleyerek, bedî sanatlarının çoğunu kapsayan bir kitap telif etmeye karar verdim. Ancak bir hastalığa yakalandım, müddeti uzadı ve şiddeti arttı. Bu esnada rüyamda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) onu methetmemi isteyen ve hastalığımдан iyileşeceğimi vaad eden bir mesaj aldım. Söz konusu kitabı telif etmekten vazgeçtim. Onun yerine çeşitli bedî sanatlarını içeren ve Hz. Peygamber'in yüce şerefi ile süslenen, “basît” bahirinde 145 beyit ve 151 çeşit mehâsin içeren bir kaside nazmettim...”¹³⁹

Şair el-Hillî, bu manzumeyi nazmetme sebebini gördüğünü söylediği bu rüyasına dayandırsa da aslında onun, tüm bedîiyyelerde görüldüğü gibi, manevî ve ilmi olmak üzere iki sebeple nazmedildiğini görmekteyiz. Manevî sebep, Hz. Peygamber'i (s.a.v) methetmektir. İlmî sebep ise bu medihde bedî sanatlarına yer vererek onların öğrenilmesini sağlamaktır.

2.2. MUHTEVASI

Bu manzume, bir medih kasidesi olup Hz. Peygamber'i (s.a.v) methetmek için nazmedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) ve O'nun ashabı, ehli, mucizeleri, savaşları, ahlakı, nübüvveti, dile getirilerek methedilmiştir.

el-Hillî'nin bu kasidesi, klasik kasidelerde olduğu gibi gazel girişi ile başlamaktadır. Şair, bu gazelî girişte, sevgiliye ve onun diyarına olan aşkını ve

¹³⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 54.

özlemine kanlı gözyaşları içinde dile getirmektedir. Bunu da, sevgilinin diyarı olan Medine ve O'nun kabrinin civarındaki “Cîretu'l-‘Aleml”, “İdam”, “Sel” ve “Zû Selem” gibi mekanların isimlerini zikrederek yapmaktadır. Söz konusu olan bu kasidenin matla‘ı şöyledir:¹⁴⁰ (Basît)

إِنْ جِئْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ واقْرَأَ السَّلَامَ عَلَى غُرْبٍ بِذِي سَلَمِ
فَقَدْ ضَمِنْتُ وُجُودَ الدَّمْعِ مِنْ عَدَمِ هُمْ وَلَمْ أَسْتَطِعْ مَعَ ذَاكَ مَنَعَ دَمِي

Eğer Sel'a varırsan, Cîretu'l-‘Aleml'dekileri sor ve Zû Selem'deki Araplara selam söyle.

Onlar için gözyaşları dökmeyeceğime emindim. Fakat bırak gözyaşlarını dökmeyi, kanlı gözyaşlarını dökmeye bile mani olamadım.

el-Hillî'nin gazel girişi, kırk dördüncü beyite kadar devam etmektedir. Kırk beşinci beyitten itibaren ise el-Hillî, esas amacı olan Hz. Peygamber'in (s.a.v) methine şöyle başlar:¹⁴¹ (Basît)

مِنْ كُلِّ مُعَرَّبَةِ الْأَلْفَاظِ مُعْجَمَةٍ يَزِينُهَا مَدْحُ خَيْرِ الْعُرَبِ وَالْعَجَمِ
مُحَمَّدُ الْمُصْطَفَى الْهَادِي النَّبِيِّ أَجَلُ الْمُرْسَلِينَ إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ ذِي الْكَرَمِ

Manası açık bütün lafızlardan oluşan (bir manzumedir bu), Arapların ve Acemlerin en hayırlısının medhi, onu süslüyor.

O ki seçilmiş, doğru yola ileten, Nebî, resûllerin en yücesi, soylu Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir.

el-Hillî, seksen beşinci beyitte ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabını methetmeye başlayıp şöyle der:¹⁴² (Basît)

¹⁴⁰ el-Hillî, *Dîvân*, s. 685.

¹⁴¹ el-Hillî, *Dîvân*, s. 691; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 130-132.

كُلُّ طَوِيلٍ زَجَادِ السَّيْفِ يُطْرِئُهُ
وَقَعُ الصَّوَارِمِ كَالْأَوْتَارِ وَالنَّعَمِ
مِنْ كُلِّ مُبْتَدِرٍ لِلْمَوْتِ مُفْتَحِمٍ
فِي مَأْزِقِ بَغَارِ الْحَرْبِ مُلْتَحِمٍ

Onların tümünün kılıçlarının bağı uzundur (yiğittirler), kılıçların sesi teller ve nağmeler gibi onları coşturuyor.

Onlar ki kendilerine yapışıp kalan savaş tozlarıyla, ölüm için acele edip savaş meydanına atılıyorlar.

Doksan ikinci beyitten itibaren ise el-Hillî, ashabın atlarını methetmeye başlar. Atları, şu beyitlerle över:¹⁴³ (Basît)

قَادُوا الشَّوَارِبَ كَالْأَجْبَالِ حَامِلَةً
أَمْثَالَهَا ثَبَتَتْ فِي كُلِّ مُصْطَدِمٍ
مَنْ سُبِقَ لَا يُرَى سَوْطُهَا سَمَاءً
وَلَا جَدِيدٌ مِنَ الْأَرْسَانِ وَاللُّحْمِ

Cılız ve çevik atları sürdüler. Onlar ki dağ gibidirler ve her savaşta sarsılmadan duran dağ gibileri taşıyorlar.

Öne geçen o atlar için eski kırbaçlar, yeni gemler ve yeni yollarlar görülmez.

Şair, doksan dokuzuncu beyitten itibaren ise tekrar Hz. Peygamber'i (s.a.v) methetmeye başlayarak O'nun mucizelerinden bahseder. O beyitler şöyle başlar:¹⁴⁴ (Basît)

فِي ظِلِّ مَنْصُورِ اللّٰوَاءِ لَهُ
عَدْلٌ يُؤَلِّفُ بَيْنَ الدُّبِّ وَالْغَنَمِ
سَهْلُ الْخَلَائِقِ سَمَحُ الْكَفِّ بَاسْطُهَا
مُنَزَّةٌ لَقَطَتْهُ عَنْ لَا وَ لَنْ وَ لَمْ

¹⁴² el-Hillî, *Dîvân*, s. 695; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 201-203.

¹⁴³ el-Hillî, *Dîvân*, s. 696; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 214-215.

¹⁴⁴ el-Hillî, *Dîvân*, s. 697; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 233-237.

Onun muzzafer sancağının gölgesinde, öyle bir adalet var ki kurt ile kuzuyu bir arada yaşıyor.

O, güzel ahlaklı ve eli cömerttir. Sözleri, لا (olmaz), لن (olmayacak) ve لم (olmadı) sözcüklerinden uzaktır.

el-Hillî, yüz on yedinci beyitten itibaren ise Hz. Peygamber'e (s.a.v), ailesine ve ashabına dua etmeye başlayarak tekrar onları metheder. Söz konusu o beyitler şöyle başlar:¹⁴⁵ (Basît)

صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهُ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَمَا لَاحَ نَجْمٌ فِي دُجَى الظُّلُمِ
وَأَلَهُ أُمْنَاءُ اللَّهِ مَنْ شَهِدَتْ لَقَدْ رَهِمَ سُورَةُ الْأَخْزَابِ بِالْعِظَمِ

Güneş doğdukça ve kapkaranlıkta yıldız parladıkça, Arşın İlah'ı, O'nun ve âlinin (soyunun) makamını yüceltsin.

Allah'ın yanında güvenilir olan âlinin, yüceliklerine el-Ahzâb Sûresi şahitlik etmiştir.

Şair, yüz otuz dördüncü beyitten itibaren ise kasidesini nazmetme sebebini açıklar. Bu beyitlere şöyle başlar:¹⁴⁶ (Basît)

وَعَدْتَنِي فِي مَنَامِي مَا وَثَّقْتُ بِهِ مَعَ التَّقَاضِي بِمَدْحٍ فَيْكَ مُنْتَظِمِ
فَقُلْتُ : هَذَا قَبُولٌ جَاءَنِي سَلَفًا مَا نَالَهُ أَحَدٌ قَبْلِي مِنَ الْأَمَمِ

Senin için nazmedilecek bir medih karşılığında, uykumda, bana güvendiğim bir söz verdin.

Bu makbuldur dedim. Benden önce, ümmetlere mensup hiç kimsenin nail olmadığı (söz) peşinen bana geldi.

¹⁴⁵ el-Hillî, *Dîvân*, s. 699; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 273-274.

¹⁴⁶ el-Hillî, *Dîvân*, s. 701; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 309-311.

el-Hillî, son beyitlerde ise kasidesini över ve uzadığı için de özrünü belirtir. O beyitler şöyledir:¹⁴⁷ (Basît)

هَذِي عَصَايَ الَّتِي فِيهَا مَارِبٌ لِي	وَقَدْ أَهَشْتُ بِهَا طَوْرًا عَلَى غَنَمِي
إِنْ أُلْقِيَهَا تَتَلَقَّفُ كُلُّ مَا صَنَعُوا	إِذَا أُتِيتُ بِسِحْرِ مَنْ كَلَامِهِمْ
أَطْلُتُهَا ضِمْنَ تَقْصِيرِي فَقَامَ بِهَا	عُذْرِي وَهَيْهَاتَ إِنَّ الْعُذْرَ لَمْ يَنْفَعْ

Bu (kaside) isteklerimi, ihtiyaçlarımı gideren asâmdır. (Hz.Musa gibi) Bazen onunla koyunlarımı güderim.

O asâyı atarsam, onların bana söylediği sihirli sözlerin tümünü yutar.

Kusurum olarak bu kaside uzadı. Onunla özrümü yerine getirdim. Ne yazık! Bu özür de (istediğim gibi) olmadı.

el-Hillî, kasidesini şu beyit ile bitirir:¹⁴⁸ (Basît)

فَإِنْ سَعِدْتُ فَمَدَحِي فِيكَ مُوجِبُهُ	وَإِنْ شَقِيتُ فَدَنْبِي مُوجِبُ النَّقْمِ
---	--

Eğer mutlu olmuşsam, sebebi, Seni methetmemdir. Mutsuz olmuşsam da intikamı gerektiren benim günahımdır.

2.3. YAPISI

Kaside, beyit sayısı, yüz kırk beş beyitten oluşmaktadır. Her beyti en az bir bedî sanatı içermekte olup toplam yüz elli bir bedî sanatı ihtiva etmektedir. İlk yedi beyitte, on iki cinas türü bulunmaktadır. Tüm cinas türleri sadece cinas sanatı adı altında değerlendirildiğinde, kasidenin ihtiva ettiği sanat sayısı, yüz kırk sanat olmaktadır. Kesralı “mîm” kafiye ve “basît” bahrinde nazmedilmiştir.

¹⁴⁷ el-Hillî, *Dîvân*, s. 702; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 326-331.

¹⁴⁸ el-Hillî, *Dîvân*, s. 702; *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 333.

Kasidenin matla‘ı, berâ‘etu’l-matla‘, tecnîsu’t-terkîb ve tecnîsu’l-mutlak sanatları ile başlamaktadır. Kasidenin mezkûr matla‘ı şöyledir:¹⁴⁹ (Basît)

إِنْ جِئْتُ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ وَاقْرَأِ السَّلَامَ عَلَى غُرْبٍ بِذِي سَلَمِ

Berâ‘etu’t-tahallus sanatı ile gazel girişinden, kasidenin esas amacı olan Hz. Peygamber’in (s.a.v) methine geçilmektedir. Mezkûr beyit şöyledir:¹⁵⁰ (Basît)

مِنْ كُلِّ مُعَرَّبَةِ الْأَلْفَاظِ مُعْجَمَةٍ يَزِينُهَا مَدْحُ خَيْرِ الْغُرَبِ وَالْعَجَمِ

Kaside, berâ‘etu’l-hitâm sanatının bulunduğu bir beyit ile bitmektedir. Mezkûr beyit şöyledir:¹⁵¹ (Basît)

فَإِنْ سَعِدْتُ فَمَدَحِي فِيكَ مُوْجِبُهُ وَإِنْ شَقِيتُ فَذَنْبِي مُوْجِبُ النَّقَمِ

2.4. İHTİVA ETTİĞİ BELÂGAT SANATLARI

el-Hillî, kendi zamanında belâgat ilminin “meânî, beyân ve bedî” gibi müstakil ilimler şeklinde tasnifi yapılmasına rağmen, bedîiyyesinin nazmında İbn Ebî’l-İsba‘ın yaptığı gibi belâgat sanatları arasında her hangi bir tasnif yapmadan tümüne yer vererek “bedî sanatları” şeklinde adlandırmıştır. Ancak manzumesinin serhinde bu tasnife vurgu yapmaktadır. Onun icra ettiği bu uslup, kendisinden sonraki bedîiyyât şairleri tarafından da taklit edilmiştir. Ancak biz bu çalışmamızda el-Hillî’nin bu tasnifi yerine, bedîiyyesinin ihtiva ettiği belâgat sanatlarını, meânî, beyân, bedî‘ ve serîkâtü’ş-ş-riyye olmak üzere dört ayrı başlık altında ele alacağız.

2.4.1.Meânî Sanatları

Belâgat ilminin üç ana kısmından biri olan meânî, kelime olarak ma‘nâ kelimesinin çoğuludur. Bir belâgat terimi olarak ise meânî, sözün muktezâ-yı hâle

¹⁴⁹ el-Hillî, *Dîvân*, s. 685.

¹⁵⁰ el-Hillî, *Dîvân*, s. 691; *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 130.

¹⁵¹ el-Hillî, *Dîvân*, s. 702; *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 333.

(durumun gereğine) uygunluğu ile ilgili usûl ve kaidelerin kendisiyle bilindiği ilimdir.¹⁵² Bu ilim, haber cümleleri, müsnedün ileyh, müsned, fiilin müteallakları, kasr, inşâ, fasl ve vasl, îcâz, itnâb ve musâvât olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır.¹⁵³ El-Hillî'nin çalışmamıza konu olan kasidesindeki meânî sanatları şunlardır:

2.4.1.1.Îcâz (اليجاز)

Sözlükte, “sözü kısaltmak” manasına gelmektedir.¹⁵⁴ Bir meânî terimi olarak ise îcâz, bir maksadı tam ve açık bir şekilde ifade etmeye yetecek ölçüde az lafız kullanmaktır.¹⁵⁵ Ayrıca îcâz, maksadı, bilinen-sıradan ibarelerden en azı ile ifade etmek şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁶ Ancak bu üç yol izlenirken sözün belîğ sayılabilmesi için muktezâ-yı hâle (durumun gereğine) uygun olması gerekir. Îcâz, hazif yapılmadan, az lafızla çok ve geniş mananın meydana getirildiği îcâz-ı kasr¹⁵⁷ ve mahzufa işaret eden lafzî veya manevî bir karine (ipucu) bulunması şartıyla, manayı bozmadan bazı lafızların ifadeden hazf edilmesi (çıkarılması) sonucu meydana gelen îcâz-ı hazf¹⁵⁸ olmak üzere ikiye ayrılır.

Îcâz-ı kasr ve îcâz-ı hazf sanatlarına örnek olarak şairin kasidesinden şu beyti verebiliriz:¹⁵⁹ (Basît)

بِعَزْمٍ مُّغْتَمٍّ فِي زِيٍّ مُّغْتَمٍّ

وَاسْتَحْدَمَ الْمَوْتَ يَنْهَاهُ وَيَأْمُرُهُ

¹⁵² Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 34; Hikmet Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, s. 227; Ali Bulut, *Belâğat Meânî-Beyân-Bedî'*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5.bs., İstanbul, 2015, s. 51.

¹⁵³ Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân el-Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîs fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. 'Abdurrahmân el-Berkûkî, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Byy., 1904, s. 235-236.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.5, s. 427.

¹⁵⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 178; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 162; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, Bilimevi yayınları, 12.bs., İstanbul, 2014, s. 80; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 105.

¹⁵⁶ Sa'duddin et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu't-Telhîs Miftâhu'l-'Ulum*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmye, 6.bs., Beyrut, 2013, s. 479.

¹⁵⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 178; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 82; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 106; Nusrettin Boleli, *Belâğat (Beyân-Me'ânî-Bedî' ilimleri) Arap Edebiyatı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8.bs., İstanbul, 2013, s. 357.

¹⁵⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 179; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 81; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 109.

¹⁵⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 178; *Dîvân*, s. 694.

Borçlu kıyafetinde ve ganimet sahibi kararlılığı ile ölümü kullanıp ona emir veriyor ve onu yasaklıyor.

Bu beyitte, şair, *وَاسْتَخَذَ الْمَوْتَ* ibaresinde “îcâz-ı kasr” sanatına yer vermiştir.

Şair, beytin ikinci mısraında ise *رَجُلٍ مُعْتَنٍ* ifadesi yerine, bu ifadedeki *رَجُلٍ* kelimesini hazf ederek *يَعَزُّ مُعْتَنٍ* ifadesini kullanmıştır. Bu hazif ile de îcâz-ı hazf sanatını icra etmiştir.

2.4.1.2.İtnâb (الإطناب)

Sözlükte, “sözü abartmak” manasına gelen¹⁶⁰ itnâb, bir meânî terimi olarak ise pekiştirme ve takviye gibi bir amaç için lafzın manadan fazla olması veya belîğ birinin normalde kullandığı sözcüklerden fazlası ile bir manayı ifade etmektir.¹⁶¹ Ayrıca itnâb, insanların alışık oldukları lafızlardan daha fazla lafızla, haşv ve tatvîl’e kaçmadan maksadın ifade edilmesi olarak da tanımlanmıştır.¹⁶² Bir sözde fazladan getirilen her fazladan lafız itnâb sayılmamaktadır. Eğer lafzın fazla olması manaya bir fayda sağlamıyorsa, kelimada hangi lafzın fazla olduğu belli değilse buna tatvîl (gereksiz uzatma) denir. Aynı şekilde, lafzın fazla olması fayda sağlamıyorsa ve kelimada hangi lafzın fazla olduğu belli ise buna da haşiv denir.¹⁶³ İtnâbın taksimi yapılırken, genellikle itnâbı ihtiva eden cümlelerin yapısına ve itnâbın maksadına bakılır. Bunun sonucunda itnâb şu çeşitleri ortaya çıkmıştır:¹⁶⁴ Genelden sonra özeli zikretmek, özelden sonra geneli zikretmek, îzâh, tevşî‘, atıf, tekrar, îğâl, tezyîl, tekmîl, tetmîm, i‘tirâz. Şairin kasidesinin ihtiva ettiği itnâb çeşitleri ise şunlardır:

¹⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.1, s. 562.

¹⁶¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 165.

¹⁶² Bulut, *Belâgat*, s. 172.

¹⁶³ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 105; Bulut, *Belâgat*, s. 172.

¹⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 166-170; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 491-505; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 193-202; Boleli, *Belâgat*, s. 367-380; Bulut, *Belâgat*, s. 172-184.

2.4.1.2.1. İzâh (الإيضاح)

Sözlükte, “açıklamak, açıklığa kavuşturmak” manasına gelmektedir.¹⁶⁵ Bir terim olarak ise îzâh, üstü kapalı olarak ifade edilen bir ifadenin muhatabın zihninde tam anlaşılması için açıklayıcı bir ibare ile yapılan eklemesidir.¹⁶⁶ Bu, belâgat kaynaklarında genellikle “el-îdâh ba‘de’l-ibhâm” olarak adlandırılmaktadır.¹⁶⁷ İzâh sanatına örnek olarak şairin şu beytini verebiliriz:¹⁶⁸ (Basît)

قَادُوا الشَّوَارِبَ كَالْأَجْبَالِ حَامِلَةً أَمْثَالَهَا تَبَتَّةً فِي كُلِّ مُصْطَلَمٍ

Şair, تَبَتَّةً فِي كُلِّ مُصْطَلَمٍ (her savaşta sarsılmadan duran) ibaresine açıklık getirmek için أَمْثَالَهَا (dağlar gibileri) ifadesini kullanılarak îzâh sanatı icra etmiştir.

2.4.1.2.2. Tevşî‘ (التَوْشِيْعُ)

Sözlükte, “ipi yumağa sarmak” manasını taşımaktadır.¹⁶⁹ Bir terim olarak ise tevşî‘, bir cümlelerin sonuna tesniye getirmek ve tesniyenin iki unsurunu da cümlelerin sonunda açıklamaktır.¹⁷⁰ Tevşî‘ sanatına örnek olarak şairin şu beytini verebiliriz:¹⁷¹ (Basît)

أُمِّيُّ خَطٌّ أَبَانَ اللَّهُ مُعْجَزَهُ بِطَاعَةِ الْمَاضِيَيْنِ السَّيْفِ وَالْقَلَمِ

Ümmidir; okuma-yazma bilmez. İki keskin olan kalem ve kılıcın ona boyun eğmesi ile Yüce Allah onun mucizesini göstermiştir.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.2, s. 633-635.

¹⁶⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 212.

¹⁶⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 167; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 491; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 194; Bulut, *Belâgat*, s. 172; Boleli, *Belâgat*, s. 381.

¹⁶⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 214; *Dîvân*, s. 696.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.8, s. 394.

¹⁷⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 139; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 167; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 493; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 195; Boleli, *Belâgat*, s. 379; Bulut, *Belâgat*, s. 173-174.

¹⁷¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 139; *Dîvân*, s. 691.

Şairin, الماضيين tesniyesinden sonra السَّيْفِ ve الْقَلَمِ ibarelerini, tesniyeyi açıklamak suretiyle getirmesi ile tevşî sanatı meydana gelmiştir.

2.4.1.2.3. Tekrâr (التَّكْرَارُ)

Sözlükte, “bir şeye tekrar dönmek, yinelemek” gibi manalara gelir.¹⁷² Bir terim olarak ise tekrâr, bir veya birden fazla kelimeyi manen ve lafzen bir ibarede tekrarlamaktır.¹⁷³ “Bir ifadeyi belirli amaçlar için iki veya daha fazla kez zikretmektir” şeklinde de tanımlanmıştır.¹⁷⁴ “Tekrîr” olarak da adlandırılmaktadır.¹⁷⁵ Tekrâr, söze ahenk katmaktadır. Bir manayı zihinde iyice pekiştirmek, mananın kolayca anlaşılmasını sağlamak ve terğib (muhatapı güzel şeylere teşvik etmek), uyarı, acı ve üzüntünün büyüklüğünü ifade etmek gibi amaçlarla yapılır.¹⁷⁶ Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:¹⁷⁷ (Basît)

الطَّاهِرُ الشَّيْمِ ابْنُ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ ابْنِ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ ابْنِ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ

Huyu temizdir, huyu temizinin oğludur, huyu temizinin oğludur, huyu temizinin oğludur.

Şair, الطَّاهِرِ الشَّيْمِ ابْنِ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ ibaresini medih amacı ile tekrarlayarak bu sanatı icra etmiştir.

2.4.1.2.4. İğâl (الإِغَالُ)

Sözlükte, “uzaklaşmak, gitmek” gibi manaları taşır.¹⁷⁸ Bir terim olarak ise îğâl, manası tam olduğu halde, o manaya mübalağa katmak gibi bir nükte için söze

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.5, s. 135.

¹⁷³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyet'l-Bedî'iyye*, s. 134; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 494; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 196; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 195; Boleli, *Belâgat*, s. 371; Bulut, *Belâgat*, s. 177.

¹⁷⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 167.

¹⁷⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 167; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 494; Akdemir *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 195.

¹⁷⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyet'l-Bedî'iyye*, s. 134; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 167-168; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 494; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 195-197.

¹⁷⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyet'l-Bedî'iyye*, s. 134; *Dîvân*, s. 691.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.11, s. 732.

bir ifade eklenerek sözün onunla bitirilmesidir.¹⁷⁹ Bunun sadece şiire ait olduğu söylene de Kur'an-ı Kerim'de de îğâl örnekleri mevcuttur.¹⁸⁰ Îğâl sanatına şairin şu beytini örnek olarak verebiliriz:¹⁸¹ (Basît)

كَأَنَّ مَرَأَةً بَدُرٌ غَيْرُ مُسْتَتِرٍ وَطِيبٌ رِيَاءُهُ مِسْكٌ غَيْرُ مُكْتَتَمٍ

O'nun görüntüsü, apaçık dolunay gibidir. Güzel kokusunun hoşluğu ise gizlenemeyen misk kokusu gibidir.

Şair, bu beyitin manası tam olduğu halde, birinci mısraya *عَيْرُ مُسْتَتِرٍ*, ikinci mısraya ise *عَيْرُ مُكْتَتَمٍ* ibarelerini ilave ederek manaya mübalağa katmış ve kafiye uyumu sağlamış ve böylece îğâl sanatı meydana gelmiştir.

2.4.1.2.5. Tezyîl (التَّذْيِيلُ)

Sözlükte, “uzatmak, sarkıtmak” gibi manalara gelmektedir.¹⁸² Bir terim olarak ise tezyîl, tamamlanmış bir cümleden sonra, o cümlemin manasını da kapsayan, mesel (atasözü) yerine geçebilen, o cümleyi onaylayıp teyit eden ve ifadesini güçlendiren müstakil bir cümleyi eklemektir.¹⁸³ Ayrıca tezyîl, bir cümleyi pekiştirmek; manasını açıklamak için, onun manasını da kapsayan müstakil bir cümle eklemek şeklinde de ifade edilmektedir.¹⁸⁴ Tezyîl, müstakil bir manaya sahip olan ve mesel yerine geçebilen tezyîl ile müstakil manası olmayıp ancak kendisinden önceki cümle ile manası anlaşılabilen ve mesel yerine geçmeyen tezyîl olmak üzere ikiye

¹⁷⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 156; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 495; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 169; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 199; Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, s. 179.

¹⁸⁰ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 496; Bulut, *Belâgat*, s. 179.

¹⁸¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 156; *Dîvân*, s. 692.

¹⁸² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.11, s. 261.

¹⁸³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 77.

¹⁸⁴ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 496; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 169; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 200; Bulut, *Belâgat*, s. 200; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 83.

ayrılır.¹⁸⁵ Tezyîl sanatına örnek olarak şairin kasidesinden şu beyti verebiliriz:¹⁸⁶
(Basît)

لِلّٰهِ لَدَّهُ عَيْشٌ بِالْحَيِّبِ مَضَتْ فَلَمْ تَدُمْ لِيْ وَعَيْرُ اللّٰهِ لَمْ يَدُمْ

*Sevgili ile yaşadığımız o günler, ne güzeldi! Fakat benim için uzun sürmedi.
(Nasıl sürsün ki!) Çünkü Allah'tan başka bir şey devam etmez.*

Bu beyitte, şair, فَلَمْ تَدُمْ وَاللّٰهِ لَمْ يَدُمْ cümlesi ile mesel yerine geçebilen tezyîl sanatı yapmıştır.

2.4.1.2.6. İhtirâs (الاختِراسُ)

Sözlükte, “tetikte olmak, korumak, muhafaza etmek, gözetmek” gibi manalara gelmektedir.¹⁸⁷ Bir terim olarak ise ihtirâs, bir sözde, kınama ve ayıplama gibi istenmeyen bir intibânın oluşma ihtimalini ortadan kaldırmak için o söze bir ifadenin eklenmesidir.¹⁸⁸ Bazı belâgat kaynaklarında ihtirâs ile tekmîl'in aynı şeyler olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁹ Ancak şair ikisini birbirinden ayrı sanatlar olarak değerlendirmektedir. Ona göre tekmîl, tam ve doğru olan mananın güzelliğini artırmak için yapılan eklemedir. Bu da ya bir edebi sanat ya da bir mana eklenmesi ile olur. İhtirâs ise cümlelerin yapısı sağlam, manası eksiksiz olsa da bu manaya bir hâlel gelme ihtimaline karşın ona yapılan eklemedir.¹⁹⁰ İhtirâs cümlelerinin sonunda

¹⁸⁵ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 496; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 169; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 200; Bulut, *Belâgat*, s. 200.

¹⁸⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 77; *Dîvân*, s. 687.

¹⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.6, s. 48.

¹⁸⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 316; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 497; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 169; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 201; Bulut, *Belâgat*, s. 181.

¹⁸⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 169; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 497; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 169; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 201; Bulut, *Belâgat*, s. 181.

¹⁹⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 317.

veya ortasında olabilir.¹⁹¹ Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyiti verebiliriz:¹⁹² (Basît)

فَوَفِّي - غَيْرَ مَأْمُورٍ - وَغُودَكَ لِي فَلَيْسَ رُؤْيَاكَ أَضْعَافًا مِّنَ الْحُلُمِ

Mecbur olmasan da bana verdiğin sözlerini yerine getir. Senin rüyaların karmakarışık (yalancı) rüyalardan değildir.

Bu beyitte şair, فَوَفِّي (yerine getir) emir kipindeki buyurgan üsluptan anlaşılabilir yanlıştır manayı ortadan kaldırmak için غَيْرَ مَأْمُورٍ ifadesini getirerek “ihtirâs” sanatı yapmıştır.

2.4.1.2.7. Tekmîl (التَّكْمِيلُ)

Sözlükte, “tamamlamak” anlamını taşır.¹⁹³ Bir terim olarak ise tekmîl, bir şair veya mütekellimin, medih, vasf ve zem gibi amaçlarla zikrettiği tam bir ibareyi daha sonra eksik görerek ona farklı bir tamamlayıcı vasfı eklemesidir.¹⁹⁴ Bu sanata örnek olarak şairin kasidesinde şu beyti verebiliriz:¹⁹⁵ (Basît)

نَفْسٌ مُّؤَيَّدَةٌ بِالْحَقِّ تَعْضُدُهَا عِنَايَةُ صَدْرَتِ عَنْ بَارِيءِ النَّسَمِ

O, Allah tarafından desteklenen bir kişidir. Onu, yaratan Allah'tan sadır olan bir inayet desteklemektedir.

¹⁹¹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 497; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 170; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 201; Bulut, *Belâğat*, s. 181.

¹⁹² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 316; *Dîvân*, s. 701.

¹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.11, s. 598.

¹⁹⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 142.

¹⁹⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 142; *Dîvân*, s. 692.

Bu beyitte, şair, *نَفْسٌ مُؤَيَّدَةٌ بِالْحَقِّ* (O, Allah tarafından desteklenen bir kişidir.)

dedikten sonra bunu eksik görmüş ve bunu da tamamlamak için *تَعَصُّدُهَا عِنَايَةً صَدَرَتْ عَنْ*

بَارِئِ النَّسَمِ ifadesini getirerek “tekmiî” sanatını icra etmiştir.

2.4.1.2.8. Tetmîm (التَّمِيمُ)

Sözlükte, “tamamlamak, bitirmek” manalarına gelmektedir.¹⁹⁶ Bir terim olarak ise tetmîm, mef’ul, hâl, temyîz, câr, mecrur gibi cümlelerin asıl öğelerinden olmayan unsurlardan birini manayı güzelleştirmek için cümleye ilave etmektir.¹⁹⁷ Buna göre tetmîm hazfedildiğinde cümlelerin letâfeti gider ve cümle sıradanlaşır.¹⁹⁸ Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beytini verebiliriz:¹⁹⁹ (Basît)

وَكَمْ بَدَلْتُ تَلِيدِي وَالطَّرِيفَ لَكُمْ طَوْعاً وَأَرْضَيْتُ عَنْكُمْ كُلَّ مُحْتَصِمٍ

Eski ve yeni neyim varsa, nice kez sizin için gönüllü olarak verdim. Size hasım olan herkesi sizden hoşnut kıldım.

Bu beyitte, طَوْعاً kelimesi manaya zerafet katmaktadır. O, hazfedildiğinde ise mana sıradanlaşmaktadır. Bu yüzden طَوْعاً kelimesi ile tetmîm sanatı meydana gelmiştir.

2.4.1.2.9. İ’tirâz (الإِعْتِرَاضُ)

Sözlükte, “karşı koymak, itiraz etmek” gibi manalara gelmektedir.²⁰⁰ Bir terim olarak ise i’tirâz, anlamca birbirine bağlı iki kelime veya iki cümle arasına, yanlış anlama ihtimalini ortadan kaldırmak dışındaki gayelerle, i’râbda yeri olmayan

¹⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.12, s. 67-71.

¹⁹⁷ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 499; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 170; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 201; Bulut, *Belâgat*, s. 183.

¹⁹⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 170; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 201; Bulut, *Belâgat*, s. 183.

¹⁹⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bed’iyye*, s. 119; *Dîvân*, s. 690.

²⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.7, s. 165-166.

bir veya daha fazla i'tirâz cümlesi (ara cümle) getirmektir.²⁰¹ İ'tirâz cümlesi getirme gayelerini; dua, tenzîh, uyarmak, te'kid, korkutma vb. şeklinde ifade edebiliriz.²⁰² İ'tirâz sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁰³ (Basît)

فَإِنَّ مَنْ أَتَقَدَّ الرَّحْمَنُ دَعْوَتُهُ وَأَنْتَ ذَاكَ لَدَيْهِ الْجَارُ لَمْ يُضَمَّ

Kim ki Allah onun duasını kabul ederse -ki Sen O'sun- o kişiye sığınan, zulüm görmez.

Bu beyitte, وَأَنْتَ ذَاكَ ara cümlesi te'kid amacı ile getirilerek “i'tirâz” sanatı icra edilmiştir.

2.4.1.3. Musâvât (المساواة)

Sözlükte, “eşitlik ve denklik” manasını taşır.²⁰⁴ Bir meânî terimi olarak ise musâvât, mananın lafız ile eşit olmasıdır.²⁰⁵ Ayrıca musâvât, “beliğ bir insanın, muhatabını da dikkate alarak, sıradan insanların günlük hayatlarında kullandıkları ifadelerle maksadını ifade etmesidir” şeklinde de tanımlanmıştır.²⁰⁶ Musâvât sanatı şairin kasidesindeki şu beytinde görülmektedir:²⁰⁷ (Basît)

وَقَدْ مَدَحْتُ بِمَا تَمَّ الْبَدِيعُ بِهِ مَعَ حُسْنِ مُفْتَتِحِ مِنْهُ وَمُخْتَمِّمِ

Başı ve sonu güzel olan ve tüm bedii sanatları içeren bir kaside ile Seni methettim.

²⁰¹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 499; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 168; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 198; Bulut, *Belâğat*, s. 184; Boleli, *Belâğat*, s. 372.

²⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 499-501; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 168-169; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 198-199; Bulut, *Belâğat*, s. 184-188.

²⁰³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 320; *Dîvân*, s. 701.

²⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arap*, c.14, s. 410.

²⁰⁵ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 481; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 171; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 258; Bulut, *Belâğat*, s. 189; Boleli, *Belâğat*, s. 385; M. Edip Çağmar, *Alıştırmalarla Belâğat*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013, s. 130.

²⁰⁶ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 80.

²⁰⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 322; *Dîvân*, s. 701.

Bu beyitte, lafızlar ile onların ifade ettikleri manalar eşittir. Bir kelime çıkarıldığında anlam bozulur, eklendiğinde ise haşv (fazlalık) meydana gelir. Lafız ile mana eşit olduğundan “musâvât” sanatı meydana gelmiştir.

2.4.2. Beyân Sanatları

Beyân, sözlükte “açıklamak, açık seçik olmak, belirtmek; ortaya çıkmak, anlaşılır hale getirmek” gibi manalara gelir.²⁰⁸ Bir belâgat terimi olarak ise beyân, bir manayı kendisine delâlet eden çeşitli ifadelerle dile getirmenin kendisi ile bilindiği ilimdir.²⁰⁹ Ayrıca, bir manayı değişik yollarla ifade etmenin metot ve kurallarından bahseden ilim olarak da tanımlanmıştır.²¹⁰

Bir mana ifade edilirken kelimeler hakikî manalarında kullanıldıkları gibi hakikî manalarının dışında da kullanılabilirler. Beyân ilmi, normalde bir kelimenin gerçek anlamında kullanılması olan hakikatle ilgilenmez. Ancak mecâzın anlaşılabilmesi için hakikatin de anlaşılması gerektiğinden hakikat da beyân ilminin konuları arasında yer almıştır. Bir kelime eğer gerçek anlamının dışında kullanılırsa bu mecâz, teşbih, kinâye ya da istiâre yoluyla olur.²¹¹ Böylece teşbih, hakikat-mecâz, istiâre ve kinâye olmak üzere bu dört temel konu beyân ilminin kapsamına girer.

2.4.2.1. Teşbîh (التَّشْبِيه)

Beyân ilminin en önemli konusu olan teşbih, belâgatta önemli bir yer teşkil etmektedir. Sözlükte, “bir şeyi bir şeye benzetmek” manasındadır.²¹² Bir beyân terimi olarak ise teşbih; aralarında bir veya birden fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyden birini diğere benzetmektir.²¹³ Teşbihin müşebbeh (benzeyen), müşebbehün-bih (benzetilen), vech-i şebah (benzetme yönü) ve edat-ı teşbih (benzetme edatı)

²⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.13, s. 67.

²⁰⁹ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 235-236.

²¹⁰ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 97.

²¹¹ Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî‘*, s. 193.

²¹² İbn Manzûr, *Lisanu'l-‘Arab*, c.14, s. 410.

²¹³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî‘iyye*, s. 184; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 180; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 129-134; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 340; Bulut, *Belâgat*, s. 194; Boleli, *Belâgat*, s. 35.

olmak üzere dört rüknü vardır.²¹⁴ Vech-ı şebih ve edat-ı teşbih'den biri veya ikisi zikredilmeden teşbih yapılabilir. Hatta bu iki unsurun birlikte hazfı sonucunda, belağât açısından en değerli teşbih olarak görülen “teşbih-ı belîğ” meydana gelmektedir.²¹⁵ Ancak teşbihin temel iki unsuru olan müşebbeh ve müşebbehün-bih zikredilmeden teşbih yapılamaz. Müşebbeh ve müşebbehün-bih'den her hangi birinin hazfı sonucunda istiâre meydana gelir. Teşbihin rükünlerinin mevcudiyetine bağlı olarak bir çok çeşidi bulunmaktadır.²¹⁶ Teşbihin bir çok amacı olmasına rağmen asıl amaç; söze güzellik katmak ve sözün muhatap üzerinde etkisini artırmaktır. Teşbih sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:²¹⁷ (Basît)

حُرُوفٌ خَطٌّ عَلَى طَرَسٍ مُقَطَّعَةٍ جَاءَتْ بِهَا يَدُ غَمَرٍ غَيْرُ مُفْتَهَمٍ

(*es-Sa'dî'nin yere saçılmış zırhının halkaları*), *parçalanmış bir kağıt sayfasının üzerindeki acemi bir elin yazdığı yazı harfleri gibiydi.*

Bu beytin mana ve teşbih sanatı bakımından anlaşılabilmesi için kendisinden önceki şu beytin bilinmesi gerekir. (Basît)

كَأَنَّمَا خَلَقَ السَّعْدِيُّ مُنْتَثِرًا عَلَى الثَّرَى بَيْنَ مُنْفَضٍّ وَ مُنْقَصِمٍ²¹⁸

Dağınık ve parçalanmış halde toprağa saçılmış olan es-Sa'dî'nin zırhının halkaları sanki...

Bu beyitte, *كَأَنَّمَا* teşbih edatı, *خَلَقَ السَّعْدِيُّ* müşebbeh, sonra gelen beyitteki *مُقَطَّعَةٍ طَرَسٍ* ve *مُنْتَثِرًا* müşebbehün-bih, *حُرُوفٌ خَطٌّ* ise benzetme yönüdür.

²¹⁴ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 517; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 180; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 129; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 341; Bulut, *Belâgat*, s. 194-195; Boleli, *Belâgat*, s. 35-36.

²¹⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 180 .

²¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 181-196; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 131-134; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 342-370; Bulut, *Belâgat*, s. 200-214; Boleli, *Belâgat*, s. 41-67.

²¹⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 184; *Dîvân*, s. 694.

²¹⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 183; *Dîvân*, s. 694.

2.4.2.1.1. İki şeyin iki şeye benzetilmesi (تَشْبِيهُ شَيْئَيْنِ بِشَيْئَيْنِ)

Müellifin ifadesine göre, bu, az rastlanılan teşbih türlerindendir. Burada benzetme iki şey ile iki şey arasında yapılmıştır. Müşebbehin, müşebbehün-bih'in yerini aldığı iki şeyin, iki şeye benzetilmesi olarak ifade edilebilir.²¹⁹ Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²²⁰ (Basît)

تَلَاعِبُوا تَحْتَ ظِلِّ سُمْرٍ مِنْ مَرَحٍ كَمَا تَلَاعَبَتِ الْأَشْبَالُ فِي الْأُجَمِ

İnlerinde veya ağaçların gölgesinde oynayan aslan yavruları gibi, sevinçten ve mutluluktan mızrakların gölgesinde oynadılar.

Bu beyitte, kahraman sahabeler ile aslan yavruları ve mızrak gölgesi (ظِلِّ) ile sık büyük ağaç veya aslan evi (الأُجَمِ) arasında benzerlik kurularak iki şeyin iki şeye benzetilmesi sanatı icra edilmiştir.

2.4.2.1.2. Temsîl (التَّمثِيلُ)

Sözlükte, “temsîl etmek, benzetmek” gibi manalara gelmektedir.²²¹ Bir terim olarak ise temsîl, bir teşbihtir ki benzetme yönü, hakikî değildir ve birkaç durumdan elde edilmiştir. Başka bir ifade ile bir durumun başka bir duruma benzetilmesidir.²²² Burada iki durumun birbirine benzetilmesi söz konusudur. Temsîl sanatına örnek olarak şairin şu beytini verebiliriz:²²³ (Basît)

يَا غَائِبِينَ ! لَقَدْ أَضْنَى الْهَوَى جَسَدِي وَالْغُصْنُ يَذْوِي لِفَقْدِ الْوَابِلِ الرَّدَمِ

Ey kaybolanlar! Aşk bedenimi yıprattı. Nitekim sürekli yağan bol yağmurun yokluğundan dal soluyor.

²¹⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 231.

²²⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 231; *Dîvân*, s. 697.

²²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.11, s. 610-615.

²²² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 115; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 553-554.

²²³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 115; *Dîvân*, s. 690.

Şair, وَالْعَصْنُ يَذْوِي لِقَشْدِ الْوَائِلِ الرَّدْمِ ifadesi ile kendi durumunu “sürekli yağan bol yağmurun yokluğundan solan bir dala” benzeterek temsîl sanatı icra etmiştir.

2.4.2.2. Mecâz (المجاز)

Beyân ilminin teşbihten sonraki en önemli konusu olan mecâz lugatte “gelip geçilen yer, gelip geçilen zaman ve gelip geçmek” gibi manalara gelmektedir.²²⁴ Bir beyân terimi olarak ise mecâz, bir alâkadan dolayı hakikî manasının dışında kullanılan ve hakikî manasının kast edilmesine engel bir karine (ipucu-delil) bulunan kelimedir.²²⁵ Karine bazen ibarede lafzîdir bazen de lafzen ifade edilmeyip ibarenin kendisinden anlaşılır. Hakikî mana ile mecâzî mana arasındaki alâka; benzerlik veya onun dışındaki başka bir şey de olabilir. Mecâz, bir fiili asıl failinden başkasına (gerçek faile isnada mani bir karinenin bulunması şartıyla) isnat etmek olan aklî mecâz²²⁶ ve bir alâkadan dolayı hakikî manasının dışında kullanılan ve hakikî manasının kast edilmesine engel bir karinenin (ipucu-delil) bulunması olan lugavî mecâz²²⁷ olmak üzere ikiye ayrılır. Lugavî mecâz, belagat alimleri tarafından mecâzın en önemli kısmı sayılır. Lugavî mecâz da alâkası benzerlik olan istiâre ve alâkası benzerlik dışında bir şey olan mecâz-ı mürsel olmak üzere ikiye ayrılır.²²⁸

Mecâz-ı mürsel ise hakikî mana ile mecâzî mana arasındaki alâka, hakikî mananın kast edilmesine engel lafzî veya halî bir karinedir. Buradaki önemli alâkalar, sebebiyye, müsebbebiyye, cüziyye, külliyye, geçmişî göz önünde bulundurmak, geleceği göz önünde bulundurmak, mahalliyye, hâlliyye, âlliyye, umûmiyye, husûsiyye, iştikak vb. şeklinde ifade edilebilir.²²⁹

²²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.5, s. 326.

²²⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 208; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 216; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 229; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 109; Boleli, *Belâğat*, s. 82-84.

²²⁶ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 109.; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 236.

²²⁷ Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 236; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 110; Boleli, *Belâğat*, s. 82-83.

²²⁸ Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 236; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 110.

²²⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 217-220; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 237-242; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, s. 110-111; Boleli, *Belâğat*, s. 144.

Mecâz sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²³⁰
(Basît)

صَالُوا فَنَالُوا الْأَمَانِي مِنْ غُدَاتِهِمْ بِبَارِقٍ فِي سَوَى الْهَيْجَاءِ أَمْ يُشَمِّمُ

Saldırdılar, düşmanlarından istediklerini (daha önce) savaş dışında kullanılmamış (çekilmemiş) parlak kılıçlarla kazandılar.

Bu beyitte بَارِقٍ parlayan kılıç manasında mecâz anlamı ile kullanılmıştır. Buradaki karine de أَمْ يُشَمِّمُ ifadesi olup lafzîdir.

2.4.2.3. İstiâre (الاستِعَارَة)

Beyân ilminin önemli konularından biri olan istiâre, sözlükte, “birinden bir şeyi ödünç almak” manasına gelir.²³¹ Bir terim olarak ise istiâre, hakiki manasının anlaşılmasına engel bir karinenin bulunması şartıyla, benzerlik alâkasından dolayı bir kelimenin gerçek manası dışında kullanılmasıdır.²³² İstiârenin temelini teşbih oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile istiâre, kısaltılmış bir teşbih²³³ olup müşebbeh, teşbih edâtı ve teşbih yönü hazfedilerek sadece müşebbeh bih’in kullanıldığı teşbihtir.²³⁴ Teşbihte, birbirine benzetilen iki unsur arasındaki ilişki açıkça söylenir ve belirtilir, ancak istiârede söylenilmez, hissettirilir.

İstiârenin müsteâr (müşebbeh bih’ten nakledilip müşebbehte kullanılan lafız), müsteâr minh (müşebbeh bih) ve müsteâr leh (müşebbeh), câmi (vech-i şebah) olmak üzere dört ögesi bulunmaktadır.²³⁵ Ayrıca istiârenin, müsteâr (lafız), müsteâr minh

²³⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 208; *Dîvân*, s. 696.

²³¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.4, s. 618-619; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 225.

²³² el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 225; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâğa el-Beyân ve’l-Me’ânî ve’l-Bedî’*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 3.bs., Beyrut, 1993, s. 259; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Yayınları, 2.bs., İstanbul, 1989, s. 154; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 118; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 162-163; Boleli, *Belâgat*, s. 90; Çağmar, *Alıştırmalarla Belâgat*, s. 187.

²³³ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 225; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 119; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 163.

²³⁴ Boleli, *Belâgat*, s. 90.

²³⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 241; Boleli, *Belâgat*, s. 91-92.

(müşebbeh bih) ve müsteâr leh (müşebbeh) olmak üzere öge sayısının üç olduğu da ifade edilmektedir.²³⁶ İstiâre tek bir kelimedede meydana geliyorsa müfred istiâre, birden fazla kelimedede istiâre ise mürekkeb istiâre olur.²³⁷ Müfred istiâre de kendi içinde açık (musarraha) ve kapalı (mekniyye) olmak üzere iki kısma ayrılır. Açık istiâre, benzeyen (müşebbeh) düşrölüp, benzetileni (müşebbehün bih) açıkça ifade edilmesidir.²³⁸ Kapalı istiâre ise benzetilenin hafzedilip kendisine bir karine ile işaret edilen istiâredir.²³⁹ İstiâre sanatına şairin kasidesindeki şu beyiti örnek olarak verebiliriz:²⁴⁰ (Basît)

إِنْ لَمْ أَحْثِ مَطَايَا الْعِزِّ مُثْقَلَةً مِنْ الْقَوَائِي تَوُّمُ الْمَجْدِ عَنْ أَمِّمٍ

Eğer en geride kalmış, azmin yüklü (ağırlaşmış) bineklerini teşvik etmeseydim, (Söz tüccarları) mecde (üstünlüğe) yakında önderlik edeceklerdi.

Bu beyitte insana ait bir husus olan مَطَايَا الْعِزِّ (binekler) için kullanılmıştır. Böylece مَطَايَا insana benzetilmiştir. İnsan (müşebbehün bih) zikredilmeyerek kapalı (mekniyye) istiâre sanatı yapılmıştır.

3.4.2.4. Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Kinâye, sözlükte, “bir şeyi gizlemek ve açıkça söylememek” manasına gelir.²⁴¹ Bir terim olarak ise kinâye, gerçek manayı düşünmeye engel bir karine bulunmaması şartıyla, bir sözün gerçek manasına da gelebilecek şekilde kullanılmasıdır.²⁴² Yani kinâyeli söz bir yönden hakikat, bir yönden de mecazdır. Örneğin “eli açık” denildiğinde iki mana akla gelir. Biri gerçek mana olan “elin açık

²³⁶ el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâga, s. 259.

²³⁷ Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 119-121.

²³⁸ Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 119.

²³⁹ Boleli, **Belâgat**, s. 92.

²⁴⁰ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 126; **Dîvân**, s. 690.

²⁴¹ Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdulkadir er-Râzî, **Muhtaru’s-Sihâh**, Mektebetu Lubnân, 2.bs., Lübnan, 2006, s. 511; İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, c.15, s. 233-234.

²⁴² el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâga**, s. 252; el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 201; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 216; Boleli, **Belâgat**, s. 171; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 144; Bulut, **Belâgat**, s. 253.

olması” diğeri ise “cömert olmaktır”. Burada kinâye sanatı vardır. İki mana da kast edilmiş olabilir; çünkü buna engel teşkil edebilecek her hangi bir karine yoktur. Buna göre, kinâyeyi mecâzdan ayıran şey, gerçek manayı kast etmeye engel bir karinenin olmamasıdır. Bir şeyi açıkça söylemek uygun düşmediğinde, bir şeyi övmek veya yermek ya da bir ifadeyi güzelleştirmek için kinâyeye başvurulabilir.

Kinâyenin rükünleri; meknî bih (kinâye lafzı) ve meknî anı (kastedilen mana) dır.²⁴³ Kinâyede meknî anı’lar, sıfat, mevsuf ve nispet olabilir.²⁴⁴

Kinâye sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:²⁴⁵ (Basî)

كُلُّ طَوِيلٍ نِجَادِ السَّيْفِ يُطْرِقُهُ وَقَعُ الصَّوَارِمِ كَالْأَوْتَارِ وَالنَّعَمِ

Onların tümünün kılıçlarının bağı uzundur; yığittirler. Kılıçların sesi, teller ve nağmeler gibi onları coşturuyor.

Şair, طَوِيلٍ نِجَادِ السَّيْفِ (kılıçlarının bağı uzundur) ifadesi ile “yığittirler” manasını kastederek kinâye sanatı yapmıştır.

Kinâye, asıl mana ile kastedilen mana arasındaki vasıtaların azlığı-çokluğu veya kapalılığı-açıklığı açısından ta’rîz, telvîh, remz, imâ veya işâret olmak üzere dört çeşittir.²⁴⁶ Ancak şair kasidesinde bunlardan sadece ta’rîz ve işâret sanatlarına yer vermiştir.

²⁴³ Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 217; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 145; Bulut, **Belâgat**, s. 253.

²⁴⁴ el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 253-254; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 217-219; Boleli, **Belâgat**, s. 172-174; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 145; Bulut, **Belâgat**, s. 254-258; Çağmar, **Alıştırmalarla Belâgat**, s. 217.

²⁴⁵ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 201; **Dîvân**, s. 695.

²⁴⁶ el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 254-255; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 219-222; Boleli, **Belâgat**, s. 178-182; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 145-146; Bulut, **Belâgat**, s. 258-262.

2.4.2.4.1. Ta‘rîz (التَّعْرِيزُ)

Sözlükte, “bir şeyi açıkça ifade etmek” manasına gelen tasrihin zıttıdır.²⁴⁷ Bir terim olarak ise ta‘rîz, söylenen sözden, başka bir mananın, sözün akışından ve seyrinden anlaşılmasıdır.²⁴⁸ Kinâye, hakikat veya mecâz yolu ile tek bir kelimedede olabilmesine karşın, ta‘rîz, hakikat veya mecâz yolu ile değil de cümlelerin tüm anlamının başka bir manaya işaret etmesi sonucu oluşur.²⁴⁹ Ta‘rîz sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁵⁰ (Basît)

وَمَنْ أَتَى سَاجِداً لِلَّهِ سَاعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ سَاجِداً فِي الْعُمْرِ لِلصَّنَمِ

O ki dünya'ya Allah'a secde ederek geldi ve ömründe hiç putlara secde etmedi; tapmadı.

Bu beyitte, “müşriklere Allah'a hiç ibadet etmiyorsunuz” şeklinde bir “ta‘rîz” yapılmıştır.

2.4.2.4.2. İşâret (الإِشَارَةُ)

Sözlükte, “bir şeyi göstermek” anlamına gelmektedir.²⁵¹ Bir terim olarak ise işâret, az kelime ile çok manaya eli ile gösterir gibi işaret etmektir.²⁵² Ayrıca işâret, kelimeleri az ve işaret ettiği manaya delâleti çok açık olan kinâye olarak da tanımlanmaktadır.²⁵³ İşâret sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁵⁴ (Basît)

يُؤَلِّي الْمَوَالِيْنَ مِنْ جَدْوَى شَفَاعَتِهِ مُلْكاً كَبِيراً عَدَا مَا فِي نُفُوسِهِمْ

²⁴⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 254.

²⁴⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 254.

²⁴⁹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 145.

²⁵⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 250; *Dîvân*, s. 698.

²⁵¹ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 308.

²⁵² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 160.

²⁵³ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 146; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 223.

²⁵⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 160; *Dîvân*, s. 692.

Dostlarının nefislerinde olanın dışında, şefaattenden onlara büyük bir mülk veriyor.

Bu beyitte مُلْكًا كَبِيرًا (büyük mülk) ifadesi ile az lafızla manası çok şeye işaret edilerek işaret sanatı yapılmıştır.

2.4.3. Bedî‘ Sanatları

Bedî‘ (بدیع) kelimesi, بدع kökünden فَعِيلٌ babından yapılan bir mübâlağa kipidir. Sözlükte “eşsiz, benzersiz yaratan ve icat eden” manalarına gelir.²⁵⁵ Bu kelime, lugat manası ile Kur’ân-ı Kerîm’de de geçmektedir. Nitekim بَدِيعُ السَّمَوَاتِ “Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.”²⁵⁶ ayetinde “eşsiz yaratıcı” manasıyla yüce Allah’ın bir sıfatı olarak geçmektedir. Ayrıca قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ “De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim.”²⁵⁷ ayetinde de görüldüğü gibi “ilk olan ve ilk” manasında yer almaktadır.

Bir belâgat terimi olarak ise bedî‘, muktezâ-yı hâle (durumun gereğine) uygun sözün, mana ve lafız yönünden güzelleştirme yollarının ve kaidelerinin kendisi ile bilindiği ilimdir.²⁵⁸ Bedî‘ ilmi, muhassinât-ı ma‘neviyye (manayı güzelleştiren sanatlar) ve muhassinât-ı lafziyye (lafzı güzelletiren sanatlar) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

2.4.3.1. Muhassinât-ı Ma‘neviyye

2.4.3.1.1. Tıbâk (الطباق)

Sözlükte, “iki şeyi birbirine eşit hale getirmek ya da aynı hizaya getirip yapıştırmak, bir şeyi diğerine uygun kılmak” gibi manalara gelmektedir.²⁵⁹ Bir terim

²⁵⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 262.

²⁵⁶ Bakara, 2/117; En ‘am, 6/101.

²⁵⁷ Ahkâf, 46/9.

²⁵⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 262; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 8; Boleli, *Belâgat*, s. 405; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 144; Bulut, *Belâgat*, s. 265.

²⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.10, s. 209-211.

olarak ise tıbâk, iki zıt manaya sahip lafzı uyum içerisinde bir arada zikretmektir.²⁶⁰ es-Sekkâkî onu “iki zıt şeyi bir araya toplamak” şeklinde tarif eder.²⁶¹ Mutâbakat, tatbîk, tetâbuk, tezâd, tekâfu’ gibi isimlerle de adlandırılmaktadır.²⁶² Tıbâk, iki isim, iki fiil, iki harf ve bir isim ile bir fiil arasında olabilir.²⁶³ Şair, tıbâk’ı, “mutâbakat” şeklinde tanımlayıp mütekellimin, iki zıt lafzı bir araya getirip uyum içinde kullanması şeklinde tarif etmektedir.²⁶⁴

Tıbâk; olumlu iki lafız arasındaki zıtlığa dayanan tıbâk-ı îcâb (olumlu tıbâk) ile biri olumlu diğeri olumsuz veya biri emir diğeri nehiy olmak üzere aynı kelime kökünden muştâkk iki fiilin bir arada telaffuz edilmesi ile oluşan tıbâk-ı selb (olumsuz tıbâk) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.²⁶⁵ Tıbâk sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyiti verebiliriz:²⁶⁶ (Basît)

قَدْ طَالَ لَيْلِي وَأَجْفَانِي بِهِ قَصُرْتُ عَنِ الرِّقَادِ فَلَمْ أَصْبِحْ وَلَمْ أَمُتْ

Gecem uzadı ve gözkapaklarım uyumaya kavuşmadı (uykuyla tanışmadı). Ne sabahladım ne de uyudum.

Bu beyitte طَالَ ve قَصُرْتُ gibi birbirine zıt iki sözcük bir arada kullanılarak tıbâk-ı îcâb sanatı yapılmıştır.

²⁶⁰ ‘Abdullâh b. el-Mu‘tezz, **Kitâbu’l-Bedî‘**, nşr. Ignatus Kratchkovsky, London, 1935, s. 36; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 266; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 641; Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 377; Boleli, **Belâğat**, s. 469; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat**, s. 163; Bulut, **Belâğat**, s. 266.

²⁶¹ Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Muhammed b. ‘Alî es-Sekkâkî, **Miftahu’l-‘Ulûm**, nşr. Na‘îm Zerzûr, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 423.

²⁶² el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 266; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 641; Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 377; Boleli, **Belâğat**, s. 469; Bulut, **Belâğat**, s. 266.

²⁶³ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 641; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 266; Boleli, **Belâğat**, s. 469-471; Bulut, **Belâğat**, s. 266-268.

²⁶⁴ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî‘iyye**, s. 72.

²⁶⁵ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 641; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 266; Boleli, **Belâğat**, s. 469-471; Bulut, **Belâğat**, s. 266-268.

²⁶⁶ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî‘iyye**, s. 72; **Dîvân**, s. 686.

2.4.3.1.2. Mukâbele (المُقَابَلَةُ)

Lugatte, “karşılaşmak” manasına gelmektedir.²⁶⁷ Bir terim olarak ise mukâbele, bir cümlede birbirine zıt olmayan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı sıraya göre bu kelimelerin anlam yönünden karşıtlarını zikretmektir.²⁶⁸ Tıbakta, beyitin başında zikredilen kelimelerin zıttı devamında getirilirken, mukâbelede ise beyitin başında zikredilen kelimelerin zıttı dışında mükabili bir kelime de getirilebilir.²⁶⁹ Ayrıca tıbâk, iki zıt kelime arasında olurken mukâbele ise ikişerli gruplar halinde en az dört zıt kelime arasında olur. Mukâbele sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁷⁰ (Basît)

كَانَ الرَّضَى بِدُنُوِّي مِنْ خَوَاطِرِهِمْ فَصَارَ سُخْطِي لِيُعْدِي عَنْ جَوَارِهِمْ

Onların gönüllerinde oluşum, beni mutlu (razı) ediyordu. Bu, memnuniyetsizliğe dönüştü, onların gönüllerine uzak olduğum için.

Bu beyitte كَانَ ile صَارَ, الرَّضَى ile السُّخْطُ, الدُّنُوْ ile البُعْدُ, مِنْ ile عَنْ ve خَوَاطِرِهِمْ ile جَوَارِهِمْ arasında mukâbele sanatı vardır.

2.4.3.1.3. Munâkada (الْمُنَاقَضَةُ)

Lugatte, “zıtlaşmak, çelişmek, muhalefet etmek” gibi manalara gelmektedir.²⁷¹ Bir terim olarak ise munâkada, mütekellimin mümkün veya imkansız olan bir şartı, iki zıt şeye bağlaması olup esas olarak imkansız olanı kastetmesidir.²⁷² Munâkada sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁷³ (Basît)

²⁶⁷ er-Râzî, **Muhtaru's-Sihâh**, s. 458; İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.11, s. 540-541.

²⁶⁸ es-Sekkâkî, **Miftahu'l-'Ulûm**, s. 423; el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 75; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 266; Bulut, **Belâgat**, s. 273; Boleli, **Belâgat**, s. 481; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 164.

²⁶⁹ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 75.

²⁷⁰ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 75; **Dîvân**, s. 686.

²⁷¹ er-Râzî, **Muhtaru'l-Sihâh**, s. 595; İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.7, s. 242-243.

²⁷² el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 101.

²⁷³ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 101; **Dîvân**, s. 689.

رُوحِي وَ أُحْيَيْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَدَمِ

وَإِنِّي سَوْفَ أَسْأَلُهُمْ إِذَا عَدِمْتُ

Ruhum öldüğünde ve ölüp yok olduktan sonra dirildiğimde, muhakkak ki onları unutacağım.

Bu beyitte, şair “onları unutmayı” birbirine iki zıt şarta bağlamaktadır. Bunlar ruhun ölmesi ve öldükten sonra dirilmesidir. Böylece munâkada sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.4. Tedbîc (التَّدْبِيعُ)

Sözlükte, “süslemek, yağmurun yeri süslemesi” manasına gelmektedir.²⁷⁴ Bir terim olarak ise tedbîc, şair veya nasırın tasvirde bulunmak üzere kinâye ya da tevriye yaparak renkleri bir arada zikretmesidir.²⁷⁵ Tedbîc, tıbâk’a dahil edilerek tıbâk-ı tedbîc olarak da adlandırılmaktadır.²⁷⁶ Tedbîc sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁷⁷ (Basît)

سُودُ الْوَقَائِعِ يَبْضُ الْفِعْلِ وَالشَّيْمِ

خُضْرُ الْمَرَاعِ حُمْرُ السُّمْرِ يَوْمَ وَغَى

Meraları yeşildir (meskenleri güzel ve zengindirler), savaş gününde mızrakları kırmızıdır (savaşçıdırlar), çatışmaları karadır (cesurdurlar), huyları ve davranışları beyazdır (güzeldir).

Şair, tasvir amacı ile kinâye yaparak خُضْرُ, حُمْرُ, سُودُ ve يَبْضُ renklerini bir arada zikrederek tedbîc sanatı icra etmiştir.

²⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.2, s. 262.

²⁷⁵ İbn Ebî'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 201; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfîyeti'l-Bedî'iyye*, s. 75; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 641-642.

²⁷⁶ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 641-642; Bulut, *Belâgat*, s. 271.

²⁷⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfîyeti'l-Bedî'iyye*, s. 290; *Dîvân*, s. 700.

2.4.3.1.5. Murâ'ât-i nazîr (مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ)

Bir bedîî terimi olarak murâ'ât-i nazîr; aralarında anlam bakımından tezatın dışında bir ilişki bulunan kelimeleri nazım veya nesirde bir ibarede toplamaktır.²⁷⁸ es-Sekkâkî onu kısaca “benzerlikleri toplamak” şeklinde ifade etmektedir.²⁷⁹ Murâ'ât-i nazîr, “tevfik”, “telfik”, “tenâsüb” ve i'tilâf sözcükleri ile de tanımlanmıştır.²⁸⁰ Leff-u neşr sanatının olduğu bir ibarede murâ'ât-i nazîr sanatı da bulunmaktadır.²⁸¹ Sözün mana açısından ile başlangıcına uygun şekilde bitirilmesi olarak ifade edilen “teşabüh-i etraf” ve iki manası bulunan bir kelimenin, kast edilmeyen manasına uygun kelimelerle bir arada bulunması olan “ihâm-ı tenâsüb” adı verilen bu sanatlar da murâ'ât-i nazîr'in çeşitleri olarak sayılmaktadır.²⁸² Murâ'ât-i nazîr sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyiti verebiliriz:²⁸³ (Basît)

بُحَّارُ لَفْظٍ إِلَى سَوْقِ الْقَبُولِ بِهَا مِنْ لُحَّةِ الْفِكْرِ تُهْدِي جَوْهَرَ الْكَلِمِ

O söz tüccarları ki fikir dalgalarından elde ettikleri özlü sözleri, beğeni çarşısına sunuyorlar.

Bu beyitte, şair بُحَّارُ لَفْظٍ مِنْ لُحَّةِ الْفِكْرِ ve جَوْهَرَ الْكَلِمِ ibarelerini tezatın dışında bir alâka ile bir araya getirerek murâ'ât-i nazîr sanatı yapmıştır.

²⁷⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 126; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 644; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 267; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 160; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 256; Boleli, *Belâgat*, s. 489.

²⁷⁹ es-Sekkâkî, *Miftahu'l-'Ulûm*, s. 424.

²⁸⁰ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 644; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 267; Boleli, *Belâgat*, s. 489; Bulut, *Belâgat*, s. 277.

²⁸¹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 160.

²⁸² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 160; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 257; Bulut, *Belâgat*, s. 277.

²⁸³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 128; *Dîvân*, s. 691.

2.4.3.1.6. Teşâbuh-ı etrâf (تَشَابُهُ الْأَطْرَافِ)

Bir bedîî terimi olarak teşâbuh-ı etrâf, sözün, mana bakımından başlangıcına uygun olarak bitirilmesidir.²⁸⁴ Şair el-Hillî ise teşâbuh-ı etrâfı, mısranın sonundaki kafiye lafzının, sonraki mısranın başında getirilmesidir şeklinde tarif etmektedir.²⁸⁵ Teşâbuh-ı etraf, bir mısra veya cümle, kendisinden önceki mısra veya cümle, son kelimesi ile başlaması olan lafzî teşâbuh-ı etraf, ve beytin sonunun, başlangıcına anlam bakımından uygun bir şekilde bitirilmesi olan manevî teşâbuh-ı etraf olmak üzere ikiye ayrılırmaktadır.²⁸⁶

Teşâbuh-ı etraf sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁸⁷ (Basît)

لَمْ أَذْرِ قَبْلَ هَوَاهُمْ - وَالْهَوَى حَرَمٌ -
أَنَّ الظُّبَاءَ تُحِلُّ الصَّيْدَ فِي الْحَرَمِ

Onları sevmeden önce -ki aşk kutsaldır- ceylan gözlülerin, Harem’de avlanmayı helal kıldıklarını bilmezdim.

Bu beyitte, şair beytin sonunu başlangıcına uygun olarak bitirerek teşâbuh-ı etrâf sanatı icra etmiştir.

2.4.3.1.7. Tevhîm (التَّوْهِيمُ)

Sözlükte, “vehmettirmek, yanıltmak” gibi manalara gelmektedir.²⁸⁸ Bir terim olarak ise tevhîm, mütekellimin, sözün içindeki başka bir kelimeye tashîf, tahrîf, i’râb, mana veya iştirâk hatalarının olduğu vehmini uyandıracak şekilde bir kelime

²⁸⁴ Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 160; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 339.

²⁸⁵ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 107.

²⁸⁶ el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 287; Bulut, **Belâgat**, s. 278; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 339.

²⁸⁷ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 107; **Dîvân**, s. 689.

²⁸⁸ er-Râzî, **Muhtaru’s-Sihâh**, s. 651; İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, c.12, s. 643- 644.

getirmesidir.²⁸⁹ el-Hillî, tevhîm ile tevriye arasında üç fark olduğunu söyler ve bunu da şöyle ifade etmiştir.²⁹⁰

Birincisi, tevriye, sadece müşterek lafızda (birden çok anlamı olan) olurken, tevhîm ise her türlü kelimeye olur.

İkincisi, tevriyede uzak mana kastedilmekle birlikte, uzak ve yakın olmak üzere iki doğru mana olduğu izlenimi uyandırılır. Tevhîmde ise kastedilen sahih mana olmakla birlikte doğru ve yanlış iki mananın olduğu vehm ettirilir.

Üçüncüsü ise söz konusu vehmi tevriyede şair uyandırırken tevhîmde ise bu, muhataba veya okuyucuya bırakılır.

Tevhîm sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:²⁹¹
(Basît)

حَتَّىٰ إِذَا صَدَرُوا وَ الْحَيْلُ صَائِمَةٌ مِنْ بَعْدِ مَا صَلَّتِ الْأَسْيَافُ فِي الْقَمَمِ

*Kellelerde kılıçların şakırtısından sonra ve atlar da dinlenip yemlenmeden
Onlar (savaşa) gidince...*

Bu beyitte, الْحَيْلُ صَائِمَةٌ (atlar oruçludur) ifadesi ile, صَلَّتِ الْأَسْيَافُ (kılıçlar sesi) ifadesindeki صَلَّتِ kelimesinin muhatabda yakın anlamı olan namaz kılmanın (صلاة) kastedildiğini vehm ettirmektedir. Oysa bu kelime صَلِيل (demir sesi) kökünden gelmekte, ses çıkarmak ve şakırdamak manasındadır. Bu nedenle tevhîm sanatı meydana gelmiştir.

²⁸⁹ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye, s. 228.

²⁹⁰ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye, s. 230.

²⁹¹ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye, s. 228; Dîvân, s. 698.

2.4.3.1.8. Teshîm (التَّسْهِيمُ)

Lugatte, “bir elbiseyi, çizgili veya desenli yapmak” manasına gelmektedir.²⁹² Bir terim olarak ise teshîm, secili veya kafiyele bir sözde, ifadenin başında zikredilen kelimededen, ifadenin sonunun veya ortasındaki bir kısmın seci ve kafiye bakımından ne olacağının tahmin edilebilmesidir.²⁹³ İrsâd ve tevşîh olarak da adlandırılmaktadır.²⁹⁴ Teshîm sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:²⁹⁵ (Basît)

كَذَاكَ يُؤْتِسُّ نَاجِي رَيْتُهُ فَتَجَا مِنْ بَطْنِ ثُونٍ لَهُ فِي الْيَمِّ مُلْتَقِمٌ

Aynı şekilde Yunus da Rabbine yalvardı ve denizde kendisini yutmuş olan balina'nın karnından kurtuldu.

Beytin başında, şairin getirdiği رَيْتُهُ نَاجِي ibaresi ile kafiyele ne olacağı tahmin edilebildiği için teshîm sanatı ortaya çıkmıştır.

2.4.3.1.9. Tevşîh (التَّوْشِيحُ)

Sözlükte, “giymek, kuşanmak” gibi manalara gelmektedir.²⁹⁶ Bir terim olarak ise tevşîh, kafiyele bilinen bir sözün ilk kısmındaki kelime veya kelimelerin manasından son lafzının ne olacağını kestirmektir.²⁹⁷ İrsâd ve teshîm olarak da adlandırılmaktadır.²⁹⁸ Belâgat kaynakları genellikle ikisinin aynı sanat olduğunu zikretse de şair, tevşîh'in irsâd olarak ifade edildiğini kabul etmekle birlikte teshîm'in tevşîhten farklı olduğunu belirtmektedir. Şair, tevşîh ile teshîm arasında üç farkın bulunduğunu şöyle açıklamaktadır:²⁹⁹

²⁹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.12, s. 308-310.

²⁹³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 269.

²⁹⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 268.

²⁹⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 268; *Dîvân*, s. 699.

²⁹⁶ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 638.

²⁹⁷ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 66; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 74; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 268.

²⁹⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 261; Bulut, *Belâgat*, s. 280; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 161.

²⁹⁹ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 82; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 269-270.

Birincisi, nesirde secinin, şiirde ise kafiye'nin nasıl olacağı hakkında her hangi bir bilgi verilmeden, teshîm sayesinde sözün başından, sonu veya ortasındaki seci veya kafiye bilinebilir. Tevşîhte ise seci veya kafiye ancak bazı bilgiler sonunda öğrenilebilir.

İkincisi, tevşîhde sözün başı sadece kafiye'yi gösterirken, teshîmde ise sözün başı bazen beyitin sonunu bazen de sondan öncesini göstermektedir.

Üçüncüsü ise teshîmde bazen beyitin başı sonunu bazen sonu başını gösterir. Ama tevşîhte böyle bir durum söz konusu değildir.

Şairin, bu iki sanat arasına farklılık koyma çabasının bir zorlama olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki sanat, tek bir sanat olarak değerlendirilebilir.

Tevşîh sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:³⁰⁰ (Basît)

هُم أَرْضَعُونِي تُدَيِّ الوُصْلِ حَافِلَةً فَكَيْفَ يَحْسُنُ مِنْهَا حَالُ مَنْقَطِمٍ

Onlar (sevdiklerim) beni, vuslatın dolu göğüsleri ile emzirdiler. O göğüslerdeki sütten kesilmiş çocuğun hali nasıl iyi olabilir ki?

Kafiye'nin “mim (م)” olduğunu bilen biri, bu beyitte الرِّضَاع ve التُّدَيِّ sözcüklerinden son lafzın مَنْقَطِمٍ olacağını tahmin eder. Buna tevşîh sanatı denir.

2.4.3.1.10. İbhâm (الإِبْهَامُ)

Sözlükte, kapatmak, “baş parmak” gibi manalarda kullanılmaktadır.³⁰¹ Bir terim olarak ise ibhâm, mütekellimin, iki zıt manaya ihtimalli bir söz söyleyerek onun hangi manayı kastettiğinin ayırt edilememesi ve konuşmasının devamında da

³⁰⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 74; *Dîvân*, s. 686.

³⁰¹ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 59.

buna açıklık getirmemesidir.³⁰² Kısaca bunu mana kapalılığı olarak ifade edebiliriz. İbhâm sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.³⁰³ (Basît)

لَيْتَ الْمَنِيَّةَ حَالَتْ دُونَ نُصْحِكَ لِي فَيَسْتَرِيحَ كِلَانَا مِنْ أَدَى التُّهُمِ

Keşke ölüm, bana nasihatine engel olsaydı da ikimiz de kuşkuların verdiği eziyetten kurtulsaydık.

Bu beyitte, şairin kendisine mi yoksa nasihat edene mi ölümün gelmesini kastettiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Kime ölümün gelmesini kastettiğini şair açıkça ifade etmediğinden manada bir kapalılık olması sonucu ibhâm sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.11. Tevriye (التَّوْرِيَّةُ)

Sözlükte, “örtmek, gizlemek, saklamak” gibi manalara gelmektedir.³⁰⁴ Bir terim olarak ise tevriye, yakın ve uzak olmak üzere iki manalı mufred bir lafızdan gizli bir karine (ipucu) ile uzak manasının kastedilmesidir.³⁰⁵ Ayrıca tevriye, mütekellimin, biri ihmal edilen diğeri ise kullanılan iki manalı bir kelime, ihmal edilen manayı kastetmesi olarak da ifade edilir.³⁰⁶ Belâgat kitaplarında tevriye; îhâm, tevcîh, tahyîl, muğâlata gibi isimlerle de yer almaktadır.³⁰⁷ Ancak şair, ibhâm, tevcîh ve tevriyeyi, çalışmamızda da görüleceği gibi, birbirinden müstakil sanatlar olarak değerlendirmektedir.

Tevriye, genelde karînenin gizli olması ve tevriyeli lafzın iki anlamından birisinin bir alâka olmadan da anlaşılması özelliği ile mecâz ve kinâyeden ayrılır.³⁰⁸ Tевriyenin; tevriye-i mucerrede, tevriye-i muraşşaha, tevriye-i mubeyyene ve

³⁰² İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 228-229; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 89.

³⁰³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 89; *Dîvân*, s. 688.

³⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 15, s. 389-390.

³⁰⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 135; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 652; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 263-264; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 192; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 207; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 371; Boleli, *Belâgat*, s. 459; Bulut, *Belâgat*, s. 291.

³⁰⁶ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 82-83.

³⁰⁷ Bulut, *Belâgat*, s. 290.

³⁰⁸ Bulut, *Belâgat*, s. 291.

tevriye-i muheyze'e olmak üzere dört çeşidi vardır.³⁰⁹ Tevriyenin rükünleri ise muverrâ bih (lafızdan ilk anlaşılan, kastedilmeyen yakın mana) ve muvarrâ anh (lafızdan gizli bir karîne ile anlaşılan uzak mana) olmak üzere ikidir.³¹⁰ Tevriye sanatına örnek olarak şairin şu beyitini verebiliriz.³¹¹ (Basît)

خَيْرُ النَّبِيِّينَ وَ الْبُرْهَانُ مُتَّضِحٌ فِي الْحَجْرِ نَقْلًا وَعَقْلًا وَاضِحٌ اللَّقْمُ

Nebilerin en hayırlısıdır. Bunun delili, el-Hicr'de (Hicr sûresinde) naklen ve aklen ortadadır. Yolu da açıktır.

Bu beyitte, الْحَجْرِ kelimesinden akla ilk gelen anlamı olan “akıl” manası kast edilmeyip, “Hicr suresi” kast edilmiş ve böylece tevriye sanatı icra edilmiştir. Buradaki karine ise نَقْلًا وَعَقْلًا “naklen ve aklen” ifadesidir.

2.4.3.1.12. Tevcîh (التَّوْجِيه)

Sözlükte, “yöneltmek, rehberlik etmek” gibi manalara gelir.³¹² Bir terim olarak ise tevcîh, bir sözü iki zıt manaya da gelebilecek şekilde söylemektir.³¹³ Yani söylenen sözün, medih mi, hiciv mi veya dua mı, beddua mı olduğu belli değildir. Her iki mana da kastedilmiş olabilir. Karar muhataba bırakılmıştır. Tevcîh ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, iki zıt mananın da kendisiyle istendiği tevcîhtir. Diğerisi ise ilmi terimler, sanatlar veya özel isimlerden müteşekkil deyimleri kapsayan tevcîhtir.³¹⁴

Şair el-Hillî ise tevcîhi, ikinci tanımda olduğu gibi değerlendirmekte ve onu şöyle ifade etmektedir: “Mütekellimin, bir ifadedeki bazı sözcükleri veya tümünü ıstılahen kendileri ile uyumlu özel isimlere veya ilmi kuralara vb. yöneltmesidir.”³¹⁵

³⁰⁹ Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 372-375; Bulut, **Belâğat**, s. 293-296.

³¹⁰ Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 371; Bulut, **Belâğat**, s. 291.

³¹¹ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 135; **Dîvân**, s. 691.

³¹² er-Râzî, **Muhtaru's-Sihâh**, s. 627.

³¹³ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 678; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 281; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat**, s. 213; Bulut, **Belâğat**, s. 333.

³¹⁴ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 281.

³¹⁵ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 122.

Bu yöneltme, ikinci lafzın manasına da uygundur. Ama gerçekte aralarında müştereklik yoktur.

Şairin kasidesindeki şu beyti tevcîh sanatına örnek olarak verebiliriz:³¹⁶
(Basît)

حَلْتُ الْفَضَائِلَ بَيْنَ النَّاسِ تَرْفَعُنِي بِالْإِبْدَاءِ فَكَانَتْ أَحْرَفَ الْقَسَمِ

Evvela faziletlerin, beni insanlar arasında yücelteceğini düşünüyordum. Fakat onlar, kasem harfleri oldular (kasem harfleri gibi beni hafd ettiler. Yani düşürdüler ve alçalttılar).

Bu beyitte, şair, faziletleri أَحْرَفَ الْقَسَمِ (kasem harfleri) gibi özel isme yöneltmiştir. Bu yöneltme, görüldüğü gibi kasem harflerinin manasına da uygundur. Çünkü kasem harfleri, geldikleri merfu ismin sonunu düşürüp onu mecrur yaparlar. Bu şekilde ilmi bir kurala yöneltme olmuş ve böylece tevcîh sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.13. Müşâkele (المُشَاكَلَةُ)

Sözlükte, “iki şeyin birbirine uygun olması veya benzemesi” manasını taşır.³¹⁷ Bir terim olarak ise müşâkele, bir manayı kendi lafzı yerine, söz içinde geçen başka bir lafız ile ifade etmektir.³¹⁸ Müşâkele sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:³¹⁹ (Basît)

يَحْزِي إِسَاءَةً بِأَغْيِهِمْ بِسَيِّئَةٍ وَلَمْ يَكُنْ عَادِيًّا مِنْهُمْ عَلَى إِزْمٍ

³¹⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 122; *Dîvân*, s. 690.

³¹⁷ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 627; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 11, s. 357.

³¹⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 181; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 137; 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrâhîm, el-He'tu'l-Mısriyye'l-Âmeh li'l-Kitâb, Byy., 1974, c.4, s. 281; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 648; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 273; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 324; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 217; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 304; Bulut, *Belâgat*, s. 333.

³¹⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 181; *Dîvân*, s. 694.

Onlardan isyan edenlerin kötülüklerine, kötülük ile karşılık veriyor. Onların hiçbirine saldırmıyor (bir nevi meşru müdaafa yapıyor; onlar, saldırmadıkça onlara saldırmıyor).

Bu beyitte, normalde تَأْدِيب kelimesi kullanılması gerekirken, onun yerine, beyitte geçen إِسَاءَةً ibaresine istinaden بِسَيِّئَةٍ kelimesi kullanılarak müşâkele sanatı yapılmıştır.

2.4.3.1.14. Terdîd (التَّرْدِيدُ)

Sözlükte, “döndürmek, çevirmek” gibi manaları taşır.³²⁰ Bir terim olarak ise terdîd, mutekellimin, bir sözde bir manaya bağladığı lafzın aynısını daha sonra başka manaya bağlamasıdır.³²¹ Ayrıca terdîd, bir ibarede bir lafzın iki farklı manada kullanılması suretiyle tekrarlanması³²² şeklinde tanımlandığı gibi “bir lafzı, farklı kelimelere bağlayarak tekrar etmek”³²³ şeklinde de tanımlanmıştır. Bu tekrarda lafzın manası değişmemektedir.

Terdîd sanatı ile tekrâr (التكرار) sanatı arasındaki fark şudur: terdîd’te tekrarlanan lafız manaya yarar sağlarken, tekrâr’da ise yeni bir yarar sağlamaz. Terdîd ile ta’tîf veya te’attuf arasındaki fark ise tekrarlanan kelime, terdîd’te, aynı mısradaki olması gerekirken, ta’tîf’te ise farklı mısralarda olması şarttır.³²⁴

Terdîd sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:³²⁵ (Basît)

لَهُ السَّلَامُ مِنَ اللَّهِ السَّلَامِ وَ فِي دَارِ السَّلَامِ تَرَاهُ شَافِعَ الْأُمَمِ

Selam sahibi Allah’tan O’na selam vardır. Daru’l-selam’da (Ahirette) O’nu ümmetlere şefaate eder görürsün

³²⁰ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 210; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.3, s. 172-173.

³²¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bed’iyye*, s. 148; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 76.

³²² Bulut, *Belâgat*, s. 284.

³²³ Akdemir *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 195.

³²⁴ İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 77.

³²⁵ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bed’iyye*, s. 148; *Dîvân*, s. 692.

Bu beyitte, “Selâm” manasında kullanılan السَّلَام kelimesi, daha sonra ise دار kelimesine bağlanmasıyla “Ahiret” manasına gelen دَارُ السَّلَام ibaresi meydana getirilmiştir. Böylece terdîd sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.15. Te‘attuf veya Ta‘tif (التَّعْطُفُ أو التَّعْطِيفُ)

Sözlükte, “şefkat göstermek” manasına gelmektedir.³²⁶ Bir terim olarak ise te‘attuf, aynı lafzın iki mısırda olması şartıyla bir beyitte tekrarlanmasıdır.³²⁷ Te‘attuf, lafzın tekrarlanması yönü ile terdîde benzemektedir. Terdîd ile te‘attuf arasındaki fark ise terdîd kısmında açıklanmıştır. Te‘attuf sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyiti verebiliriz:³²⁸ (Basît)

وَصَحْبُهُ مَنْ هُمْ فَضْلٌ إِذَا افْتَحَرُوا مَا إِنَّ يُقْصَرُ عَنْ غَايَاتِ فَضْلِهِمْ

Sahabesi onlar ki övündüklerinde, onlara bir fazilet (üstünlük) vardır. O üstünlük, onların sonsuz üstünlüklerine yetiyor.

Şair, فَضْلُ lafzını iki farklı mısırda tekrar ederek “te‘attuf” sanatı yapmıştır.

2.4.3.1.16. Muzâvece (المُزَاوَجَةُ)

Muzâvece, lugatte, “eşleşmek, birleşmek, çiftleşmek” vb. manaları taşır.³²⁹ Bir terim olarak ise muzâvece, şart ve cevap cümlelerindeki iki mana arasında muzâvecenin (eşleşmenin) meydana getirilmesidir.³³⁰ Muzâvece sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:³³¹ (Basît)

³²⁶ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 387.

³²⁷ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bedî’iyye*, s. 285; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 77.

³²⁸ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bedî’iyye*, s. 285; *Dîvân*, s. 700.

³²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.2, s. 293.

³³⁰ es-Sekâkî, *Miftahu’l-‘Ulûm*, s. 425; Celâluddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmu’l-Belâga*, nşr. ‘Îmâd Besyûnî Zaglûl, Muessesetu’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, 5.bs., Beyrut, 2011, s. 198; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bedî’iyye*, s. 307; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 281; el-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 649; el-Haşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 274; el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 325; Akdemir *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 305; Bulut, *Belâgat*, s. 285.

³³¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bedî’iyye*, s. 307; *Dîvân*, s. 701.

وَمَنْ إِذَا خِفْتُ فِي حَشْرِي وَكَانَ لَهُ
مَدْحِي نَجُوتُ فَكَانَ الْمَدْحُ مُعْتَصِمِي

(Sen) O Peygamber'sin ki haşirde korktuğumda, O'na methim varsa, kurtulurum ve o medih, benim sığınağım olur.

Şair, şart cümlesindeki (إِذَا خِفْتُ مِنْ حَشْرِي) haşirde korkmak ile cevap cümlesindeki (نَجُوتُ) kurtulmak ifadeleri arasında bir ilişki kurmuştur. Bu ilişkiyi, övgüye (مدح) dayandırmak suretiyle muzâvece sanatı yapmıştır. Yani şart cümlesindeki “haşir korkusu” ve cevap cümlesindeki “kurtulmak” manalarının ikisine de “medih” vasfını isnat ederek eşleştirmiştir.

2.4.3.1.17. Rücû‘ (الرُّجُوعُ)

Sözlükte, “dönmek, döndürmek” gibi manalara gelmektedir.³³² Bir terim olarak ise rücû‘, bir nükte için söylenen sözü bozmak, iptal etmek suretiyle ona tekrar dönmektir.³³³ Bu nükte sevinç, üzüntü, dehşet, hayret, tehdit, alay etme vb. olabilir. Buradaki maksat, söylenen sözdeki eksiklik, hata veya yanlış anlaşılma ihtimalini kaldırmaktır. Rücû‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.³³⁴ (Basît)

أَطْلُتْهَا ضِمْنَ تَقْصِيرِي فَقَامَ بِهَا
عُذْرِي وَ هَيْهَاتَ إِنَّ الْعُذْرَ لَمْ يَقُمْ

Kusurum olarak bu kaside uzadı. Onunla özrümü yerine getirdim. Fakat bu özür de (istediğim gibi) olmadı.

³³² er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 206.

³³³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 331; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 199; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 651; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 327; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 187; Bulut, *Belâgat*, s. 288.

³³⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 331; *Dîvân*, s. 702.

Şair, غَذِرِي فَقَامَ بِهَا ifadesinden sonra, bunu ortadan kaldırır şekilde sözüne geri dönüp إِنَّ الْعُذْرَ لَمْ يَكُنْ diyerek rücu‘ sanatı yapmıştır.

2.4.3.1.18. Akis (العُكْسُ)

Tebdîl olarak da ifade edilen akis, sözlükte, bir şeyi aslına döndürmek manasını taşır.³³⁵ Bir terim olarak ise akis, bir cümlede veya cümle içinde bir ibarenin sonunu başa, başını da sona alarak yeni bir ibare icra etmektir.³³⁶ Akis, cümlede bir kısmında, iki cümlede, iki fiilin muteâllikleri arasında, iki cümlede iki tarafındaki iki lafızda olabilir.³³⁷

Kelime tekrarına dayalı sanatlardan olan “reddu’l-acz ‘ale’s-sadr” ve “iâde” ile birbirine yakındır. Aralarındaki farkı şu şekilde açıklayabiliriz:³³⁸ Akis’te, tekrarlanan ibaredeki kelimeler ters yönde yer değiştirirler. Reddu’l-acz ‘ale’s-sadr’da ise tekrarlanan ibare değil, kelime veya birleşik kelimedir. İâde’de ise beytin son kelimesi sonraki beytin ilk kelimesi olur. Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:³³⁹ (Basîf)

أَبْدَى الْعَجَائِبِ فَأَلْأَعْمَى بِنَفْسِهِ عَدَا بَصِيرًا وَفِي الْحَرْبِ الْبَصِيرُ عَمِي

Müvizeler göstermiştir. Kör, onun tükürüğü ile şifa bulmuş, savaşta onu gören ise kör olmuştur.

³³⁵ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 395.

³³⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 287-288; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 650; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâğa*, s. 326; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 104-105; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 145; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 267; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 5; Bulut, s. 285.

³³⁷ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 650-651; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâğa*, s. 326; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 287-288.

³³⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 267.

³³⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 145; *Dîvân*, s. 692.

Bu beyitte, **بَصِيرًا** ile **بَصِيرًا** kelimesi ile **بَصِيرًا** ibaresindeki **بَصِيرًا** kelimesi ile **بَصِيرًا** kelimesinin yeri değiştirilerek **بَصِيرًا** ibaresi meydana getirilmiştir. Böylece Akis sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.19. İstihdâm (الإِسْتِخْدَامُ)

Sözlükte, “birine hizmet ettirmek, kullanmak” manalarına gelmektedir.³⁴⁰ Bir terim olarak ise istihdâm, iki manalı bir sözün, bir manasını lafzı ile diğerini ise zamiri ile ifade etmek³⁴¹ veya bir kelimenin kendisine dönen iki zamirden biri ile bir manasını diğeri ile de diğeri manasını kastetmektir.³⁴² Ayrıca istihdâm, “iki manalı bir lafızdan sonra iki mânasının da anlaşılması için iki ayrı lafız daha getirmek” şeklinde de ifade edilmektedir.³⁴³ Bu ikinci tariftten sonra istihdâm ile tevriye arasında bir benzerlik görülebilir. İstihdâm ve tevriye arasındaki fark; tevriyede lafzın iki manası için tek lafız kullanılırken istihdâmda ise lafzın iki manası için iki lafız kullanılmaktadır.³⁴⁴ İstihdâm sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:³⁴⁵ (Basît)

مِنْ كُلِّ أُنْجَى وَارِي الزَّئِدِ يَوْمَ نَدَى مُشْتَمِرٍ عَنْهُ يَوْمَ الْحَرْبِ مُصْطَلِمٍ

Onlar ki cömertlik gününde ateşi yakıyorlar, güler yüzlüdürler. Savaş gününde kollarını sıvayıp düşmanın kökünü kazıyorlar.

Bu beyitte, **زند** kelimesi, “çakmak ve ateş” ile “bilek ve ön kol” gibi iki manalı bir lafızdır. Birinci mısradaki **زند** “ateş” manasında kullanılmış, kârinesi ise **وارِي**

³⁴⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-‘Arab**, c.12, s. 167.

³⁴¹ Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 191.

³⁴² el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 296; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 653; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 264; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâğa**, s. 329; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 215; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 185-186; Bulut, **Belâgat**, s. 297.

³⁴³ İbn Ebî'l-İsba‘, **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 275; es-Suyûtî, **el-İtkân**, c.4, s. 252; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 215; Bulut, **Belâgat**, s. 297.

³⁴⁴ İbn Ebî'l-İsba‘, **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 275; Bulut, **Belâgat**, s. 298; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 215.

³⁴⁵ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 296; **Dîvân**, s. 700.

“ateş yakmak” kelimesidir. İkinci mısırda ise زند kelimesine dönen عَنْهُ'daki zamir “bilek” manasında kullanılmış, kârinesi ise مَشَمَّر عَنْهُ يَوْمَ الْحَرْبِ “savaş gününde kolları sıvamak” ifadesidir. Böylece istihdâm sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.20. Ta‘dîd (التَّعْدِيدُ)

Sözlükte, “saymak” manasını taşımaktadır.³⁴⁶ Bir terim olarak ise ta‘dîd, bir ifadede birkaç sözcüğün, bir arada zikredildikten sonra, bir münasebetle birbirine bağlanmasıdır.³⁴⁷ Ayrıca ta‘dîd, mufret lafızların aynı üslupta zikredilmesi olarak tarif edilmektedir.³⁴⁸ Ta‘dîd, siyâkatu’l-aded veya siyâkatul-a‘dâd şeklinde de adlandırılmaktadır.³⁴⁹ Ta‘dîd sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:³⁵⁰ (Basît)

يا حاتمَ الرُّسُلِ يا مَنْ عِلْمُهُ عِلْمٌ وَالْعَدْلُ وَالْفَضْلُ وَالْإِفَاءُ بِالذَّمِّ

Ey son Peygamber, ey ilmi, adaleti, üstünlükleri ve sorumluluklarını yerine getirmesi bayrak gibi olan!

Şair, adalet, üstünlükler, sorumluluklarını yerine getirme ve ilim sözcüklerini, bayrak (عِلْمٌ) kelimesine bağlayarak ta‘dîd sanatı yapmıştır.

2.4.3.1.21. Leff-u Neşr (الْفُ و النُّشْرُ)

Sözlükte, leff, “sarma, toplama,”³⁵¹ neşr ise “yayma” demektir.³⁵² Bir terim olarak ise leff-u neşr, tafsîl veya icmâl yoluyla birden fazla lafzı zikrettikten sonra, aralarındaki ilişkiyi dinleyicinin bileceğine güvenmek suretiyle, onların herbiri ile

³⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.3, s. 281.

³⁴⁷ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 315; Bulut, *Belâgat*, s. 301; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 289.

³⁴⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bed'iyye*, s. 306; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 269.

³⁴⁹ Matlûb, *Mu‘cemu'l-Mustalahâti'l-Belâgiyye*, s. 378; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 289; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 315; Bulut, *Belâgat*, s. 301.

³⁵⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bed'iyye*, s. 306; *Dîvân*, s. 701.

³⁵¹ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 528.

³⁵² er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 580.

ilgili lafızlar zikretmektir.³⁵³ Bu sanat, tayy-u neşr olarak da adlandırılmaktadır.³⁵⁴ Bir beyitte, ilk mısradaki lafızlar leff, ikinci mısradaki lafızlar ise neşr diye ifade edilir. Leff-u neşr, tafsîlî ve icmâlî olmak üzere ikiye ayrılır.³⁵⁵

Birincisi tafsîlî leff-u neşr, mufasssal leff-u neşr olarak da adlandırılır. Bu da müretteb ve gayri müretteb olarak ikiye ayrılır: Mürettebde, neşr'in lafızları, leff'in lafızlarının tertibine göre düzenlenir. Gayri mürettebde ise neşr'in lafızları, leff'teki lafızlarının tertibine göre değil de karışık veya tersten zikredilir.

İkinci kısım olan icmâlî leff-u neşre mücmel leff-u neşr de denir. Bu, leff'de zikredilen lafızların sayısına göre tek tek lafızlar getirmek yerine, hepsini kapsayan bir lafzın neşr'de zikredilmesidir. Leff-u neşr sanatını, müretteb (düzenli) ve gayri müretteb (düzensiz) şeklinde ikiye ayıranlar da vardır.³⁵⁶

Leff-u neşr sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:³⁵⁷ (Basît)

مِنْهُمْ إِلَيْهِمْ عَلَيْهِمْ فِيهِمْ بِهِمْ

وَجَدِي حَنِينِي أُبْنِي فِكْرِي وَكَلِي

Sevgim (aşkım) onlara, özlemim onlara, iniltim onlar için, aklım onlarda, tutuşmam onlar için.

³⁵³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 425; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 200; et-Telhîs, s. 361; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 76; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 279-280; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 654; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 525-526; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 274; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 330; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 179; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 290; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 223; Bulut, *Belâgat*, s. 302.

³⁵⁴ Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 525; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 274; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 179; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 223.

³⁵⁵ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 654-655; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 280-281; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 330-331; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 179; Bulut, *Belâgat*, s. 303-304.

³⁵⁶ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 362; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 525-526; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 274-275; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 290-291; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 223-225.

³⁵⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 76; *Dîvân*, s. 687.

Beytin ilk mısraında peş peşe beş lafız (وَجِدِي، حَنِينِي، أُنِينِي، فِكْرِي، وَلَهِي) zikredilmiştir. İkinci mısra da ise zikredilen bu lafızlarla ilişkili beş lafız zikredilerek müretteb leff-u neşr sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.22. Tecrîd (التَّجْرِيدُ)

Sözlükte, “soymak, bir şeyi kendisi dışındaki şeylerden arındırmak, izole etmek” gibi manalara gelen³⁵⁸ tecrîd, bir terim olarak ise mübâlağa için bir sıfattan benzeri başka bir sıfatı türetmektir.³⁵⁹ Tegrîd, “Min” (من) ve “Ba” (ب) gibi cer harfleri ile yapılan, harf-i cer olmadan yapılan ve kinâye ile yapılan tecrîd şeklinde bazı kısımlara ayrılmaktadır.³⁶⁰ Tegrîd sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz.³⁶¹ (Basît)

شَوْسٌ تَرَى مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُعْتَرِكٍ أَسَدُ الْعَرِينِ إِذَا حُرَّ الْوُطَيْسِ حَمِي

Gururlu ve sert bakışlıdırlar. Savaş kızırtığında, onları her savaşta inindeki aslanlar olarak görürsün.

Bu beyitteki الشَّوْسُ (gururlu ve sert bakışlıdırlar) sıfatı sahabeler için kullanılmıştır. Bu sıfatdan kendisi gibi başka bir sıfat olan أَسَدُ الْعَرِينِ (inindeki aslanlar) sıfatı türetilerek tecrîd sanatı yapılmıştır.

2.4.3.1.23. İstitrâd (الِاسْتِطْرَادُ)

Sözlükte, “zorunluluktan dolayı bir sözden başkasına söze geçtikten sonra tekrar geri dönmek” manasına gelmektedir.³⁶² Bir terim olarak ise istitrâd, esas konunun dışına çıktıktan sonra, aralarındaki münasebetten dolayı manayı

³⁵⁸ el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 334; el-Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâğa, s. 272.

³⁵⁹ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye, s. 207; el-Kazvînî, el-İdâh, s. 204; et-Telhîs, s. 368; es-Suyûtî, el-İtkân, c.4, s. 268; el-Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 662; el-Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâğa, s. 272; el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 334; Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, s. 249.

³⁶⁰ et-Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 662-663; el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 334-335; el-Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâğa, s. 272-273.

³⁶¹ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye, s. 207; Dîvân, s. 696.

³⁶² Luis Ma’lûf, el-Muncid fi’l-Lugati’l-A’lâm, Dâru’l-Maşrik, 43.bs., Beyrut, 2008, s. 463.

tamamlamak üzere esas konuya geri dönmektir.³⁶³ el-Hillî'ye göre ise istitrâd, şairin, şiirin türlerinden olan gazel, medih, vasf gibi birini zikrettikten sonra, bedîî sanatlarından biri ile başka bir türe geçip daha sonra tekrar ilk türe geri dönmesidir.³⁶⁴ İstitrâd sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:³⁶⁵ (Basît)

كَأَنَّ أَنَاءَ لَيْلِي فِي تَطَاوُلِهَا تَسْوِيفُ كَاذِبِ آمَالِي بِفُرْجِهِمْ

Gecemin uzayan anları, o sevgililere yakın olma umutlarımı geciktirip boşa çıkarıyordu.

Şair, bundan önceki beyitte “Gecem uzadı; gözkapaklarım uyumaya ulaşmadı (uykuyla tanışmadı), ne sabahladım ne de uyudum (gecem bir türlü geçmedi)” derken gerçek umutlarından söz ediyor. Bu beyitte ise şair, كَاذِبِ آمَالِي (boş umutlarım) diyerek konu dışına çıkmıştır. Bundan sonraki beyitte ise şair, “Onlar (sevdiklerim) beni, vuslatın dolu göğüsleri ile emzirdiler. O göğüslerdeki süttten kesilmiş çocuğun hali nasıl iyi olabilir ki?” diyerek tekrar gerçek umutlarını ifade etmeye dönmüştür. Böylece istitrâd sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.24. İftinân (الإِفْتِنَانُ)

Sözlükte, “hitabette güzel bir üslup kullanmak” manasına gelmektedir.³⁶⁶ Bir terim olarak ise iftinân, bir beyitte nesîb, hamaset, medih, fahr, hiciv gibi iki farklı konuyu bir arada zikretmektir.³⁶⁷ İftinân sanatına şairin kasidesindeki şu beyti örnek verebiliriz:³⁶⁸ (Basît)

³⁶³ Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 79-82; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 265; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 203; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 187; Bulut, *Belâgat*, s. 323.

³⁶⁴ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 73.

³⁶⁵ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 73; *Dîvân*, s. 686.

³⁶⁶ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 451.

³⁶⁷ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 98; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 588; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 261; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 265; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 155-156.

³⁶⁸ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 98; *Dîvân*, s. 689.

سَيْنًا أَرَاكَ دَمِي إِلَّا عَلَى قَدَمِي

مَا كُنْتُ قَبْلَ طَبَا الْأَلْحَاطِ قَطُّ أَرَى

Ceylan gözlüleri görmeden önce, ayaklarım dışında bedenimi yaralayıp kanımı döken bir kılıcı hiç görmedim. Yıkılmayıp hep ayaktaydım.

Bu beyitin başında gazel, sonunda da hamaset olmak üzere iki konu bir arada zikredilerek iftinân sanatı yapılmıştır.

2.4.3.1.25. İstibâ‘ (الاستِيبَاعُ)

Sözlükte, “birinden bir şeyi veya birini izlemesini istemek” manasına gelmektedir.³⁶⁹ Bir terim olarak istibâ‘, bir şeyi bir yönü ile methettikten sonra onu, başka bir yönüyle methetmektir.³⁷⁰ Bunu, bir medhe başka bir medih eklemek olarak da ifade edebiliriz. Bu, ta‘lîk ve müdâ‘afa olarak da adlandırılmaktadır.³⁷¹ İstibâ‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:³⁷² (Basît)

وَالصَّائِغُونَ الْعِرْصَ صَوْنَ الْجَارِ وَالْحَرَمِ

الْبَادِلُو النَّفْسَ بَدَلِ الرَّادِ يَوْمَ قَرِي

O ashab ki ziyafet gününde, yemek verir gibi canlarını veriyorlar. Ve eşlerini korudukları gibi de kendilerine sığınanların ırzlarını (şereflerini) koruyorlar.

Bu beyitte, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashabı peş peşe methodilerek istibâ‘ sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.26. İdmâc (الإِذْمَاجُ)

Sözlükte, “dürmek, yerleştirmek, derc etmek, sıkıştırmak, ipi sağlam bükme” manalarını taşır.³⁷³ Bir terim olarak ise idmâc, belli bir manayı ifade eden

³⁶⁹ Ma‘lûf, **el-Muncid**, s. 59.

³⁷⁰ es-Sekkâkî, **Miftâhu’l-‘Ulûm**, s. 428; el-Kazvînî, **el-Îdâh**, s. 210; et-Telhîs, s. 383; el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 288; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 676; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, s. 283; el-Merâğî, **‘Ulûmu’l-Belâğa**, s. 344; Matlûb, **Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye**, s. 63; Bulut, **Belâgat**, s. 331; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 186.

³⁷¹ İbn Ebî’l-İsba‘, **Tahrîru’t-Tahbîr**, s. 443; Matlûb, **Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye**, s. 63.

³⁷² el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 288; **Dîvân**, s. 700.

³⁷³ İbn Manzûr, **Lisanu’l-‘Arab**, c.2, s. 274-275.

bir sözün, açıkça belirtmemek şartıyla başka bir manayı da ihtiva edecek şekilde kullanılmasıdır.³⁷⁴ İdmâc, istitbâ'dan daha geniş bir kapsama sahiptir.³⁷⁵ İdmâc sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:³⁷⁶ (Basît)

لَصِدْقِ قَوْلِكَ لَوْ حَبَّ امْرُؤٌ حَجَرًا لَكَانَ فِي الْحَشْرِ عَنْ مَثْوَاهُ لَمْ يَرْمِ

Senin sözün doğru olduğu için eğer kişi bir taşı bile severse, o kişi, haşır gününde durduğu yerden ayrılmaz (o taş ile birlikte haşır olur).

Bu beyitte, açıkça belirtmeden ve işaret etmeden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *المَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّهُ* (Kişi sevdiği ile beraberdir) hadisi şerifi'ne imâ yapılmış ve böylece idmâc sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.27. Medih Görünümünde Zem (الهجاء في معرض المدح)

Medih görünümünde zem, mütekellimin, birini hicv etmek istediğinde, zâhiri medih, bâtını ise zem olan bir söz getirerek onu hicv etmesidir.³⁷⁷ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:³⁷⁸ (Basît)

مِنْ مَعْشَرٍ يُرْحِصُ الْأَعْرَاضَ جَوْهَرُهُمْ وَيَحْمِلُونَ الْأَذَى مِنْ كُلِّ مُهْتَظِمٍ

Öyle bir gruptandır ki özleri (karakterleri), ırzları değersizleştiriyor ve her mazlumin yükünü yükleniyorlar.

Bu beyitte, جَوْهَرُ sözcüğünden dolayı, أَعْرَاضُ sözcüğünün “dünya malı” anlamındaki عَرْض sözcüğünün çoğulu olarak algılanmaktadır. Böylelikle “dünya

³⁷⁴ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 211; et-Telhîs, s. 383; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 314; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 677; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 269; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 344; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 204; Bulut, *Belâgat*, s. 332; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 224; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 112.

³⁷⁵ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 211; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 677.

³⁷⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 314; *Dîvân*, s. 701.

³⁷⁷ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 443; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 85; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 280; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 669.

³⁷⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 85; *Dîvân*, s. 688.

malına değer vermiyorlar” anlamına gelir ve medih olur. Ancak أعراض sözcüğü ile “ırzın çoğulu” manası kastedildiğinden hiciv ortaya çıkmıştır.

Beyitin ikinci mısramında ise mazlumun yükünü ve eziyetini yüklenmek ve diyetini karşılamak, övgüye değer görülse de Arap toplumunda, bu, aczin ifadesidir. Bu da bir hicivdir.

2.4.3.1.28. Zem Görünümünde Medih (المدح في معرض الذم)

Bu sanat, belâgat kaynaklarında “Te’kîdu’l-medh bimâ yuşbihu’z-zem” olarak da adlandırılmaktadır.³⁷⁹ Medih ve zemde mübalâğa üslublarındandır. Bu üslup, zem ifade eden bir lafzın hükmü olumsuzluk edatı ile kaldırıldıktan sonra, istisnâ edatının getirilmesi ile zem beklenirken aksine medihin pekiştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.³⁸⁰ “Zem görünümünde medih”, üslup açısından iki şekilde yapılır:³⁸¹

Birinci şekilde, zem (yergi) ifade eden lafzın hükmü, olumsuzluk edatları ile kaldırıldıktan sonra, istisnâ edatı getirilerek bir kusurun zikredileceği sanılır. Ancak medih ile devam edilir.

İkinci şekilde ise, bir sıfatla medih yapıldıktan sonra, peşinden istisna edatı getirilerek bir kusurun zikredileceği sanılır. Ancak başka bir sıfatla medhe devam edilir.

Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:³⁸² (Basît)

لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنَّ النَّزِيلَ بِهِمْ يَسْأَلُونَ عَنِ الْأَهْلِ وَالْأَوْطَانِ وَالْحَشَمِ

Onlarda hiçbir kusur yoktur. Sadece, yanlarında misafir kalan kimseler, ailelerini de vatanlarını da çevrelerini de unutabiliyorlar.

³⁷⁹ Bulut, *Belâgat*, s. 324.

³⁸⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bed’iyye*, s. 305.

³⁸¹ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 209-210; et-Telhîs, s. 380-382; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 672-676; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 342-343; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 96-103.

³⁸² el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bed’iyye*, s. 305; *Dîvân*, s. 700.

Şair, لَا عَيْبَ فِيهِمْ (Onlarda hiçbir kusur yoktur) diyerek medih yapmıştır.

Ardından “sadece” diyerek sanki bir kusurlarını zikerecek izlenimini vermiştir. Ancak şair, “yanlarında misafir kalan kimseler, ailelerini de vatanlarını da çevrelerini de unutabiliyorlar” ifadesi ile methini sürdürerek “zem görünümünde medih” sanatı icra etmiştir.

2.4.3.1.29. Mezhebu'l-Kelâmî (المذهب الكلامي)

Mezhebu'l-Kelâmî, kelâmcıların üslubunu kullanarak dini meselelerde muhatabı kabule mecbur kılacak şekilde, kesin aklî delil getirmektir.³⁸³ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:³⁸⁴ (Basît)

كَمْ بَيَّنَّ مَنْ أَقْسَمَ اللَّهُ الْعَلِيُّ بِهِ وَبَيَّنَّ مَنْ جَاءَ بِاسْمِ اللَّهِ فِي الْقَسَمِ

Yüce Allah'ın kendisine yemin ettiği kişiyle, yemininde Allah'ın ismini zikreden kişi arasındaki fark ne kadar da çok!

Bu beyitte, şairin, kelâmcıların yöntemini kullandığı görülmektedir. Yüce Allah'ın kendisine yemin ettiği kişiden Hz. Peygamber kast edilmektedir. Nitekim Yüce Allah'ın kendisine yemin ettiği kişiyle Yüce Allah'a yemin eden kişi aklen bir değildir. Bu beyitte, ayrıca Hicr Sûresi'nin لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (Resûlüm!)

“Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı”³⁸⁵ ayetine işaret edilmektedir. Şair, bu şekilde mezhebu'l-kelâmî sanatını icra etmiştir.

2.4.3.1.30. Husn-i Ta'lîl (حُسْنُ التَّعْلِيلِ)

Husn-i ta'lîl, bir ifadeye güzellik katmak amacıyla, bir hususu gerçek sebebinden başka hayali ve hoş bir sebebe –bu husus ile hayali sebep arasında bir

³⁸³ el-Kazvînî, *el-Îdâh*, s. 206; *et-Telhîs*, s. 374; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 119; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 137; *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 667; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 269; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 339; Bulut, *Belâgat*, s. 317; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 243.

³⁸⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 137; *Dîvân*, s. 691.

³⁸⁵ Hicr, 15/ 72.

bağın olması şartıyla- bağlamaktır.³⁸⁶ Bu hususun bilinen gerçek sebebini açıklamak, husn-i ta'lîl sanatı oluşturmaz.

Eğer ta'liller (sebepler) şüpheye veya zanna dayanırsa şibh-i husn-i ta'lîl sanatı meydana gelir.³⁸⁷

Husn-i ta'lîl sanatı, şairimizin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:³⁸⁸
(Basît)

هَمْ أَسَامٍ سَوَامٍ غَيْرُ خَافِيَةٍ مِنْ أَجْلِهَا صَارَ يُدْعَى الْإِسْمُ بِالْعَلَمِ

Onların yüce ve gizli olmayan adları vardır. (Özel) İsme “‘alem” denilmesinin sebebi; onların (sahabelerin) isimlerinin yüceliğindendir.

Şair, Arapça’da özel isme “‘alem” denilmesinin sebebini, sahabelerin isimlerinin yüceliğine bağlayarak husn-i ta'lîl sanatı icra etmiştir.

2.4.3.1.31. Tefrî‘ (التَّفْرِيعُ)

Sözlükte, “çıkıp inmek, dağa tırmanıp inmek” manalarını taşır.³⁸⁹ Bir terim olarak ise tefrî‘, bir durumun müteallıklarından (ilgililerinden) biri hakkında hüküm verdikten sonra, aynı hükmü durumun başka bir müteallıkına bağlamaktır.³⁹⁰ İbn Ebî'l-İsba‘ tefrî‘ sanatını ikiye ayırır.³⁹¹

Birincisi şairin, isim veya sıfat gibi bir lafız ile başlaması, sonra da beyitinde onu başka isim ve sıfatlarla birlikte tekrarlayarak onlardan medih vb. türden manalar türetmesidir.

³⁸⁶ el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 207; **et-Telhîs**, s. 375; İbn Ebî'l-İsba‘, **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 309; el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 283; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 669; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 269; el-Merâğî, **‘Ulûmu'l-Belâğa**, s. 340; Bulut, **Belâgat**, s. 319; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 101.

³⁸⁷ Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 215; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 103.

³⁸⁸ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 283; **Dîvân**, s. 699.

³⁸⁹ İbnu'l Manzûr, **Lisanu'l-'Arab**, c.8, s. 248.

³⁹⁰ el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 209; **et-Telhîs**, s. 379; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 672; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 283; Matlûb, **Mu‘cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye**, s. 396-397; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 300; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 331.

³⁹¹ İbn Ebî'l-İsba‘, **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 372-373.

İkincisi ise şairin veya mütekellimin, sözünü özellikle mâ (ما) ile olumsuz olan bir isim ile başlatıp o ismi kötü veya iyi vasıflarıyla nitelemesi, daha sonra da o ismi esas yapıp carr mecrûrdan oluşan bir cümleyi ona bağlayarak hiciv veya medih gibi manalar türetmesidir.

Şair el-Hillî, İbn Ebî'l-İsba‘ın bu ikinci tanımını esas almaktadır.³⁹² Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:³⁹³ (Basît)

ما رَوْضَةٌ وَشَعَّ الوَسْمِيُّ بُرْدَتَهَا يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ آثارِ سَعْيِهِمْ

Bir ilkbahar gününde, ilkbahar yağmurunun çehresini süslediği bahçe, onların yürürken bıraktıkları izlerden daha güzel değildir.

Şair, رَوْضَةٌ isminin başına ما getirerek beyte başlamıştır. O ismi iyi bir vasıfla niteledikten sonra, onu asıl yapmış ve carr mecrûrdan oluşan bir cümleyi ona bağlayarak medih manası türetmiştir. Böylece tefrî‘ sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.32. Tecâhul-i Ârif (تَجَاهُلُ الْعَارِفِ)

Tecâhul-i ârif, şiir veya nesirde, bilinen bir hususu bir nokteye bağlı olarak bilmemezlikten gelmektir.³⁹⁴ Ayrıca Tecâhul-i ârif, kınama, övgü veya yergide, mübalağa, neşelendirme ve te‘accüb gibi nüktelerden dolayı mütekellimin bildiği bir hakikati bilmemezlikten gelerek onu sorması olarak da ifade edebiliriz.³⁹⁵ es-Sekkâkî, onu, سَوِّقُ الْمَعْلُومِ مَسَاقَ غَيْرِهِ (Bilinen bir sözü bilinmeyen yerinde getirmektir)

³⁹² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 303.

³⁹³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 303; *Dîvân*, s. 700.

³⁹⁴ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 227; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 326; Bulut, *Belâgat*, s. 335.

³⁹⁵ İbn Ebî'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 135; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 117; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 679-680; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 288; Bulut, *Belâgat*, s. 335-339.

şeklinde tarif etmiştir.³⁹⁶ Tecâhul-i ârif sanatını şairin kasidesindeki şu beyitte görmektedir:³⁹⁷ (Basît)

يَا لَيْتَ شِعْرِي ! أَسْخَرَا كَانَ حُبُّكُمْ أَزَالَ عَقْلِي أَمْ ضَرَبَا مِنْ اللَّمَمِ

Ah keşke bilseydim! (Nasıl olur böyle bir şey) Sizin aşkınız bir büyümüydü ki aklımı yitirdim. Yoksa o bir tür delilik (kaçıklık) miydi?

Şair, nedenini bildiği halde, onu bilmemezlikten gelerek te‘accüb amacıyla, aşklarının büyü mü yoksa delilik mi olduğunu sormuştur. Böylece tecâhul-i ârif sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.33. Tehekküm (التَّهَكُّمُ)

Sözlükte, “harap olmak, çökmek, alay etmek” demektir.³⁹⁸ Bir terim olarak ise tehekküm, büyüklük taslayanlarla alay etmek; küçümsemek, onları yüceltici bir dil ile tahkir etmek, medih tarzında alaya almak, müjdelere gibi uyarmaktır.³⁹⁹ Tehekküm sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴⁰⁰ (Basît)

مَحَضَّتْ لِي النُّصْحَ إِحْسَانًا إِلَيَّ بِلا غِشٌّ وَقَلَّدْتَنِي الْإِنْعَامَ فَاحْتَكِمِ

Aldatmaksızın bana iyilik yaptın. Samimice öğütte bulundun ve nimetler bahşettin. Hüküm senin (sana itiraz etmem).

Bu beyitte, zâhirde bir ciddiyet var ama bâtında ise alaya alma manasını barındırmaktadır. Normalde iyilik eden ve samimi nasihatlar veren kimseye, teşekkür etmek beklenir. Ancak bunun yerine, فَاحْتَكِمِ (Karar senin, hüküm senin) ifadesi ile

³⁹⁶ es-Sekkâkî, *Miftahu'l-'Ulûm*, s. 427.

³⁹⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 117; *Dîvân*, s. 690.

³⁹⁸ İbn Ebî'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 568; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 88; Matlûb, *Mu‘cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 429.

³⁹⁹ İbn Ebî'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 56; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 88; Matlûb, *Mu‘cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 429-430.

⁴⁰⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 88; *Dîvân*, s. 688.

alay etme ve ciddiye almama söz konusu olmuştur. Bu nedenle tehekküm sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.34. Hezl/ Maksudı ciddiye alan şaka (الَهْزَلُ الَّذِي يُرَادُ بِهِ الْجَدُّ)

Sözlükte, “ciddinin zıddı, şaka” manasına gelir.⁴⁰¹ Bir terim olarak ise hezl, mütekelimin, medîh veya zem gibi ciddi maksatlarını şaka ve eğlence yolu ile ifade etmesidir.⁴⁰² Hezl ile tehekküm arasındaki fark şudur: Tehekkümün zâhiri ciddi bânîni ise şakadır, hezl ise tehekkümün tersidir.⁴⁰³ Hezl sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁴⁰⁴ (Basît)

أَشْبَعْتَ نَفْسَكَ مِنْ دَمِّي فَهَاضَكَ مَا تَلَقَى وَأَكْثَرَ مَوْتِ النَّاسِ بِالتَّحَمِّمِ

Nefsini beni kötölemekle doldurdun. Hazmet içindekini. Nitekim çoğu insanın ölümü hazımsızlıktandır (şişkinliktendir).

Şair, أَكْثَرَ مَوْتِ النَّاسِ بِالتَّحَمِّمِ (çoğu insanın ölümü hazımsızlıktandır) ibaresi ile hezl sanatı yapmıştır.

2.4.3.1.35. Nezâhe (النِّزَاهَةُ)

Sözlükte, “şerden uzak olmak, temiz ahlaklı olmak ve cömert olmak” gibi manalara gelmektedir.⁴⁰⁵ Bir terim olarak ise nezâhe, hicivde, çirkin lafızları kullanmaktan kaçınmaktır.⁴⁰⁶ Bu, “güzel hiciv” olarak da ifade edilebilir. Genellikle

⁴⁰¹ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 612.

⁴⁰² İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 138; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 80; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 346; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 670.

⁴⁰³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 88; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 570; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 430.

⁴⁰⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 80; *Dîvân*, s. 687.

⁴⁰⁵ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 577.

⁴⁰⁶ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 584; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 91; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 249; es-Suyûtî, *İtkân*, c.4, s. 288; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 659; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 307.

şiiire ait bir sanat olarak kabul edilir.⁴⁰⁷ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁴⁰⁸ (Basît)

حَسْبِي بِذِكْرِكَ لِي دَمًا وَمَنْقَصَةٌ فِيمَا نَطَقْتُ فَلَا تُنْقِصْ وَلَا تَزِمِ

Konuşmalarında eksikliğimi söylemen ve beni eleştirmen bana yeter. Artık azaltma ve kötüleme.

Bu beyitte, hiciv ve zem edilirken çirkin lafızların kullanılmasından kaçınılarak nezâhe sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.36. Tefvîf (التَّفْوِيفُ)

Tefvîf, içinde beyaz çizgilerin olduğu elbiseden türemiştir.⁴⁰⁹ Mütakellimin, medih, hiciv, gazel gibi farklı amaçlara sahip birbirinden farklı manalardaki kısa, orta veya uzun cümleleri mana ve vezin uyumu içerisinde bir araya getirmesidir.⁴¹⁰ Tefvîf sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴¹¹ (Basît)

أَقْصِرْ أَطْلًا إغْذِرْ إغْذِلْ سَلَّ خَلَّ أَعِزْ خُنْ هَنْ عَنَّ تَرْفَعُ لُجَّ كُفَّ لُم

Kısalt. Uzat. Özür dile (Mazeret bildir). Ayıpla. Teselli et. Yardım et. İhanet et. Tebrik et. Eziyet ettir. Yumuşak davran. Sert (şiddetli) davran. Bırak. Ayıpla.

Şair, farklı manalarda ve birbirinden müstakil olan cümleleri, mana ve vezin uyumu içerisinde bir arada zikrederek tefvîf sanatı yapmıştır.

⁴⁰⁷ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 584.

⁴⁰⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 91; *Dîvân*, s. 688.

⁴⁰⁹ İn'âm Fevvâl 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâga el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3.bs., Beyrut, 2006, s. 409.

⁴¹⁰ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 260-261; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 79; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 401-404.

⁴¹¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 79; *Dîvân*, s. 687.

2.4.3.1.37. İttirâd (الاطِّرادُ)

Sözlükte, “bir şeyin bir şeyi takip etmesi, bir şeyin akması” gibi manalara gelir.⁴¹² Bir terim olarak ise ittirâd, şairin, memduhun, ismini, baba ve dedelerinin isimlerini doğum sırasına göre, doğru ve akıcı bir üslup ile zikretmesidir.⁴¹³ Şair el-Hillî ise ittirâd, memduhun, lakabını, künyesini, kabilesini, sıfatını, ismini, baba ve dedelerinin isimlerini doğum sırasına göre, doğru ve akıcı bir üslup ile zikretmektir şeklinde tarif etmiştir.⁴¹⁴ Bu sanata ittirâd denmesinin sebebi, bu isimlerin peş peşe gelişindeki insicâmın, doğallığın, suyun ittirâdına (akışına) benzemesidir.⁴¹⁵ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁴¹⁶ (Basît)

المُرْسَلِينَ ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ ذِي الْكَرَمِ

مُحَمَّدِ الْمُصْطَفَى الْهَادِي النَّبِيِّ أَجَلُ

O ki seçilmiş, doğru yola ileten, Nebî, resûllerin en yücesi, soylu Abdullah’ın oğlu Muhammed’dir.

Şair, Hz. Peygamber’in (s.a.v) ismini, sıfatını, babasının ismini, akıcı ve güzel bir üslup ile zikrederek ittirâd sanatı icra etmiştir.

2.4.3.1.38. İstidrâk (الِاسْتِذْرَاكُ)

Sözlükte, “telafi etmek” manasına gelir.⁴¹⁷ Bir terim olarak ise istidrâk, önceki sözde oluşan eksiklik, hata veya yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldıracak şekilde istisnaya benzer bir ifadenin getirilmesidir. İstidrâk, farklı biçimlerde ifade edilebilse de en çok “لَكِنْ” ile ifade edildiği için bu isim ile adlandırılmıştır.⁴¹⁸ İstidrâkın, bedî sanatına dahil edilmesinin şartı, onun manayı

⁴¹² er-Râzî, **Muhtaru’s-Sihâh**, s. 342.

⁴¹³ İbn Ebî’l-İsba‘, **Tahrîru’t-Tahbîr**, s. 352; el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 214; et-Telhîs, s. 387-388; el-Hamevî, **Hazânetu’l-Edeb**, c.1, s. 351; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 681-682; es-Suyûtî, **el-İtkân**, c. 4, s. 259; el-Merâğî, **‘Ulûmu’l-Belâga**, s. 348; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 202; Bulut, **Belâgat**, s. 343.

⁴¹⁴ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 132.

⁴¹⁵ İbn Ebî’l-İsba‘, **Tahrîru’t-Tahbîr**, s. 352; el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 214; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 681-682.

⁴¹⁶ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 134; **Dîvân**, s. 691.

⁴¹⁷ er-Râzî, **Muhtaru’s-Sihâh**, s. 179.

⁴¹⁸ İsmail Durmuş, “İstidrâk”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c.23, s. 329-330.

güzelleştirecek ziyadeten bir nükteyi veya zerafeti içermesidir.⁴¹⁹ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁴²⁰ (Basît)

رَجُوتُ أَنْ يَرْجِعُوا يَوْمًا وَقَدْ رَجَعُوا عِنْدَ الْعِتَابِ وَلَكِنْ عَنْ وَفَا ذِمَمِي

Birgün döneceklerini umuyordum ve döndüler. Ancak başkaları azarlayınca döndüler. Lakin yine de bana verdikleri sözü tuttular.

Bu beyitte, onların şair dönüşleri, itâba uğradıkları için olmuştur. Ancak buna rağmen, şair “lakin yine de bana verdikleri sözü tuttular” diyerek istidrâk sanatı yapmıştır.

2.4.3.1.39. İstisnâ (الِإِسْتِثْنَاءُ)

Bir bedî‘ terimi olarak istisnâ, bir ifadede, manaya ilaveten güzellik katmak için bir şeyi istisna edip getirmektir.⁴²¹ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁴²² (Basît)

فَكُلُّ مَا سَرَّ قَلْبِي وَاسْتَرَاخَ بِهِ - إِلَّا الدُّمُوعَ - عَصَانِي بَعْدَ بُعْدِهِمْ

Onlar uzaklaştıktan sonra, gönlümü dindiren ve sevindiren herşey -gözyaşları hariç- bana isyan etti.

Beyitteki إِلَّا الدُّمُوعَ (gözyaşları hariç) ibaresinin, manaya ziyadeten bir tatlılık ve güzellik katmasıyla “istisnâ” sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.40. Teğâyur (التَّغَايُرُ)

Lugatte, “ihtilafa düşmek, gidip gelmek” gibi manalara gelmektedir.⁴²³ Bir terim olarak ise teğâyur, şairin, önceden methettiğini yermesi ya da yediğini

⁴¹⁹ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye, s. 110.

⁴²⁰ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye, s. 110; Dîvân, s. 689.

⁴²¹ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye, s. 111.

⁴²² el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye, s. 111; Dîvân, s. 689.

methetmesidir.⁴²⁴ Taltif ve muğayere olarak da adlandırılmaktadır.⁴²⁵ Teğayur sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴²⁶ (Basît)

فَاللَّهُ يَكْأَلُ غَدَائِي وَيُلْهِمُهُمْ
عَذْلِي فَقَدْ فَرَّجُوا كَرْبِي بِذِكْرِهِمْ

Allah, beni kınayanları korusun ve beni kınamayı, onlara ilham etsin. Çünkü sevgilileri anmaları, benim kederimi giderdi.

Bu beyitte, şairin kendini kınayanlara dua etmesi ve Allah'tan kendilerini kınamalarını onlara ilham etmesini istemesi ile teğayur sanatı icra etmiştir. Çünkü normalde kınayanlara dua edilmez, kötülenir.

2.4.3.1.41. Mürâca‘at (الْمُرَاجَعَةُ)

Sözlükte, “başvurmak, geri dönmek” manalarına gelmektedir.⁴²⁷ Bir terim olarak ise mürâca‘at, mütekellim ile muhatap arasında geçen “dedi-dedim” şeklindeki diyalogun kolay lafızlarla, veciz ibarelerle, güzel tertiple ve hoş bir mana ile ifade edilmesidir.⁴²⁸ Mürâca‘at sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.⁴²⁹ (Basît)

قَالُوا: "اصْطَبِرْ"، قُلْتُ: "صَبْرِي غَيْرُ مُتَّسِعٍ"
قَالُوا: "اسْلُهِمْ"، قُلْتُ: "وَدِّي غَيْرُ مُنْصَرِمٍ"

Dediler: “Sabret”. Dedim: “Sabrım geniş değil, sabredemem.” Dediler: “Onları unut”. Dedim: “Sevgim gelip geçici değil, bakidir.”

⁴²³ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 428.

⁴²⁴ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 102; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 277; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 227; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 392-393; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 202.

⁴²⁵ Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 393.

⁴²⁶ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 102; *Dîvân*, s. 689.

⁴²⁷ Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 612.

⁴²⁸ İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 590; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 99; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 218; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 612; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 257.

⁴²⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 99; *Dîvân*, s. 689.

Şair, muhatapları ile “dedi-dedim” şeklindeki diyalogu, kolay lafızlarla, güzel tertib ve veciz bir şekilde ifade ederek mürâca‘at sanatını icra etmiştir.

2.4.3.1.42. Kavlu bi'l-Mûcib (الْقَوْلُ بِالْمُوجِبِ)

Kavlu bi'l-mûcib, bir kişinin, kendi sözündeki kinayeli bir sıfatın hükmünü kendisinde ispat etmesinin ardından, muhâtabın, iddia edilen hükümle ilgili fikir beyan etmeden o sıfat için başka bir hüküm vermesi veya söz söyleyenin sözünde yer alan bir lafzı, müteallikini (meful, hâl, zarf vb.) zikretmek şartıyla, maksadın dışında bir manaya hamletmesidir.⁴³⁰

Şair el-Hillî de bu ikinci tarifi yapmaktadır.⁴³¹ Bazı belâgat kaynaklarında, bu tarifi nedeniyle bu sanatın, uslubu'l-hekîm sanatı ile aynı şey olduğu zikredilmektedir.⁴³² Bu sanata şairin kasidesindeki şu beyti örnek olarak verebiliriz:⁴³³ (Basît)

قَالُوا: "سَلَوْتُ لِبُعْدِ الْإِلْفِ" قُلْتُ هُمْ: "سَلَوْتُ عَنْ صِحَّتِي وَالْبَرِّ مِنْ سَقَمِي"

Sevgili uzaktadır diye unuttun; düşünmüyorsun dediler. Dedim ki: (bırak unutmayı) Sıhhatimi de unuttum hastalıktan iyileşmeyi de.

Beytin ilk mısraında zikredilen سَلَوْتُ (unuttun) lafzı, ikinci mısraında, “(bırak unutmayı) sıhhatimi de hastalıktan iyileşmeyi de unuttum” şeklinde farklı manaya hamledilmiştir. Burada سَلَوْتُ lafzının manasının, başka şekilde yorumlanması ile kavlu bi'l-mûcib sanatı icra edilmiştir.

⁴³⁰ el-Kazvînî, **el-Îdâh**, s. 213-214; et-Telhîs, s. 386-387; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 680-681; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa**, s. 282; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâğa**, s. 347; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 213-214; Bulut, **Belâgat**, s. 342-343; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 207-208.

⁴³¹ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 96.

⁴³² el-Hamevî, **Hazânetu'l-Edeb**, c.1, s. 258; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâğa**, s. 347; Boleli, **Belâgat**, s. 530.

⁴³³ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 96; **Dîvân**, s. 688.

2.4.3.1.43. Teslîm (التَّسْلِيمُ)

Sözlükte, “rıza; memnuniyet, barış” gibi manalara gelir.⁴³⁴ Bir terim olarak ise teslîm, mütekellimin, bir faz-ı muhalde bulunup imkansız bir şeyin vuku’unu tartışmaya açık bir şekilde kabullenerek bu şeyin meydana gelmesi halinde de bir fayda vermeyeceğini belirtmesidir.⁴³⁵ Teslîm sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.⁴³⁶ (Basît)

سَأَلْتُ فِي الْحُبِّ عُدَّالِي فَمَا تَصَحُّوا وَهَبُهُ كَانَ فَمَا نَفْعِي بِنُصْحِهِمْ

Beni kınayanlarla sevgi konusunda anlaştım. Onlar da nasihat etmeyi bıraktılar. Farzet ki bu oldu ve nasihat ettiler. Nasihatlerinin bana ne yararı olur ki?

Bu beyitte şair, önce kendini kınayanlarla sevgi konusunda anlaştığını ve kendisine nasihat etmeyi bıraktıklarını söylemektedir. Sonra da şair, onlar nasihat etmeyi bırakmasalar bile bunun kendisine faydasının olmayacağını söyleyerek teslîm sanatını icra etmiştir.

2.4.3.1.44. Kişinin Kendini Kınaması (عِتَابُ الْمَرْءِ نَفْسَهُ)

Şair, bu türü, İbnu’l-Mu‘tezz’in bedîî sanatlarından saydığını söylemektedir. Ancak şaire göre, bunun bedîî ile bir alakası yoktur. Şair, bunun ancak mevcut bir durumun tasviri olabilir demektedir. el-Hillî, İbnu’l-Mu‘tezz’in bu tasnifini ihlâl etmek istemediği için buna yer verdiğini söylemektedir.⁴³⁷ Kişinin kendisini kınaması olarak ifade edebileceğimiz bu sanat, şairin şu beyitinde açıkça görülmektedir.⁴³⁸ (Basît)

أَنَا الْمُفَرِّطُ أَطْلَعْتُ الْعَدُوَّ عَلَى سِرِّي وَأَوْدَعْتُ نَفْسِي كُلَّ مُحَرَّمٍ

⁴³⁴ el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya‘ub, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Beyrut, tsz., s. 1440.

⁴³⁵ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 92; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 587; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 316.

⁴³⁶ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 92; *Dîvân*, s. 688.

⁴³⁷ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 81; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 166.

⁴³⁸ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 81; *Dîvân*, s. 687.

Benim kusurlu olan. Düşmana sırlarımı ben açtım ve her türlü tehlikeye kendimi maruz bıraktım.

2.4.3.1.45. İrsâl-ı Mesel (إِرْسَالُ الْمَثَلِ)

İrsâl-ı mesel, bir şairin, beytinde mesel (atasözü) yerine geçecek sıfat, hikmetli söz vb. bir ifadeyi getirmesidir.⁴³⁹ İrâd-ı mesel olarak da adlandırılmaktadır.⁴⁴⁰ İrsâl-ı mesel'e örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴⁴¹ (Basît)

رَجَوْتُكُمْ نُصْحَاءَ فِي الشَّدَائِدِ لِي لِضَعْفِ رُشْدِي وَاسْتَسَمَنْتُ ذَا وَرَمِ

Doğruyu yanlıştan ayırmam, zayıf olduğu için, zor zamanlarda bana öğüt verenler olarak, sizden istekte bulundum ve kabarmış olanı şişman buldum.

Beyitteki *وَاسْتَسَمَنْتُ ذَا وَرَمِ* ifadesi, Türkçedeki “Sizi adam sandım” sözü gibi mesel yerine geçecek şekilde kullanıldığı için irsâl-ı mesel sanatı oluşmuştur.

2.4.3.1.46. Kelâmu'l-Câmi' (الْكَلَامُ الْجَامِعُ)

Kelâmu'l-câmi', şairin, atasözleri tarzında hikmet, öğüt, tenbih vb. hakikatleri ihtiva eden bir beyit nazmetmesidir.⁴⁴² Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁴⁴³ (Basît)

مَنْ كَانَ يَعْلَمُ أَنَّ الشَّهَدَ مَطْلَبُهُ فَلَا يَخَافُ لِلدَّغِ النَّحْلِ مِنْ أَلَمِ

Kim hedefine balı koymuş ise arı'nın sokmasından doğacak acıdan korkmaz.

Bu beyit, hikmetli söz ve atasözü mecrasında inşa edildiği için kelâmu'l-câmi' sanatı oluşmuştur.

⁴³⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 118; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 186.

⁴⁴⁰ Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 160.

⁴⁴¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 118; *Dîvân*, s. 690.

⁴⁴² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 121; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 251.

⁴⁴³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 121; *Dîvân*, s. 690.

2.4.3.1.47. Cem‘ (الْجَمْعُ)

Sözlükte, “toplamak, birleştirmek” manasına gelmektedir.⁴⁴⁴ Bir terim olarak ise cem‘, birbirinden farklı iki veya daha fazla şeyi bir hüküm altında toplamaktır.⁴⁴⁵ Cem‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁴⁴⁶ (Basît)

آرَاؤُهُ وَعَطَايَاهُ وَنَقَمَتُهُ
وَعَفْوُهُ رَحْمَةً لِلنَّاسِ كُلِّهِمْ

O’nun (Hz. Peygamber’in) fikirleri, hediyeleri, kini, öfkesi ve affı bütün insanlara rahmettir.

Bu beyitte, onun fikirleri, hediyeleri, kini, öfkesi ve affı, rahmet hükmü altında birleştirilerek cem‘ sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.48. Tefrîk (التَّفْرِيقُ)

Sözlükte, “iki şeyi ayırmak, dağıtmak” manalarına gelmektedir.⁴⁴⁷ Bir terim olarak ise tefrîk, mütekellimin veya şairin, aynı türden olan iki şey veya durum arasında farklılık meydana getirmesi ya da farklılık olduğunu göstermesidir.⁴⁴⁸ Bu, cem‘ sanatının zıddıdır. Tefrîk sanatına şairin kasidesindeki şu beyiti örnek olarak verebiliriz:⁴⁴⁹ (Basît)

فَجُودٌ كَفَيْهِ لَمْ تُقْلَعْ سَحَائِيهِ
عَنِ الْعِبَادِ وَجُودُ السُّحْبِ لَمْ يُقْمِ

⁴⁴⁴ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 97.

⁴⁴⁵ es-Sekkâkî, *Miftahu’l-‘Ulûm*, s. 425; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 166; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 201; *et-Telhîs*, s. 363; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 656; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 274; el-Hâşimî, *Cevahiru’l-Belâga*, s. 275; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 331; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 446. Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 173; Bulut, *Belâgat*, s. 305; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 283; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 17; Boleli, *Belâgat*, s. 497.

⁴⁴⁶ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyetu’l-Bedî’iyye*, s. 166; *Dîvân*, s. 693.

⁴⁴⁷ İbnu’l Manzûr, *Lisanu’l-‘Arab*, c.10, s. 299-300.

⁴⁴⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 425; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 168; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 20; *et-Telhîs*, s. 363; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 378; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 657; el-Hâşimî, *Cevahiru’l-Belâga*, s. 275; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 331; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 397; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 176; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 283; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 332; Boleli, *Belâgat*, s. 497; Bulut, *Belâgat*, s. 305.

⁴⁴⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 167; *Dîvân*, s. 693.

O'nun (Hz.Peygamber'in) elleriyle yaptığı cömertliğin bulutları, kulların üzerinden ayrılıp gitmedi. Oysa (gerçek) bulutların cömertliği ikamet etmeyip dağılıp gitti.

Şair, aynı cinsten olan bulutların arasında farklılık olduğunu göstererek tefrîk sanatını icra etmiştir.

2.4.3.1.49. Taksîm (التَّقْسِيمُ)

Sözlükte, “bölmek, taksim, pay etmek” manalarına gelir.⁴⁵⁰ Bir terim olarak ise taksîm, iki veya daha fazla kısma sahip bir şeyi zikrettikten sonra, her bir kısım ile ilgili kısımları ve özellikleri belirtmektir.⁴⁵¹ Taksîm ile leff-u neşir sanatı arasında benzerlik vardır. Taksîmde, zikredilen şeyler ve onlarla ilgili kısımlar verilir, aralarındaki aidiyete açıkça işaret edilir. Leff-u neşir’de ise zikredilen şeyler ve ilgili kısımları ifade edilir ancak aidiyeti açıkça ifade edilmeyerek bunun tayini muhataba bırakılır.⁴⁵² Bazı belâgat kaynaklarında taksîm, bir şeyin tüm kısımlarını kapsamlı olarak zikretmek ve her bir kısmın hallerini ve birbiri ile olan ilgililerini birlikte zikretmek şeklinde olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁴⁵³ Taksîm sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁴⁵⁴ (Basît)

أَفْنَى جُيُوشِ الْعَدَى غَزَوًا فَلَسْتُ تَرَى سَوَى قَتِيلٍ وَمَأْسُورٍ وَمُنْهَزِمٍ

O, düşman ordularını savaşıarak yok etti. Ölü, esir ve yenilmişin dışında birşey göremezsin.

⁴⁵⁰ İbnu'l Manzûr, **Lisanu'l-'Arab**, c. 12, s. 480-481; Matlûb, **Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye**, s. 397.

⁴⁵¹ es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'Ulûm**, s. 425; el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 169; el-Kazvînî, **el-Îdâh**, s. 202; **et-Telhîs**, s. 364; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 657; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 276; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 332; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 177; Bilgegil, a.g.e., 286; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 321; Boleli, **Belâgat**, s. 497.

⁴⁵² et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 657; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 177; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 286; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 322.

⁴⁵³ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 276; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 332; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 322.

⁴⁵⁴ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 169; **Dîvân**, s. 693.

Şair, أَفْنَى جُيُوشِ الْعَدَى (Düşmanları yok etti) ibaresi ile düşmanların yok oluşunu genel olarak zikretmiştir. Daha sonra da bu yok oluşun nasıl meydana geldiğini فَتِيلٍ وَمَأْشُورٍ وَمُنْهَرَمٍ (ölü, esir ve yenilmiş) ifadeleri ile açıklamış ve böylece taksîm sanatı icra etmiştir.

2.4.3.1.50. Cem‘ ma‘at-tefrîk (الْجَمْعُ مَعَ التَّفْرِيقِ)

Cem‘ ma‘at-tefrîk, iki şeyi bir hükümde topladıktan sonra, benzerlik cihetlerini ayırmak veya benzerlik cihetleri arasına farklılık koymaktır.⁴⁵⁵ Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴⁵⁶ (Basît)

سَنَاہُ کَالنَّارِ یَحْلُو کُلَّ مُظْلِمَةٍ وَالْبَاسُ کَالنَّارِ یُفْنِی کُلَّ مُحْتَرَمٍ

O'nun yüzünün parıltısı, ateş gibi her karanlığı aydınlatıyor. Yiğitliği de ateş gibi her suçluyu yok ediyor.

Bu beyitte, سَنَاہُ (yüzünün parıltısı) ve الْبَاسُ (yiğitlik), نَار (ateş) ile birleştirildikten sonra, یَحْلُو کُلَّ مُظْلِمَةٍ (her karanlığı aydınlatıyor) ve یُفْنِی کُلَّ مُحْتَرَمٍ (her suçluyu yok ediyor) ile ifade edilen benzerlik yönleri arasındaki farklılığın ortaya konulmasıyla cem‘ ma‘at-tefrîk sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.51. Cem‘ ma‘at-taksîm (الْجَمْعُ مَعَ التَّقْسِيمِ)

Cem‘ ma‘at-taksîm, iki veya daha fazla şeyi, bir hüküm altında topladıktan sonra, bölmek ya da böldükten sonra toplamaktır.⁴⁵⁷ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁴⁵⁸ (Basît)

⁴⁵⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 426; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 170; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 202; *et-Telhîs*, s. 364; el-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 658; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 277; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 333; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 275; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 448.

⁴⁵⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 170; *Dîvân*, s. 693.

⁴⁵⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 426; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 171; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 202; *et-Telhîs*, s. 364; *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 658; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s.

Onları yok etti. Onların biriktirdikleri, artık beytu’l malındır. Canları kılıcın, cesetleri ise akbabalarıdır.

Bu beyitte, ikiden fazla şey (malları, ruhları ve cesetleri) **الابادة** (yok etmek) hükmü altında toplanmıştır. Daha sonra “biriktirdikleri beytu’l-malın, ruhları kılıcın ve cesetleri ise akbabalarıdır” denilerek bir taksimata gidilmiş ve böylece cem‘ ma‘at-taksîm sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.52. Mübâlağa (المُبَالَغَةُ)

Lugatte, “bir vasıfta aşırıya kaçmak, gücünün sınırına ulaşmak” gibi manalara gelmektedir.⁴⁵⁹ Bir terim olarak ise mübâlağa, bir vasfı, güç veya zayıflık bakımından gerçekleşmesi imkansız bir dereceye çıkartılarak ifade edilmesidir.⁴⁶⁰ Ayrıca mübâlağa, “bir şeyi aklen ve âdeten mümkün olabilecek şekilde vasfetmekte (nitelemekte) aşırıya kaçmak” şeklinde de tanımlanır.⁴⁶¹ Şair, teblîğ ve mübâlağayı aynı şey, iğrâk ve guluvv’u ise müstakil sanatlar olarak ele almıştır.⁴⁶² Ancak belâgat âlimleri, teblîğ, iğrâk ve guluvv olmak üzere mübâlağayı üçe ayırmışlardır:⁴⁶³ Teblîğ, zikredilen vasfın aklen ve âdeten mümkün olmasıdır. Bu, makbul sayılan mübâlağadandır. İğrâk, zikredilen vasfın aklen mümkün ama âdeten mümkün olmamasıdır. Bu da makbul sayılan mübâlağadandır. Guluvv ise zikredilen vasfın

275; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâga**, s. 277; el-Merâğî, **‘Ulûmu’l-Belâga**, s. 333; Matlûb, **Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye**, s. 449.

⁴⁵⁸ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 171; **Dîvân**, s. 693.

⁴⁵⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, c.8, s. 420.

⁴⁶⁰ el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâga**, s. 278; el-Kazvinî, **el-İdâh**, s. 205; **et-Telhîs**, s. 370; el-Merâğî, **‘Ulûmu’l-Belâga** s. 336; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 219; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 250; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 216; Bulut, **Belâgat**, s. 314.

⁴⁶¹ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 171; Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu’l-‘Arabiyye**, c.3, s. 27.

⁴⁶² el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye**, s. 150.

⁴⁶³ el-Kazvinî, **el-İdâh**, s. 205; **et-Telhîs**, s. 371; **et-Teftâzânî**, **el-Mutavvel**, s. 665; el-Merâğî, **‘Ulûmu’l-Belâga**, s. 337; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâga**, s. 278; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 216; Bulut, **Belâgat**, s. 315.

hem aklen hem de âdeten mümkün olmamasıdır. Bunun, makbul mübâlağadan sayılması için onun bazı şartları taşınması gerekir. Bu şartlar guluvv kısmında açıklanacaktır.

Mübâlağa sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁴⁶⁴ (Basît)

كَمْ قَدْ جَلَّتْ جَنَحَ لَيْلِ النَّفْعِ طَلْعُهُ وَالشُّهُبُ أَحْلَكُ أَلْوَاناً مِنَ الدُّهْمِ

O'nun siması, nice kez tozlu gecenin karanlığını aydınlatmıştır. Gri atlar, renk açısından siyah atlardan daha karadırlar.

2.4.3.1.53. İğrâk (الإغراق)

Sözlükte, “boğmak, suya batırmak” gibi manalara gelmektedir.⁴⁶⁵ Bir terim olarak iğrâk, zikredilen vasfın aklen mümkün ama âdeten mümkün olmamasıdır.⁴⁶⁶ İğrâk ayrıca “aklen makbul ancak âdeten makbul olmayan bir şeyi vasfetmekte aşırıya kaçmak” şeklinde de tanımlanmıştır.⁴⁶⁷ İğrâk sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁴⁶⁸ (Basît)

فِي مَعْرَكٍ لَا تُشِيرُ الْخَيْلُ عَثِيرُهُ مِمَّا تُرَوِّي الْمَوَاضِي تُزِيهُ بِدَمٍ

Öyle bir savaşta ki atlar, toprağı tozutmuyor; çünkü, keskin kılıçlar toprağı kanla yoğurmuştur.

Bu beyitte, zikredilen vasf, toprağın kanla yoğurulup tozun kalkmamasıdır. Bu, aklen mümkün olup âdeten imkansız olduğu için iğrâk sanatı oluşmuştur.

⁴⁶⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 150; *Dîvân*, s. 692.

⁴⁶⁵ Ma'lûf, *el-Muncid*, s. 549.

⁴⁶⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 152; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 371; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 666; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 337; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 278; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 250; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 217; Bulut, *Belâgat*, s. 315.

⁴⁶⁷ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 27.

⁴⁶⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 152; *Dîvân*, s. 692.

2.4.3.1.54. Guluvv (الغلو)

Sözlükte, “haddi; sınırı aşmak, aşırı gitmek” manasındadır.⁴⁶⁹ Bir terim olarak guluvv, zikredilen vasfın hem aklen hem de âdeten mümkün olmamasıdır.⁴⁷⁰ Ayrıca guluvv, “Hem aklen hem de âdeten merdûd (reddilen) bir şeyi vasfetmekte aşırıya kaçmak” şeklinde de tanımlanmaktadır.⁴⁷¹ Guluvv, mübâlağadaki en abartılı üsluptur. Makbul ve merdûd olmak üzere iki kısma ayrılır: Makbul guluvv, hakikate ve doğruya yaklaştıran öğelerin bulunduğu guluvv, güzel hayaller içeren guluvv ve şaka içeren guluvv olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁴⁷² Bunların dışında yapılan guluvv ise merdûd guluvv sayılmaktadır. Guluvv sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴⁷³ (Basît)

عَزِيزٌ جَارٍ لَوْ اللَّيْلُ اسْتَحَارَ بِهِ مِنْ الصَّبَاحِ لَعَاشَ النَّاسُ فِي الظُّلَمِ

O, öyle değerli bir sığınandır ki, eğer gece O'na sığınsaydı sabahtan itibaren, insanlar karanlıkta yaşarlardı.

Bu beyitten de anlaşıldığı gibi, gecenin birine sığınması hem aklen hem de âdeten imkansızdır. Ancak başına gelen لَوْ edatı onu hakikate yaklaştıırıp guluvv sanatı oluşmuştur. Nitekim görüldüğü gibi يَكَاد gibi mukârebe fiilleri ve لَوْ gibi şart edatları ile makbul guluvv yapılır.

⁴⁶⁹ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s. 1440.

⁴⁷⁰ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 153; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 278; el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 371; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 666; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 338; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 251; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 218; Bulut, **Belâgat**, s. 315.

⁴⁷¹ Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu'l-'Arabiyye**, c.3, s. 27.

⁴⁷² el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 206; **et-Telhîs**, s. 373-374; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 666; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 338; Bulut, **Belâgat**, s. 316-317; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 251-252.

⁴⁷³ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 153; **Dîvân**, s. 692.

2.4.3.1.55. İltifât (الإتِفَاتُ)

Sözlükte, “dönmek, yönelmek, yüzünü çevirmek” gibi manalara gelmektedir.⁴⁷⁴ Bir terim olarak ise iltifât, sözü muhataptan gâibe, gâibten muhataba, mütekellimden gâibe veya muhataba çevirmektir.⁴⁷⁵ Başka bir ifade ile iltifât, bir sözü, mütekellim, muhatâb ve gâib olmak üzere üç şahıstan herhangi biri ile ifade ettikten sonra üslubu diğer şahsa nakletmektir.⁴⁷⁶ Meânî ilminde müsned-i ileyhe dahil olan iltifât, manayı güzelleştirdiği için bedî sanatlarından da sayılmaktadır. İltifât sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁴⁷⁷ (Basît)

وَعَاذِلْ رَامَ بِالتَّعْنِيفِ يُرْشِدُنِي عَدِمْتُ رُشْدَكَ هَلْ أَسْمَعْتَ ذَا صَمَمِ

Nice azarlayan, zorla beni irşad etmeye çalıştı. Aklını yitiresin! Sen sağıra işittirebilirmisin?

Bu beyitte, üslubun mütekellimden muhataba intikal ettirilmesi ile iltifat sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.56. Nefyu’ş-Şey bi İcâbih (نَفْيُ الشَّيْءِ بِإِجَابِهِ)

Nefyu’ş-şey bi icâbih, sözün zahirinde bir şeyi ispat edip onun neticesini nefyetmektir (olumsuzlamaktır).⁴⁷⁸ Buna “nefyu’ş-şey’i bi nefyi lâzimihi” de denir.⁴⁷⁹ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁴⁸⁰ (Basît)

لَا يَهْدِيهِمُ الْمَلُوكُ مِنْهُ عُمَرُ مَكْرُمَةٍ وَلَا يَسُوءُ أَذَاهُ نَفْسُ مُتَّهِمِ

O’nun minnet etmesi, iyiliğinin ömrünü yok etmez. O’nun eziyet etmesi de suçlunun ruhunu kötü bir şekilde incitmez.

⁴⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.2, s. 84.

⁴⁷⁵ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 78.

⁴⁷⁶ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 95; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 286-287; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 253.

⁴⁷⁷ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 78; *Dîvân*, s. 687.

⁴⁷⁸ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 158; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 663.

⁴⁷⁹ Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 663.

⁴⁸⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 158; *Dîvân*, s. 692.

Bu beyitte, onun minnet ettiği fakat bu minnetin, iyiliği ortadan kaldırmadığı ifade edilmiş görünmektedir. Oysa ki şair “O, hiç minnet etmez ki O’nun minneti iyiliğin ömrünü uzatsın. O, hiç eziyet etmez ki O’nun eziyeti suçlunun ruhunu incitsin.” manası kastedilmektedir. Böylece nefyu’ş-şey bi îcâbih sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.57. Terşîh (التَّرْشِيحُ)

Sözlükte, “yetiştirmek, aday göstermek” gibi manalara gelmektedir.⁴⁸¹ Bir terim olarak ise terşîh, herhangi bir edebi sanata elverişli olmayan bir ifadeyi zikrettikten sonra, onu buna ehil kılacak başka bir kelime getirmektir.⁴⁸² Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴⁸³ (Basît)

إِنْ حَلَّ أَرْضَ أَنْاسٍ شَدَّ أَزْرَهُمْ بِمَا أَتَاكَ هُمْ مِنْ حَطٍّ وَزُرْهِمْ

Eğer bir kavmin toprağına yerleşirse, onların yüklerini indirme imkanını onlara vererek yardımda bulunur.

Bu beyitte, شَدَّ lafzı getirilmeden önce, ifadede bir edebi sanat bulunmamaktadır. Ancak شَدَّ lafzı getirilmesi sonucunda, onunla حَلَّ kelimesi arasında tıbak sanatı meydana gelmiş ve böyle terşih sanatı oluşmuştur.

2.4.3.1.58. Tertîb (التَّرْتِيبُ)

Sözlükte, “sabitleştirmek, sağlamlaştırmak” manalarına gelmektedir.⁴⁸⁴ Bir terim olarak ise tertîb, şairin, bir kişiye ait vasıfları, yaradılışındaki tertibe göre bir

⁴⁸¹ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 214.

⁴⁸² İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 271; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 164; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.2, s. 299.

⁴⁸³ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 164; *Dîvân*, s. 693.

⁴⁸⁴ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 204.

veya birden fazla beyitte zikretmesidir.⁴⁸⁵ Tertîb sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır.⁴⁸⁶ (Basît)

كَالْتَّارِ مِنْهُ رِيَاخُ الْمَوْتِ إِنْ عَصَفَتْ لَمَّا رَوَى صَرَى مَاؤُهُ أَرْضَ الْوَغَى بِدَمٍ

Ateş gibi olan o kılıçtan, ölüm rüzgarları estiğinde, suya doymuş ve hiç çekilmemiş o kılıç, savaş toprağını kana doyurur.

Bu beyitte, vasıflar, ateş, rüzgar, su ve toprak üzerine tertiplenerek “tertîb” sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.59. Luğz (لُغْز-الْفَزْ)

Sözlükte, “sözünde istediğini gizlemek” manasına gelmektedir.⁴⁸⁷ Bir terim olarak ise luğz, mavsuf zikredilmeden, müşterek birkaç lafızdaki bazı sıfatları zikretmek ve onlarla meçhul bir manaya işaret etmektir⁴⁸⁸ veya şiirde gizlenen bir şeyi zikredilen vasıfları ile çözmektir.⁴⁸⁹ Luğz sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁴⁹⁰ (Basît)

حَرَّانَ يَنْقَعُ حُرُّ الْكَرِّ غَلَّتَهُ حَتَّى إِذَا ضَمَّهُ بَرْدُ الْمُتْقِيلِ ظَمِي

O kılıç ki çok susuzdur. Onun şiddetli susuzluğunu, saldırının harareti gideriyor. Öğle serinliği o kılıcı sarınca da kılıç susamaya başlıyor. Yani kılıç, şiddetli susuzluğunu, saldırının hararetinde kanlarla gideriyor ve kınına girince de susuyor.

Şair, bu beyitinde bulmaca gibi bir ifade kullanmıştır. Çünkü birbirine zıt özellikleri bir arada zikretmiştir. Önceki beyit, bu beyitin anlamının anlaşılmasını

⁴⁸⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 210.

⁴⁸⁶ el-Hillî *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 210; *Dîvân*, s. 696.

⁴⁸⁷ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 528.

⁴⁸⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 212; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 342.

⁴⁸⁹ Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 225.

⁴⁹⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 212; *Dîvân*, s. 696.

sağlıyor. Onun sayesinde, susayanın ve susuzluğunu giderenin “kılıç” olduğunu anlıyoruz. Yani bu beyitteki bulmaca kılıçtır. Böylece luğz sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.60. Selâmetu'l-İhtirâ' (سَلَامَةُ الْإِخْتِرَاعِ)

Selâmetu'l-ihtirâ', bir şairin daha önce hiç kullanılmamış bir manayı keşfetmesidir.⁴⁹¹ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁴⁹² (Basît)

كَادَتْ حَوَافِرُهَا تُدْمِي جَحَافِلَهَا حَتَّى تَشَابَهَتْ الْأَحْجَالُ بِالرَّثَمِ

(O atlar, o kadar hızlı gidiyorlardı ki) Onların toynakları, neredeyse üst dudaklarına değip kanatıyordu. Öyle ki atların ayaklarındaki beyazlık ile dudaklarındaki beyazlık birbirinden ayırt edilemiyordu.

Şair, bu beytinde, çok hızlı gittikleri için atların toynaklarının dudaklarına değdiğini söylemektedir. Böylece toynaklardaki beyazlık ile dudaklardaki beyazlık birbirinden ayırt edilememektedir. Bu, Arap şiirinde pek kullanılan bir mazmun mana değildir. Bu nedenle selâmetu'l-ihtirâ' sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.61. Hüsnu'l-İttibâ' (حُسْنُ الْإِتِّبَاعِ)

Hüsnu'l-ittibâ', mütekellimin, başkasının keşfettiği manayı, kullanımını hak edecek bir eklemede bulunarak güzel bir şekilde onu izlemesi ve o manaya tabii olmasıdır.⁴⁹³ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁴⁹⁴ (Basît)

يُنَازِعُ السَّمْعُ فِيهَا الطَّرْفَ حِينَ جَرَتْ فَيَرْجِعَانِ إِلَى الْأَثَارِ فِي الْأَكْمِ

O atlar ki koştuklarında, kulak ve göz onları görmek için yarışıyor. Ancak onların, tepelerdeki izlerini yakalayabiliyorlar.

⁴⁹¹ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye, s. 219; İbn Ebî'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, s. 471; el-Hamevî, Hazânetu'l-Edeb, c.2, s. 362.

⁴⁹² el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye, s. 219; Dîvân, s. 696.

⁴⁹³ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye, s. 221; İbn Ebî'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, s. 475; el-Hamevî, Hazânetu'l-Edeb, c.2, s. 373.

⁴⁹⁴ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye, s. 221; Dîvân, s. 696.

Şair, bu beytin manasını, aşağıdaki beytin manasından almıştır.⁴⁹⁵

وَلَكِنَّ الْأَسْمَاعَ فِيهِ نَصِييَا وَطَرْفٍ يُفَوِّتُ الطَّرْفَ فِي حَرَيَانِهِ

Bir göz diğer gözü hızında yakalayamıyor. Fakat bu hızı, yakalamada kulaklar için bir pay vardır. Yani ancak kulaklar onu yakalayabiliyor.

2.4.3.1.62. Tefsîr (التَّفْسِيرُ)

Sözlükte, “açıklamak, beyan etmek” manasına gelmektedir.⁴⁹⁶ Bir terim olarak ise tefsîr, bir beyitte veya bir sözde açıklamaya muhtaç bir mananın getirilmesi ve aynı ya da sonraki beyitte veya cümlede onun tefsir edilmesidir.⁴⁹⁷ Bu sanat, “tebyîn” olarak da adlandırılmaktadır.⁴⁹⁸ Tefsîr, şart, car mecrur ve haberi tefsirden ibaret olan mübtedadan sonra vuku bulur.⁴⁹⁹ Tefsîr sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁵⁰⁰ (Basît)

هُمُ النُّجُومُ بِهَمٍّ يُهْدَى الْأَنَامُ وَيَنْجَابُ الظَّلَامُ وَيَهْمِي صَيِّبُ الدَّيَمِ

Onlar yıldızlar gibidir. Onlarla insanlar hidayete erer ve karanlık dağılır. Onların sayesinde rahmet yağmurları yağar.

Bu beyitte, هُمُ النُّجُومُ ibaresinin devamında gelen ifade, tefsir konumunda olduğu için tefsîr sanatı meydana gelmiştir.

⁴⁹⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 223.

⁴⁹⁶ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 442.

⁴⁹⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 281; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 185; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 370.

⁴⁹⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 281; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 185; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 370.

⁴⁹⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 281; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 185; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.II, s. 370.

⁵⁰⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 281; *Dîvân*, s. 699.

2.4.3.1.63. Tenkît (التَّنْكِيتُ)

Sözlükte, “nükteli söz söylemek veya espiri yapmak” gibi manalara gelmektedir.⁵⁰¹ Bir terim olarak ise tenkît, mütekellimin, bir şeyin tümünü zikretmek yerine, onun yerini tutabilecek nitelikte bir nükteyi barındıran bir şeyi kastetmesidir.⁵⁰²

Tenkît sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.⁵⁰³ (Basît)

وَالِلهِ أَمْنَاءُ اللهُ مَنْ شَهِدَتْ
لَقَدْ رَهِمَ سُورَةُ الْأَحْزَابِ بِالْعِظَمِ

Ve Arşın ilahı yanında güvenilir olan âline (soyuna) de selât etsin (makamını yüceltsin). Onlar ki yüceliklerine el-Ahzâb Suresi şahitlik etmektedir.

Şair, el-Ahzâb Suresinin 33. ayetinin tamamını zikretmek yerine, سُورَةُ الْأَحْزَابِ ibaresini kullanarak tenkît sanatı yapmıştır.

2.4.3.1.64. Cem‘u‘l-Mu’telif ve‘l-Muhtelif (جَمْعُ الْمُتَلَفِّ وَالْمُخْتَلَفِ)

Cem‘u‘l-mu’telif ve‘l-muhtelif, şairin iki memduha eşit davranarak ikisinin övgüsünde de birbiriyle uyumlu sözcükler kullanmasıdır. Daha sonra şair, onlardan birini, ek bir meziyet ile övüp diğerine üstün tutmaktadır. Bu meziyet, diğerinin övgüsüne herhangi bir nakısa getirmemektedir. Sonrasında şair, tercih nedenini belirtirken, eşitliği ortadan kaldıran ifadeler kullanmaktadır.⁵⁰⁴ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır.⁵⁰⁵ (Basît)

هُمْ هُمْ فِي جَمِيعِ الْفَضْلِ مَا عَدِمُوا
سِوَى الْإِحَاءِ وَنَصِّ الذِّكْرِ وَالرَّحِمِ

⁵⁰¹ Ma‘lûf, **el-Muncid**, s. 836.

⁵⁰² el-Hillî, **Şerhu‘l-Kâfiyeti‘l-Bed‘iyye**, s. 274; İbn Ebî‘l-İsba‘, **Tahrîru‘t-Tahbîr**, s. 499; el-Hamevî, **Hazânetu‘l-Edeb**, c.2, s. 307; es-Suyûtî, **el-İtkân**, c.4, s. 268.

⁵⁰³ el-Hillî, **Şerhu‘l-Kâfiyeti‘l-Bed‘iyye**, s. 27; **Dîvân**, s. 699.

⁵⁰⁴ el-Hillî, **Şerhu‘l-Kâfiyeti‘l-Bed‘iyye**, s. 286; İbn Ebî‘l-İsba‘, **Tahrîru‘t-Tahbîr**, s. 344; el-Hamevî, **Hazânetu‘l-Edeb**, c.2, s. 405; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 20.

⁵⁰⁵ el-Hillî, **Şerhu‘l-Kâfiyeti‘l-Bed‘iyye**, s. 286; **Dîvân**, s. 700.

Onlar (sahabeler), tüm faziletlerde onlar (ehl-i beyt) gibidirler. Sahabeler, Hz. Peygamber'e kardeş olma, haklarında ayet nazil olma ve Hz. Peygamber'e akraba olma dışında bu faziletlerden yoksun değiller.

Bu beyitte, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabı ve ehl-i beyt, önce fazilette eşit kılınmış, sonra da "Hz. Peygamber'e kardeş olma, haklarında ayet nazil olma ve Hz. Peygamber'e akraba olma" gibi faziletler ehli beyt'e ayrıca isnat edilerek cem'u'l-mu'telif ve'l-muhtelif sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.65. Selb ve İcâb (السُّلْبُ وَالْإِجَابُ)

Selb ve icâb, şairin, memduhuna bir medih sıfatını tahsis ederek diğer tüm insanları bundan hariç tutması⁵⁰⁶ veya mütekellimin, kelâmını bir yönden olumsuz diğer yönden ise olumlu bir şey üzerine bina etmesidir.⁵⁰⁷ Selb ve icâb sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁵⁰⁸ (Basît)

أَعْرِ لَا يَمْنَعُ الرَّاجِينَ مَا طَلَبُوا وَيَمْنَعُ الْجَارَ مِنْ ضَيْمٍ وَمِنْ حَرَمٍ

Cömert biridir. İstekte bulunanların taleplerini geri çevirmez. Kendisine sığınanı da haksızlığa uğramaktan ve mahrumiyetten koruyor.

Şair, beytini لا يَمْنَعُ ve يَمْنَعُ gibi olumlu ve olumsuz iki ifade üzerine bina ederek selb ve icâb sanatını icra etmiştir.

2.4.3.1.66. Lafzın Manayla Uyum (اِتِّلَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْمَعْنَى)

Bir ibarede, lafızların birbirleriyle ve kast edilen manayla, ayrıca mananın manayla uyum içerisinde olmasına i'tilâf denir.⁵⁰⁹ "Lafzın mana ile uyumu" bir ibarede kullanılan lafızların mana ile uyumlu olmasıdır. Bu da, örneğin hamaset ve

⁵⁰⁶ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 593; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 284.

⁵⁰⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 240; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 268.

⁵⁰⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 240; *Dîvân*, s. 697.

⁵⁰⁹ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 190; Boleli, *Belâgat*, s. 526.

medih için sert, gazel için ise ince ve zarif lafızların seçilmesidir.⁵¹⁰ Bu sanat, şairin kasidesinde geçen şu beyitte bulunmaktadır:⁵¹¹ (Basît)

كَأَنَّمَا حَلَّقَ السَّعْدِيُّ مُنْتَثِرًا عَلَى الثَّرَى بَيْنَ مُنْقَضٍ وَمُنْقَصِمٍ

Dağınık ve parçalanmış bir halde, toprağa saçılmış olan es-Sa ‘dî’nin zırhının halkaları sanki...

Bu beyitte şair, hamasete yer vermektedir. Bununla uyumlu olarak مُنْتَثِرًا ve مُنْقَصِمٍ gibi sert lafızlar seçerek “lafzın manayla uyumu” sanatını icra etmiştir.

2.4.3.1.67. Mananın Vezinle Uyumu (اِتِّلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْوَزْنِ)

Mananın vezinle uyumu, hazf, kalb, tahrif, tehir veya takdime ihtiyaç duyulmadan, bir lafzın mana ile uyum içinde verilmesidir.⁵¹² Örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁵¹³ (Basît)

مَنْ مِثْلُهُ وَ ذِرَاعُ الشَّاةِ حَدَّثَهُ عَنْ سُمَّهِ بِلِسَانٍ صَادِقِ الرَّئِمِ

O’nun gibi kim var ki? Koyun’un kolu, O’na gerçeği söyleyen bir dille zehirli olduğunu söyledi.

Bu beyit, nesirdeki düz yazı gibi herhangi bir tehir, takdime vb. ihtiyaç duyulmadan vezin ile uyumlu nazmedilmiştir. Böylece “mananın vezinle uyumu” sanatı icra edilmiştir.

⁵¹⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 183; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 292; ‘Akkâvî, *el-Mu‘cemu’l-Mufasssal*, s. 11-12; Boleli, *Belâgat*, s. 527.

⁵¹¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s.183; *Dîvân*, s. 694.

⁵¹² el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 254.

⁵¹³ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 254; *Dîvân*, s. 698.

2.4.3.1.68. Mananın Manayla Uyumu (اِتِّلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْمَعْنَى)

Mananın manayla uyumu, iki şekilde ortaya çıkmaktadır.⁵¹⁴ Birincisi, bir kelâmın, biri manayla uyumlu diğerinin ise uyumsuz iki şekilde ifade edilebilecek bir manayı barındırmasıdır. İkincisi ise bir kelâmın, iki uyumlu ifadesi olan bir manayı içermesidir.

Birinciye örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁵¹⁵ (Basît)

مِنْ مُفَرِّدٍ بِغَرَارِ السَّيْفِ مُنْتَبِرٍ وَمُزْجٍ بِسِنَانِ الرُّمَحِ مُنْتَظِمٍ

Bekarı, kılıcın ağzı ile parçalanıp dağılmış, evlisi ise mızrağın ucuna dizilmiştir.

Bu beyitte, مُنْتَظِمٍ ile مُنْتَبِرٍ yer değiştirebilir. Ancak مُنْتَظِمٍ'in mızrağın ucu ile gelmesi manaya daha uyumludur.

2.4.3.1.69. Hasru'l-Cüz'iyi ve ilhâkuhu bi'l-Kulliyyi حَصْرُ الْجُزْئِي وَالْإِلْحَاقُ بِالْكُلِّيِّ

"Cüziyi zikredip kulliyye katmak" gibi bir manaya gelmektedir. Bir terim olarak ise bir mütekellimin, cüziyyi (parçayı) zikrettikten sonra, onu, kull (bütün) ile eş tutarak yüceltmesi veya methetmesidir.⁵¹⁶ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁵¹⁷ (Basît)

شَخْصٌ هُوَ الْعَالَمُ الْكُلِّيُّ فِي شَرَفٍ وَنَفْسُهُ الْجَوْهَرُ الْقُدْسِيُّ فِي عِظَمٍ

Öyle bir kişidir ki o, şerefte alemin tümüdür. O'nun ruhu da azamette kutsal bir cevherdir (bütün kutsallık onun ruhundadır).

⁵¹⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s.172; 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 14-15.

⁵¹⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s.172.

⁵¹⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s.243; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 600; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 295; 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 544; Bedevî Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, Dâru'r-Rifâ'î, 3.bs., Riyad, 1988, s. 174.

⁵¹⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 243; *Dîvân*, s. 697.

Şair, kulliden (bütünden) bir cüz (parça) olan “şahsı” zikrettikten sonra, onu kainatın tümüne eş tutarak yüceltmıştır. Buradaki şahıs, Hz. Peygamber’dir.

2.4.3.1.70. Nevâdir (النَّوَادِرُ)

Sözlükte, “nadir; istisna olan, kalabalığın dışında olma” manalarına gelir.⁵¹⁸ Bir edebi terim olarak nevâdir, şairin, az kullanılan, benzeri pek duyulmayan, garip bir manayı zikretmesidir.⁵¹⁹ İğrâb ve turfe olarak da adlandırılmıştır.⁵²⁰ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁵²¹ (Basît)

كَأَنَّمَا قَلْبُ مَعْنٍ مِلْءٌ فِيهِ فَلَمْ يَثُلَ لِسَائِلِهِ يَوْمًا سِوَى نَعَمٍ

O’nun (Hz.Peygamber’in) ağzı, مَعْنٍ kelimesinin tersi olan نَعَم (evet) ile doludur. Kendisinden bir şey isteyene, “evet” dışında bir gün başka bir şey demedi.

Şair, مَعْنٍ kelimesi ile Ebû’l-Velîd Ma’n b. Zâide eş-Şeybânî’yi⁵²² (ö.158/775) kast etmiştir. Şairin, böyle az kullanılan, garip bir manayı zikretmesi ile nevâdir sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.71. İttifâk (الِاتِّفَاقُ)

Bir edebi terim olarak ittifâk, şair veya mütekellim için bir olayın ve onunla uyumlu bir isim ile rast gelmesidir.⁵²³ İttifak sanatına örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁵²⁴ (Basît)

وَمَنْ غَدَا اسْمُ أُمَّ نَعْتًا لِأَمَّتِهِ فَتِلْكَ أَمْنَةٌ مِنْ سَائِرِ النَّقَمِ

⁵¹⁸ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü’l-Muhît**, s. 621.

⁵¹⁹ İbn Ebî’l-İsba‘, **Tahrîru’t-Tahbîr**, s. 506; el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 162; el-Hamevî, **Hazânetu’l-Edeb**, c.2, s. 3.

⁵²⁰ el-Hamevî, **Hazânetu’l-Edeb**, c.2, s. 3.

⁵²¹ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 162; **Dîvân**, s. 693.

⁵²² Ebû’l-Velîd Ma’n b. Zâide eş-Şeybânî (ö.158/775), Abbasi ve Emevi dönemlerinde yaşamış olan İslam kahramanı ve fesahat erbabıdır. Arapların ünlü cömertlerindendir. Bir çok şair, onun cömertliğine methiyeler yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hallikân, Muhammed b. Ebî Bekr, **Vefeyâtu’l-A’yân**, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977, c.5, s. 244-254.

⁵²³ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 252; el-Hamevî, **Hazânetu’l-Edeb**, c.2, s. 288.

⁵²⁴ el-Hillî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye**, s. 252; **Dîvân**, s. 698.

O ki onun annesinin ismi, ümmetine sıfat oldu. Böylece o ümmet, tüm intikamlardan güvende oldu.

Bu beyitte, şaire, Hz. Peygamber'in annesinin ismi, onun ümmetinin güvende olduğunu ifade etmek için uygun bir isim olmuştur. Böylece أُمِّهِ ve أُمَّتُهُ ile ittifâk sanatı icra edilmiştir.

2.4.3.1.72. Tehzîb ve Te'dîb (التَّهْذِيبُ وَالتَّادِيبُ)

Tehzîb ve te'dîb sanatı, tüm lafızları özenle seçilerek yazılan bir sözün, sonradan tekrar tekrar gözden geçirilmesidir.⁵²⁵ Bundaki amaç, bu sözün, mana, vezin, i'râb, lafızların uyumu ve akıcı olması ve terkinin sağlam olması bakımında mükemmel olmasını sağlamaktır. Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁵²⁶ (Basît)

هُوَ النَّبِيُّ الَّذِي آيَاتُهُ ظَهَرَتْ مِنْ قَبْلِ مَظْهَرِهِ لِلنَّاسِ فِي الْقَدَمِ

O, öyle bir Nebî'dir ki o daha ortaya çıkmadan, ondan önce insanlar için mucizeleri ortaya çıkmıştır.

Bu beyitte, sözcükler uyumlu, akıcı, manayı tam olarak karşılamakta ve terkin sağlamdır. Bu nedenle tehzîb ve te'dîb sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.73. İbdâ' (الإبداع)

Sözlükte, “eşi benzeri olmayan bir şey yaratmak” manasına gelmektedir.⁵²⁷ Bir terim olarak ise ibdâ', nazımda bir beyitin veya nesirde bir fasılanın ya da yararlı bir cümlelerin bedî sanatını ihtiva etmesi; öyle ki her kelimenin, her fasılanın veya her cümlelerin bir veya birden fazla bedî sanatı içermesidir.⁵²⁸ Eğer böyle olmazsa ibdâ'

⁵²⁵ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye, s.259; İbn Ebî'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, s. 401; el-Hamevî, Hazânetu'l-Edeb, c.2, s. 31.

⁵²⁶ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye, s.259; Dîvân, s. 698.

⁵²⁷ er-Râzî, Muhtaru's-Sihâh, s. 38.

⁵²⁸ el-Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye, s.292; İbn Ebî'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, s. 611; el-Hamevî, Hazânetu'l-Edeb, c.2, s. 291; 'Akkâvî, el-Mu'cemu'l-Mufasssal, s. 18-19; Tabâne, Mu'cemu'l-Belâgati'l-'Arabiyye, s. 23-24.

sanatı meydana gelmez. Ayrıca ibdâ‘, “bir kelâmın bir çok bedî sanatı kapsaması, içermesidir” şeklinde de tanımlanmıştır.⁵²⁹ İbdâ‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁵³⁰ (Basîl)

دَلَّ النُّضَارُ كَمَا عَزَّ النَّظِيرُ لَهُمْ بِالْبَدْلِ وَالْفَضْلِ فِي عِلْمٍ وَ فِي كَرَمٍ

Cömertlikte, soyluluk ve ilim açısından üstünlükte onların benzeri az olduğu gibi, altın da onların katında zelil oldu (değersizleşti).

Bu beyitte şu bedî sanatları bulunmaktadır:

1. Mütâbaka (Tıbâk): دَلَّ (zelil oldu) ve عَزَّ (güçlü oldu) lafızları arasında mütâbaka sanatı vardır.
2. Tecnîs : النُّضَارُ (altın) ile النَّظِيرُ (benzer) lafızları tecnîs (cinâs) sanatı meydana gelmiştir.
3. Temsîl: ذِلَّةٌ (zillet) ile عِزَّةٌ (yücelik) sözcükleri arasında temsîl sanatı meydana gelmiştir. Burada birinin zillet halî ile diğerinin yücelik durumu karşılaştırılmaktadır.
4. Seci‘: الْبَدْلُ ve الْفَضْلُ lafızları arasında seci‘ sanatı yapılmıştır.
5. Leff-u neşr: دَلَّ النُّضَارُ ve عَزَّ النَّظِيرُ ifadelerinde yapılan leff, فِي عِلْمٍ وَ فِي كَرَمٍ ifadesi ile neşr edilmiştir.

⁵²⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 288; el-Haşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 284.

⁵³⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 292; *Dîvân*, s. 700.

6. Mübâlağa: ذَلَّ النُّضَارُ (altın zelil oldu) ibaresi ile altını cömertçe vermeleri nedeniyle ona hiç değer vermedikleri anlatılarak mübâlağa yapılmıştır. Ayrıca عَزَّ النَّظِيرُ ifadesi ile onların hiç benzeri olmadığı belirtilerek yine mübâlağa yapılmıştır.

7. İsti‘âre: ذَلَّ النُّضَارُ ifadesi ile altının değersizleştirilmesi ile insanın zillete düşmesi birbirine benzetilmiştir. Normalde insan için kullanılan ذَلَّ sözcüğü altın için kullanılarak isti‘âre sanatı yapılmıştır.

8. İhtirâs: Şair, bu beyitte, altının değersizleşmesini cömertliğe bağlayarak maksadın tersine oluşabilecek intibayı ortadan kaldırarak ihtirâs sanatı yapmıştır.

9.İstibâ‘: Şairin, ذَلَّ النُّضَارُ ibaresi ile sahabeleri methettikten sonra, عَزَّ النَّظِيرُ ibaresi ile de medhini daha da genişletmesi sonucu istibâ‘ sanatı icra etmiştir.

10.Teshîm: Beyitin sadrındaki ذَلَّ النُّضَارُ ve عَزَّ النَّظِيرُ ifadeleri, beyitin acüzündeki الْعِلْمُ ve الْكَرَمُ ibarelerine delâlet ettikleri için teshîm sanatı meydana gelmiştir.

11.Temkîn: Kafiyenin sağlam olması nedeniyle temkîn sanatı meydana gelmiştir.

12.Kinâye: ذَلَّ النُّضَارُ (altın zelil oldu) ifadesi ile onların cömertlikleri kast edilerek kinâye sanatı yapılmıştır.

Bu beyitte, lafzın mânayla uyumu ve lafzın vezinle uyumu sanatları da bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi bu beyit, bir çok bedî sanatını içermesi ve hatta her kelimenin birden fazla bedî sanatı ihtiva etmesi nedeniyle ibdâ‘ sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.1.74. Kasem (القَسَم)

Kasem, mütekellimin en iyi ve en güzel bir yemin ile nefsi üzerine yemin etmesidir. Bu yeminin gerçekleşmesini de önemseyip yaptığı bir şarta bağlamasıdır. Kasem, toplumda üst tabakanın konuşmalarında kullandığı üslup olarak ifade edilmektedir.⁵³¹ Ayrıca kasem, “kişinin kendisi için medih başkası için ise hiciv olacak şekilde bir şey üzerine yemin etmesidir” şeklinde de tanımlanmıştır.⁵³²

Kasem sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁵³³ (Basît)

لَا لَقَبْنِي الْمَعَالِي بِأَنْ بَجَدْتَهَا يَوْمَ الْفَخَارِ وَلَا بَرَّ التُّقَى قَسَمِي

Övünme gününde ne atalardan gelen üstünlükler, beni “üstünlükler sahibi” diye adlandırdı ne de takva, yeminime geçerlilik sağladı.

Bu beyitte, şair, üstünlüklerini atalarından miras olarak almadığını ve yemininin geçerliliğini takvanın sağlamadığını söylemektedir. Bunun, kendi karakterinde mevcut olduğunu söyleyerek kendisini methetmiştir.

2.4.3.2. Muhassinât-ı Lafzîyye

2.4.3.2.1. Cinâs (الجناس) – Tecnîs (التجنيس)

Sözlükte, “iki şeyin birbiriyle benzeşmesi” manasını taşır.⁵³⁴ Bir terim olarak ise cinas, iki kelimenin telaffuzda benzer olması⁵³⁵ veya iki lafzın telaffuzda benzer, manada farklı olmasıdır.⁵³⁶ Ayrıca cinas, iki lafzın telaffuzda veya yazılışta benzer,

⁵³¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s.124.

⁵³² İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 327; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 322; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 279; 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâga*, s. 620; Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, s. 536.

⁵³³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s.124; *Dîvân*, s. 690.

⁵³⁴ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 100; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.6, s. 43.

⁵³⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 429; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 388; *el-İdâh*, s. 215; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 682; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 271.

⁵³⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 292; 'Ali Cârîm-Mustafa Emîn, *el-Belâgatu'l-Vazihâ*, Müessesetu'l-Kutubu's-Sekâfiyye, tsz., s. 220; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 354; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 309; Bulut, *Belâgat*, s. 345.

manada farklı olması şeklinde de tarif edilmektedir.⁵³⁷ Cinasın, harflerinin nev'î (cinsi), sayısı, hey'eti (hareke ve sükûn) ve tertibi olmak üzere vucûh-i erba'a da denilen dört rûknü vardır.⁵³⁸ Cinas, tecnîs, tecânüs ve mucânese olarak da adlandırılmaktadır.⁵³⁹ Cinas çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Şairin kasidesinde yer verdiği kısımları şunlardır:

2.4.3.2.1.1. Tam Cinâsı (التَّجْنِيسُ التَّامُ)

Bir terim olarak tam cinas; iki cinaslı lafzın, harflerinin nev', sayı, hey'et ve tertipte tam bir ittifak içinde olmasıdır.⁵⁴⁰ Ancak vucûh-i erba'adaki bu tam ittifakın dışında, mana ihtilafının olması gerektiğine vurgu yapanlar da vardır.⁵⁴¹ Şaire göre ise tam cinas; cinasın rûkûnlerinin telaffuz ve yazımda birbirine benzemesidir.⁵⁴² Tam cinasın meydana geldiği lafızların ikisinin fiil veya isim gibi aynı türden olmasına mümâsil, lafızların birinin fiil, diğerinin isim olması gibi farklı olana da mustevfâ denir.⁵⁴³ Tam cinas, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır.⁵⁴⁴ (Basît)

مَنْ شَأْنُهُ حَمْلُ أَغْبَاءِ الْهَوَى كَمَدًا إِذَا هَمَى شَأْنُهُ بِالذَّمْعِ لَمْ يُكَلِّمْ

Kederinden şanı, sevda yükleri yüklemek olan kimse, göz pınarları gözyaşı ile dolup taşığında ayıplanmaz.

⁵³⁷ İbn el-Mu'tezz, **Kitâbu'l-Bedî'**, s. 25; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 309; Bulut, **Belâgat**, s. 345; Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 23; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 245; Boleli, **Belâgat**, s. 306.

⁵³⁸ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 292; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 354; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 309; Bulut, **Belâgat**, s. 346.

⁵³⁹ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 292; Matlûb, **Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye**, s. 450; Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu'l-'Arabiyye**, c.3, s. 131; Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 22; Bulut, **Belâgat**, s. 345; Boleli, **Belâgat**, s. 306.

⁵⁴⁰ es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'Ulûm**, s. 429; el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 388; **el-İdâh**, s. 215; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 682; es-Suyûtî, **el-İtkân**, c.4, s. 271; Akdemir, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 22; Bulut, **Belâgat**, s. 345; Boleli, **Belâgat**, s. 306.

⁵⁴¹ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 292; el-Hamevî, **Hazânetu'l-Edeb**, c.1, s. 74; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 354; Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu'l-'Arabiyye**, c.3, s. 134.

⁵⁴² el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 64.

⁵⁴³ el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 388; **el-İdâh**, s. 215; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 293; el-Hamevî, **Hazânetu'l-Edeb**, c.1, s. 74; Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu'l-'Arabiyye**, c.3, s. 134-135.

⁵⁴⁴ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 64; **Dîvân**, s. 686.

Bu beyitte, ilk mısradaki شائهُ (şanı) lafzı ile ikinci mısradaki شائهُ (gözyaşı kanalı veya göz pınarı) lafzı arasında, mana bakımından ihtilâf bulunmaktadır. Bu iki sözcük arasında vucûh-i erba‘a bakımından ise tam bir ittifak olması nedeni ile tam cinas sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.1.2. Mutarraf Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُطَرَّفُ)

Bu, adlandırma konusunda en fazla karışıklığın yaşandığı cinas türlerinden biridir. Şair el-Hillî'ye göre mutarraf cinas, cinasın meydana geldiği lafızlardan birisinin ilk harfinin fazla olmasıdır. Buna mureddef ve nâkıs da denilmektedir.⁵⁴⁵ Ayrıca mutarraf cinas, “cinaslı lafızlardan birindeki bir harf artışının başta, ortada veya sonda olması”⁵⁴⁶ şeklinde de tanımlanmaktadır. Mutarraf cinas ayrıca “cinaslı lafızlardan birisindeki harfin sonda yer alması” olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁴⁷ Bu sanata örnek olarak, şairin yukarıdaki tam cinas kısmında geçen beyitini verebiliriz. Bu beyitte, يُلَم ve لَم lafızları arasında cinâsın meydana geldiği görülmektedir. يُلَم (ayıplanmaz) lafzının başına ي harfinin fazla olması ile mutarraf cinas sanatı oluşmuştur.

2.4.3.2.1.3. Muzeyyel Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُذَيَّلُ)

Bu cinas türü hakkında da çok ihtilaf meydana gelmiştir. Şaire göre muzeyyel cinas, cinaslı iki lafızdan birinin sonundaki bir harfin fazla olmasıdır.⁵⁴⁸ Ayrıca muzeyyel cinası, “iki veya daha fazla harfin cinâslı iki lafızdan birinin sonunda fazla olmasıdır” şeklinde de tarif edilmektedir.⁵⁴⁹ es-Suyûtî ise muzeyyel cinası, “iki veya

⁵⁴⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 64.

⁵⁴⁶ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, c.3, s. 141; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 388; *el-İdâh*, s. 215; Boleli, *Belâgat*, s. 419.

⁵⁴⁷ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 356; Bulut, *Belâgat*, s. 355.

⁵⁴⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 63.

⁵⁴⁹ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 391; *el-İdâh*, s. 217; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 686; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 295; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 356; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, c.3, s. 140; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 34; Boleli, *Belâgat*, s. 420; Bulut, *Belâgat*, s. 355; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 247.

daha çok harfin cinâslı iki lafızdan birinde başta, ortada veya sonda fazladan gelmesidir” şeklinde ifade etmiştir.⁵⁵⁰

Bu sanata örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁵⁵¹ (Basît)

أَبَيْتُ وَالْدَّمْعُ هَامٍ هَامِلٌ سَرِبٌ وَالْجِسْمُ فِي إِضْمٍ لَحْمٌ عَلَى وَضَمٍ

Göz yaşı akıtarak, dökerek ve sızdırarak geceledim. Beden ise, Idam’da⁵⁵² tezgahta doğranmaya hazır et (misâli) idi.

Bu beytin ilk mısraındaki هَام ve هَامِل lafızları arasında muzeyyel cinâs vardır. Burada هَامِل lafzındaki ل harfinin fazla ve kelimenin sonunda yer alması ile muzeyyel cinas sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.1.4. Lâhik Cinası (التَّجْنِيسُ اللَّاحِقُ)

Lâhik cinas, cinaslı iki lafzın harflerinin türlerinde, birer farklı harfin olması ile beraber bu iki harfin mahreçlerinin birbirinden uzak olmasıdır.⁵⁵³ Farklı harf, lafzın başında, ortasında veya sonunda olabilir. Ayrıca farklılığın olduğu harflerin sayısının birden fazla olmaması şartı da aranır.⁵⁵⁴ Eğer cinaslı iki lafzın harflerinin türlerinde birer farklı harfin olması ile beraber bu iki harfin mahreçleri birbirine yakın olursa muzâri‘ cinas meydana gelmiş olur.⁵⁵⁵ Lâhik cinas sanatına örnek

⁵⁵⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 272.

⁵⁵¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bed’iyye*, s. 63; *Dîvân*, s. 686.

⁵⁵² Medine-i Münevvere’nin içinde bulunduğu vadi ismidir. Bkz. el-Hemevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, c.1, s. 214-215; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, s. 1381.

⁵⁵³ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 429; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 391; *el-İdâh*, s. 217; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bed’iyye*, s. 63; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 687; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 74; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.IV, s. 272; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 295; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 356; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 140; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 246; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 317; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 31; Boleli, *Belâgat*, s. 417.

⁵⁵⁴ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 391; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 686-687.

⁵⁵⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 429; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 391; *el-İdâh*, s. 217; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 687; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 71-72; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 272; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 295; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 356; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 140; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 316; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 246; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 30; Boleli, *Belâgat*, s. 416.

olarak, muzeyyel cinas kısmındaki beyiti verebiliriz. Söz konusu beytin ikinci mısraındaki وَضَمَّ ve إِضْمٍ lafızlarındaki و ve إ harflerinin farklı, mahreçlerinin de birbirinden uzak olmasıyla lâhik cinası meydana gelmiştir.

2.4.3.2.1.5. Terkîb Cinası (التَّجْنِيسُ التَّرْكِيبُ)

Terkîb cinas, cinaslı lafızlardan birisinin müfred diğerinin ise mürekkebe (birleşik) kelimededen oluşması⁵⁵⁶ veya her ikisinin de mürekkebe kelimededen oluşmasıdır.⁵⁵⁷ Bu, cinas-ı mürekkebe veya cinas-ı terkîb olarak da adlandırılır. Tam cinasdır. Çünkü cinâsın tüm rûkûnlerinde ittifak vardır. Terkîb cinas, üçe ayrılmaktadır.⁵⁵⁸ Birincisi cinaslı lafızların yazılışında ittifak varsa, yani yazılışları ve telaffuzu aynı ise bu cinas-ı müteşâbihtir. İkincisi yazılışları farklı ve telaffuzu aynı ise cinas-ı mefrûktur. Üçüncüsü ise cinaslı lafızlardan biri müstakil olmayıp diğer lafzın parçası ise bu da cinas-ı merfû olur.

Terkîb cinas, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁵⁵⁹ (Basît)

إِنْ جِئْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ واقْرَأَ السَّلَامَ عَلَى عُزْبٍ بِذِي سَلَمٍ

Bu beyitin ilk mısraındaki سَلِّ عَنْ ve سَلْعًا lafızları arasında terkîb cinasın mefrûk kısmı mevcuttur. Çünkü burada cinaslı lafızların yazılışları farklı ama okunuşları aynıdır.

⁵⁵⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 63; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 58.

⁵⁵⁷ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 215; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 684; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 296; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 355; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 136; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 27; Boleli, *Belâgat*, s. 413; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 246; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 312; Bulut, *Belâgat*, s. 349.

⁵⁵⁸ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 215; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 684-685; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 58-60; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 136-138; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 313-314; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 28-29; Boleli, *Belâgat*, s. 413-415; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 246.

⁵⁵⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 57; *Dîvân*, s. 685.

2.4.3.2.1.6. Mutlak Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُطْلَقُ)

Mutlak cinas, cinaslı iki lafızın hey’etinde (hareke ve sukûnda) ihtilâf olmakla beraber, o iki lafızın mana olarak aynı kökten türemiş olmasıdır.⁵⁶⁰ Bu sanata örnek olarak, terkîb cinasındaki beyiti verebiliriz.

Bu beyitin ikinci mısraındaki سَلَامٌ ve سَلَمٌ lafızları arasında mutlak cinas sanatı vardır. Çünkü hareke ve harflerde ihtilâf olmakla beraber, iki lafız mana olarak سلم kökünden türemiştir.

2.4.3.2.1.7. Telfîk Cinası (التَّجْنِيسُ التَّلْفِيقُ)

Telfîk cinas, cinaslı her iki lafızın da iki veya daha fazla kelimeden oluşmasıdır.⁵⁶¹ Cinâsu’l-muleffak⁵⁶² ve cinâsu’l-melfûk⁵⁶³ olarak da adlandırılmaktadır. Onun, mürekkeb cinas’tan farkı, mürekkeb cinasta iki lafızdan biri müfred iken telfîk cinasta ise her iki lafız da mürekkebirdir.⁵⁶⁴ Bazı belâğat kaynaklarında telfîk cinas, terkîb cinasa dahil edilmektedir.⁵⁶⁵ Telfîk cinas, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁵⁶⁶ (Basît)

فَقَدْ ضَمِنْتُ وُجُودَ الدَّمْعِ مِنْ عَدَمٍ لَمْ وَلَمْ أَتَطَّعْ مَعَ ذَاكَ مَنَعَ دَمِي

Bu beyitte, مَنَعَ دَمِي ve مِنْ عَدَمٍ lafızlarının ikisinin de mürekkeb kelimeden oluşması nedeniyle telfîk cinas sanatı meydana gelmiştir.

⁵⁶⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 61; es-Suyûtî *el-İtkân*, c.4, s. 271.

⁵⁶¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 62; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 67; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 297; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 139; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 40; Boleli, *Belâgat*, s. 431; Bulut, *Belâgat*, s. 351.

⁵⁶² el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 62; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 297; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 139; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 40.

⁵⁶³ el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 355.

⁵⁶⁴ el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 67-68.

⁵⁶⁵ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 139; Bulut, *Belâgat*, s. 351.

⁵⁶⁶ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 62; *Dîvân*, s. 685.

2.4.3.2.1.8. Musahhaf Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُصَحَّفُ)

Musahhaf cinas, cinaslı lafızlardaki harflerin şekilleri aynı ama harflerdeki noktaların farklı olmasıdır.⁵⁶⁷ Bu, Cinâs-ı tashîf⁵⁶⁸ veya cinâsu'l-hattî⁵⁶⁹ olarak da adlandırılır. Musahhaf cinas, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir.⁵⁷⁰ (Basît)

مَنْ لِي بِكُلِّ غَرِيرٍ مِنْ طِبَاءِهِمْ عَزِيْزٌ حَسَنٌ يُدَاوِي الْكَلِمَ بِالْكَلِمِ

Kim beni onların tamamen toy, körpe olan ceylanından kurtarabilir? O ceylan ki sözle yarayı tedavi eden ender bir güzeldir.

Bu beyitte, عَزِيْزٌ ve غَرِيرٍ lafızlarındaki harflerin şekilleri aynı ve noktaları farklı olduğu için musahhaf cinas sanatı oluşmuştur.

2.4.3.2.1.9. Muharraf Cinası (التَّجْنِيسُ الْمُحَرَّفُ)

Muharraf cinas, cinaslı lafızlarda sadece harflerin hey'etinde farklılığın olmasıdır.⁵⁷¹ Bu sanata örnek olarak musahhaf cinastaki beyiti verebiliriz.

Bu beyitte, الْكَلِمِ ve الْكَلْمِ lafızları arasında sadece harflerin hareke ve sükûnlarda farklılık olması ile muharraf cinas sanatı meydana gelmiştir.

⁵⁶⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 65; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 215; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 688; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 271; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 296; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 355; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 143; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 36; Boleli, *Belâgat*, s. 423; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 247; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 319; Bulut, *Belâgat*, s. 359.

⁵⁶⁸ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 319; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 36; Bulut, *Belâgat*, s. 359.

⁵⁶⁹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 688; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 271; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 319; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 36; Bulut, *Belâgat*, s. 359.

⁵⁷⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 65; Dîvân, s. 686.

⁵⁷¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 65; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 216; et-Telhîs, s. 389; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 685; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 271; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 296; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 355; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 142-143; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 35; Boleli, *Belâgat*, s. 421; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 247; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 319; Bulut, *Belâgat*, s. 356.

2.4.3.2.1.10. Lafzî Cinas (التَّجْنِيسُ اللَّفْظِي)

Lafzî cinas, cinaslı lafızların rükünlerinin telaffuzda benzer, yazılıştta ise bir rükünün diğeri ile ihtilâflı olmasıdır.⁵⁷² Buna, nûn ile tenvîn, ض ile ظ ve ه ile ة arasındaki benzerlik örnek verilebilir. Lafzî cinas, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁵⁷³ (Basît)

بِكُلِّ قَدْ نَضِيرُ لَا نَظِيرَ لَهُ مَا يَنْقُضِي أَمَلِي مِنْهُ وَلَا أَلَمِي

Güzel ve eşsiz endamlıdan (kim beni kurtarabilir, o güzel ki) benim ona beslediğim umut ve onun için çektiğim acı bitmez.

Bu beyitte, نَضِير ile نَظِير lafızları telaffuzda benzer, yazılıştta ise ض ve ظ harfleri farklı olduğu için lafzî cinas sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.1.11. Maklûb Cinas (التَّجْنِيسُ الْمُقْلُوبُ)

Maklûb cinas, cinaslı lafızlardaki harflerin tertibinde bir ihtilâfın olmasıdır⁵⁷⁴. Bu, tecnîsu'l-kalb⁵⁷⁵ ve cinâsu'l-kalb⁵⁷⁶ olarak da adlandırılmaktadır. Maklûb cinas, harflerin tertibine göre dört çeşittir:⁵⁷⁷

Birincisi Kalb-i Kull (قلب كَلِّ)'dır. Bu, cinaslı lafızlardan birisinin harfleri tersten dizildiğinde diğeri lafzı meydana getirmesidir.

⁵⁷² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 66; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 90; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 273; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 296.

⁵⁷³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 66; *Dîvân*, s. 686.

⁵⁷⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 431; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 217; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 687; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 297; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 273; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 144; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 36; Bulut, *Belâgat*, s. 349.

⁵⁷⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 273; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 687.

⁵⁷⁶ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 217; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 297.

⁵⁷⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 431; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 297; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 36-38; Boleli, *Belâgat*, s. 425-427; Bulut, *Belâgat*, s. 357-358.

İkincisi Kalb-i Ba‘d (قلب بعض)’tır. Bu, cinaslı lafızların bir kısmında ihtilafın meydana gelmesidir.

Üçüncüsü Maklûb-i mucennah (مقلوب مجّح)’tır. Bu, cinaslı lafızlardan birinin beyitin başında, diğerinin ise sonunda bulunmasıdır.

Dördüncüsü ise Maklûb-i mustevî (المقلوب المسوي)’dir. Bu, bir ifadenin ters ve düz okunuşunda, aynı mana ve aynı lafzın hasıl olmasıdır.⁵⁷⁸ Bu, mâ lâ yestehîl bi’l-in‘ikâs olarak da adlandırılır.⁵⁷⁹ Şair maklûb cinasın bu kısmını müstâkil bir sanat olarak المستوي و المقلوب başlığı altında ele almıştır. Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁵⁸⁰ (Basît)

هَلْ مَنْ يُنْمُ بِحُبِّ مَنْ يُنْمُ لَهُ بِمَا رَمَوْهُ كَمَنْ لَمْ يَدْرِ كَيْفَ رُمِيَ

Kim sevda iddiasında bulunur? Kim O’na sevgisini gösterir? Seven o kişi, düşmanın attıkları ile nasıl vurulduğunu faketmeyen kişi gibidir.

Bu beyitte, هَلْ مَنْ يُنْمُ بِحُبِّ مَنْ يُنْمُ لَهُ mısraı ters ve düz okunduğunda aynı mana ve lafız ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle maklûb-i müstevî sanatı meydana gelmiştir.

Maklûb cinas, içinde lafzî cinası da ihtiva eden şairin şu beytinde bulunmaktadır.⁵⁸¹ (Basît)

بِكُلِّ قَدْ نَضْبِرْ لَا نَظِيرَ لَهُ مَا يُنْقَضِي أَمَلِي مِنْهُ وَلَا أَلَمِي

⁵⁷⁸ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 66; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 302; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 148.

⁵⁷⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 297.

⁵⁸⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 257; *Dîvân*, s. 698.

⁵⁸¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 66; *Dîvân*, s. 686.

Bu beyitte, أَمَلِي ile أَلْمِي lafızları arasında ihtilâf, harflerin tertibinin bir kısmında meydana gelmiştir. Bu nedenle maktûb cinasın kalb-i ba'd cinas türü meydana gelmiştir.

2.4.3.2.1.12. Mânevî Cinaz (التَّجْنِيسُ الْمَعْنَوِي)

Bazı belâğatçılar cinası, lafzî ve mânevî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Zikrettiğimiz tüm cinas türlerini de lafzî cinas kısmına dahil etmişlerdir.⁵⁸² Onlar mânevî cinası da ikiye ayırmışlardır.⁵⁸³

Birincisi idmâr cinası (التَّجْنِيسُ الْإِضْمَارِي) 'dır. Bu, insanın zihnine başka bir lafzı getirecek şekilde bir lafız kullanıp, zihne gelen lafzın mânasının da ifadenin akışından kastedilmediğinin anlaşılmasıdır.

İkincisi işâret cinası (التَّجْنِيسُ الْإِشَارَةِ) 'dır. Bu, cinaslı lafızlardan birinin zikredilerek diğerinin açıklanması uygun görülmediğinden, ona işaret eden başka bir lafzın getirilmesidir.

Mânevî cinas, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁵⁸⁴ (Basît)

وَكُلُّ حَظٍّ أَتَى بِاسْمِ ابْنِ ذِي يَزْنَ فِي فَتْكِهِ بَلْمَعْنَى أَوْ أَبِي هَرَمَ

Kalbi vurup öldürmede, kılıç veya mızrak gibi olan o bakışlardan (beni kim kurtarabilir).

Bu beyitte, kinâye yoluyla ابْنِ ذِي يَزْنَ lafzı ile *kılıç* ve أَبِي هَرَمَ lafzından da mızrak lafzı kast edilmiştir. Böylece idmâr cinası meydana gelmiştir.

⁵⁸² el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 292.

⁵⁸³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 66; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 95; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 297.

⁵⁸⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 68; *Dîvân*, s. 686.

2.4.3.2.2. Reddu'l-acz 'alâ's-sadr (رَدُّ الْعَجْزِ عَلَى الصَّدْرِ)

Acuz, şiirde beytin sonu, nesirde ise bir fıkranın son cümlesi yani fâsılasıdır. Sadr ise şiirde beytin başı, nesirde ise fıkranın ilk cümlesi demektir. Bir terim olarak reddu'l-acz 'alâ's-sadr, bir beyitin veya fıkranın başında yer alan ifadeyi sonunda da zikretmektir.⁵⁸⁵ Bu sanat, "tasdîr" olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁸⁶ Buna örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁵⁸⁷ (Basît)

فَمَيِّ يُحَدِّثُ عَنْ سِرِّي فَمَا ظَهَرَتْ سَرَائِرُ الْقَلْبِ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ فَمَيِّ

Ağzım sırlarımı söylüyor, ağzın söylemesi dışında kalbin sırları açığa çıkmaz.
Bu beyitin hem sadr hem de acuzünde فَمَيِّ lafzının yer almasıyla reddu'l-acz 'alâ's-sadr sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.3. Tescî' (التَّسْجِيعُ)

Sözlükte, "güvercin ve kumru gibi kuşların, nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmeleri" manasındadır.⁵⁸⁸ Bir terim olarak ise tescî', nesirde, iki fâsılanın son harfinin aynı olmasıdır.⁵⁸⁹ Ayrıca tescî', mütakellimin sözlerinde aruz vezni ile uyumlu olmayan ve sayısı belli olmayan tescî'ler kullanmasıdır.⁵⁹⁰ Bu, "seci'" olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁹¹ Tescî', nesrin kafiyesidir⁵⁹². Tescî' nesre aittir ancak

⁵⁸⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 430; el-Kazvînî, *el-Îdâh*, s. 218; et-Telhîs, s. 393; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 82; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 689; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 302; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 559; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 357; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 329; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 263; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 38; Boleli, *Belâgat*, s. 427.

⁵⁸⁶ İbn Ebî İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 116; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, 256; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 558; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 355.

⁵⁸⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 82; *Dîvân*, s. 687.

⁵⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, c.8, 150.

⁵⁸⁹ el-Kazvînî, *el-Îdâh*, s. 220; et-Telhîs, s. 398; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 695; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 299; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 360; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 119; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 257; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 334; Bulut, *Belâgat*, s. 370; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 316; Boleli, *Belâgat*, s. 447.

⁵⁹⁰ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 300; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 194.

⁵⁹¹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 695; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 299.

⁵⁹² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 431.

nadiren şiirde de kullanılır. En güzel tescî‘, lafızları birbirine eşit olandır.⁵⁹³ Tescî‘, üç kısma ayrılmaktadır:⁵⁹⁴ Birincisi mütarraf tescî‘ (التَّسْجِيعُ الْمَطْرَفُ) tir. Bu, iki fâsılanın vezinlerinin farklı, kafiyelerinin ise uyumlu olmasıdır.

İkincisi murassa‘ tescî‘ (التَّسْجِيعُ الْمَرْصَعُ) dir. Bu, iki fıkranın bir veya birden fazla lafzında kafiye ve vezinde uyum olmasıdır.

Üçüncüsü ise mütevâzî tescî‘ (التَّسْجِيعُ الْمُتَوَازِي) dir. Bu da iki fâsılanın sadece vezin ve revî harfinde uyum olmasıdır.

Tescî‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁵⁹⁵ (Basît)

فَعَالٌ مُنْتَضِمٌ الْأَحْوَالِ مُقْتَحِمٌ الْأَهْوَالِ مُلْتَزِمٌ بِاللَّهِ مُعْتَصِمٌ

O, Allah’tan uzaklaşmayıp ona sığınan, tehlikelere atılan ve davranışlarında düzenli olan biridir.

Bu beyitte, şair, cüzlere ayırdığı beytinin tüm cüzlerinde, aynı revî harfini kullanmıştır. Bu revî harfinin, beyitin revî harfî olan mîm ile uyumlu olması nedeniyle tescî‘ sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.4. Tasrî‘ (التَّصْرِيعُ)

Sözlükte, “güreşte yere yıkmak” manasına gelmektedir.⁵⁹⁶ Bir terim olarak ise tasrî‘, bir beyitin iki mısraının sonunu da vezin, revî ve hareke açısından eşitlemektir.⁵⁹⁷ Ayrıca tasrî‘, bir beytin her iki mısraını kafiye yapmaktır şeklinde

⁵⁹³ el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâga, s. 362.

⁵⁹⁴ el-Kazvînî, el-Îzâh, s. 220; et-Telhîs, s. 398; et-Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 695; el-Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâga, s. 299; el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâga, s. 361; Bekrî Şeyh Emîn, el-Belâgatu’l-‘Arabiyye, c.3, s. 127-128; Saraç, Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat, s. 257; Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, s. 335-336; Bulut, Belâgat, s. 371-374; Akdemir, Belâgat Terimleri Ansiklopedisi, s. 316.

⁵⁹⁵ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye, s. 194; Dîvân, s. 695.

⁵⁹⁶ er-Râzî, Muhtaru’s-Sihâh, s. 317.

⁵⁹⁷ el-Hillî, Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye, s. 188.

de tarif edilmektedir.⁵⁹⁸ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁵⁹⁹
(Basît)

لَقَاهُمْ بِكَمَاةٍ عِنْدَ كَرِّهِمْ عَلَى الْجُسُومِ دُرُوعٌ مِنْ قُلُوبِهِمْ

O (Hz. Peygamber), (Merhâb ve beraberindekileri) o cesur yiğitler ile karşıladı. O yiğitlerin, saldırırken üzerlerinde kalplerinden oluşan zırhlar vardı.

Bu beyitte, iki mısranın fâsılası olan كَرِّهِمْ ile قُلُوبِهِمْ lafızlarında vezin, revî ve hareke bakımından uyum olmasıyla tasrî‘ sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.5. Tarsî‘ (التَّرْصِيعُ)

Sözlükte tarsî‘, “kiymetli taşlarla süslemek, takmak” manalarına gelmektedir.⁶⁰⁰ Bir terim olarak ise tarsî‘, iki mısra veya iki fıkrada yer alan tüm lafızların kafiye ve vezin açısından birbirine denk veya yakın olmasıdır.⁶⁰¹ Buna murassa‘ seci‘ da denir.⁶⁰² Tarsî‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁶⁰³
(Basît)

مِنْ حَاسِرٍ بِغَرَارِ الْعَضْبِ مُلْتَحِفٍ أَوْ سَافِرٍ بِغُبَارِ الْحَرْبِ مُلْتَثِمٍ

O yiğitler ki kılıç darbeleri ile kuşanıyorlar ve açık yüzlerini, savaşın tozları ile örtüyorlar.

⁵⁹⁸ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 699; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 364; Bulut, *Belâgat*, s. 376; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 324.

⁵⁹⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 188; *Dîvân*, s. 694.

⁶⁰⁰ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 215.

⁶⁰¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 431; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 190; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 300; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 307; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 129; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 257; Bulut, *Belâgat*, s. 373; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 317.

⁶⁰² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 258; Bulut, *Belâgat*, s. 373.

⁶⁰³ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye*, s. 190; *Dîvân*, s. 694.

Bu beyitin, her iki mısraındaki lafızlar sırasıyla birbirleri ile karşılaştırıldığında, tüm lafızlar arasında vezin ve kafiye denkliliği görülmesi nedeniyle tarsî sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.6. Taştîr (التَّشْطِيرُ)

Taştîr, sözlükte, “ikiye ayırmak” manası taşır.⁶⁰⁴ Bir terim olarak ise taştîr, ikiye ayrılan beyitin her iki mısraında birbirinden farklı iki tescî bulunmasıdır.⁶⁰⁵ Taştîr, şiire ait bir seci türüdür.⁶⁰⁶ Taştîr sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁶⁰⁷ (Basît)

بِكُلِّ مُنْتَصِرٍ لِلْفَتْحِ مُنْتَظِرٍ وَكُلِّ مُعْتَزِمٍ بِالْحَقِّ مُلْتَزِمٍ

Fetih bekleyip galip gelenlerle, kararlı olanlarla ve haktan ayrılmayanlarla (onları karşıladı).

Yukarıdaki beyitte, ilk mısraındaki kafiye revî harfî (ر) ve ikinci mısraındaki kafiye revî harfî (م) birbirinden farklı iki tescî olduğundan taştîr sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.7. Taşrî (التَّشْرِيعُ)

Sözlükte, “yol göstermek” manasına gelmektedir.⁶⁰⁸ Bir terim olarak taşrî, iki vezin ve iki kâfiye üzerine bina edilen bir beytin sonundan bir veya iki cüz düşürüldüğünde, beytin başka bir vezne sahip olmasıdır.⁶⁰⁹ Başka bir ifade ile taşrî, iki kâfiye üzerine bina edilen bir beytin hangi kafiyesi üzerinde durulduğunda,

⁶⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-‘Arab*, c.4, s. 406-407.

⁶⁰⁵ İbn Ebî'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 308; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 189; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 221; *et-Telhîs*, s. 402-403; *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 698; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 381; el-Merâğî, *‘Ulûmu'l-Belâga*, s. 363; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 341; Bulut, *Belâgat*, s. 376; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 317.

⁶⁰⁶ *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 698.

⁶⁰⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 189; *Dîvân*, s. 694.

⁶⁰⁸ Ma‘lûf, *el-Muncid*, s. 383.

⁶⁰⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 113; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 266; İbn Ebî'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 522.

mananın değişmemesidir.⁶¹⁰ Tevşîh⁶¹¹, tev'em⁶¹² ve zevâtu'l-kevâfi⁶¹³ olarak da adlandırılmaktadır. Taşrî' sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır:⁶¹⁴ (Basît)

فَلَوْ رَأَيْتَ مُصَابِي عِنْدَمَا رَحَلُوا رَأَيْتَ لِي مِنْ عَذَابِي يَوْمَ بَيْنِهِمْ

Gittiklerinde başıma gelenleri görseydin eğer, gittikleri günde çektiğim azap nedeniyle bana yas tutardın.

Beytin mısralarının sonlarındaki رَحَلُوا ve عِنْدَمَا بَيْنِهِمْ ibareleri düşürüldüğünde, mana “Eğer görseydin başıma gelenleri, çektiğim azaptan bana yas tutardın” şeklinde olacak ve yine değişmeyecek.

2.4.3.2.8. Muvâzene (الموازنة)

Sözlükte, “dengelemek, karşılaştırmak” gibi manalara gelmektedir.⁶¹⁵ Bir terim olarak ise muvâzene, iki fâsılanın, kafiye farklı ama vezinde aynı olmasıdır.⁶¹⁶ Ayrıca muvâzene, şairin, beytin tüm cüzlerini, beytin revîsine muhâlif olacak şekilde, araya ahengi bozacak bir lafız sokmadan, aynı kafiye veya revîde nazmetmesidir şeklinde de tanımlanmaktadır.⁶¹⁷ Muvâzene sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁶¹⁸ (Basît)

مُسْتَفْتَلٍ قَاتِلٍ مُسْتَرْسِلٍ عَجَلٍ مُسْتَأْصِلٍ صَائِلٍ مُسْتَفْجِلٍ خَصِمٍ

⁶¹⁰ el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 405; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 702; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 300; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 365.

⁶¹¹ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 702; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 341.

⁶¹² İbn Ebî'l-İsba', **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 522.

⁶¹³ Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâgatu'l-'Arabiyye**, c.3, s. 173.

⁶¹⁴ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 113; **Dîvân**, s. 689.

⁶¹⁵ er-Râzî, **Muhtaru's-Sihâh**, s. 635.

⁶¹⁶ el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 404; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 700; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 300; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 364; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 341; Bulut, **Belâgat**, s. 377.

⁶¹⁷ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 192.

⁶¹⁸ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye**, s. 192; **Dîvân**, s. 695.

Onlar ki savaşmak isteyenler, savaşanlar, (savaşta) ısrar edenler, (savaşmak için) acele edenler, (bir şeyi kökünden) yok edenler, saldıranlar, gözü korkutanlar ve düşman kesilenlerdir.

Şair, beytini aynı vezindeki dört cüze ayırmıştır. İlk üç cüzün kafiyesi olan lâm harfi, beytin kafiyesi olan mîm'den farklı olduğundan muvâzene sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.9. Teczi' (التَّجْزِئَةُ)

Sözlükte, “cüzlere veya kısımlara ayırmak” manasındadır.⁶¹⁹ Bir terim olarak ise teczi', şairin, beytin tümünü vezinli cüzlere ayırması ve o cüzlerin de farklı iki revîye sahip olmasıdır.⁶²⁰ Birinci cüz, beytin revisinden farklı seci olurken, ikincisi ise beytin revisi ile aynıdır. Teczi'in tescî'den (secî') farkı şudur: tescî'de beytin cüzlerindeki kafiye aynı olup cüzlerin vezininde ihtilâf varken, teczi'de ise kafiye farklı, vezin aynıdır.⁶²¹ Teczi' sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır.⁶²² (Basît)

بَارِقٍ خَذِمَ فِي مَارِقِ أُمِّمِ أَوْ سَابِقِ عَرِمِ فِي شَاهِقِ عِلْمِ

Karşısındakini, çabucak biçen keskin kılıçlar ile (karşılıyor), hızlı ve dağın zirvesine suratle tırmananlar ile.

Şair, beyti dört cüze ayırmıştır. Her cüz, ilki “kaf”, ikincisi ise beytin kafiyesi “mîm” ile aynı olmak üzere iki farklı revîdedir. Bu nedenle teczi' sanatı meydana gelmiştir.

⁶¹⁹ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 90.

⁶²⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 193; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 299.

⁶²¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 193.

⁶²² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 193; *Dîvân*, s. 695.

2.4.3.2.10. İltizâm (الِئْتِزَامُ)

Sözlükte, “gerekli kılmak, yapışmak, sürdürmek, birbirine sarılmak” vb. manalara gelmektedir.⁶²³ Bir terim olarak ise iltizâm, nazım veya nesirde, kafiye ya da seci açısından bir zorunluluk olmadan, revî harflerinden önceki harfin veya harflerin aynı olmasıdır.⁶²⁴ Ayrıca bu, nazım veya nesirde revîden önce, kişinin edebi maharetine göre, tekellûfe düşmeden, bir veya birden fazla harf getirmesidir⁶²⁵ şeklinde de tanımlanmıştır. Buna “luzûm mâ lâ yelzem” adı da verilmektedir.⁶²⁶ İltizâm sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁶²⁷ (Basît)

مِنْ كُلِّ مُبْتَدِرٍ لِلْمَوْتِ مُقْتَحِمٍ فِي مَأْزِقٍ يُعْبَارُ الْحَرْبِ مُلْتَحِمٍ

Onlar ki (hepsi) kendilerine yapışıp kalan savaş tozlarıyla, ölüm için acele edip savaş meydanlarına atılıyorlar.

Beytin revî harfî olan mîm (م) harfinden önce, ت ve ح harflerinin gelmesiyle iltizâm sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.11. Mümâsele (المُمَاسَلَةُ)

Sözlükte, “benzerlik; benzeşme” manasına gelmektedir.⁶²⁸ Bir terim olarak ise mümâsele, bir ifadedeki lafızların tümünün veya bazılarının kafiyede farklı, vezinde ise benzer olmasıdır.⁶²⁹ Mümâsele ile muvâzene arasındaki fark şudur: Muvâzenede cüzler arasında secili olma zorunluluğu varken, mümâselede ise böyle

⁶²³ er-Râzî, **Muhtaru's-Sihâh**, s. 525.

⁶²⁴ el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 406-407; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 703-704; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 301; Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, s. 258; Bulut, **Belâgat**, s. 380; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 226.

⁶²⁵ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 203; İbn Ebî'l-İsba', **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 517.

⁶²⁶ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 703; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 301; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 341; Bulut, **Belâgat**, s. 380.

⁶²⁷ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 203; **Dîvân**, s. 695.

⁶²⁸ İbn Manzûr, **Lisanu'l-'Arab**, c.11, s. 610.

⁶²⁹ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 195; İbn Ebî'l-İsba', **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 297; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 255; Bulut, **Belâgat**, s. 380.

bir zorunluluğun olmamasıdır.⁶³⁰ Mümâsele sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır.⁶³¹ (Basît)

سَهْلٌ خَلَّاهُ صَعْبٌ عَرَائِكُهُ جَمٌّ عَجَائِبُهُ فِي الْحُكْمِ وَالْحَكَمِ

Ahlakı güzeldir. Kimseye boyun eğmez, hüküm ve hikmette mucizeleri çoktur.

Beyitte, سَهْلٌ خَلَّاهُ ve صَعْبٌ عَرَائِكُهُ ile جَمٌّ عَجَائِبُهُ ifadeleri arasında secili olmamasına rağmen vezin uyumu vardır. Böylece mümâsele sanatı oluşmuştur.

2.4.3.2.12. Tasmî (التَّسْمِيَةُ)

Sözlükte, “bir şeyi sırayla asmak veya iliştiirmek” manasına gelmektedir.⁶³² Bir terim olarak ise tasmî, bir beytin dört cüze bölünüp, ilk üç cüzün aynı secide, dördüncü cüzün ise farklı olup kasidenin kafiyesiyle aynı olmasıdır.⁶³³ Tasmî ile tefvîf arasındaki fark şudur: Tasmînin cüzlerinde seci uyumu var ama tefvîfde ise yoktur.⁶³⁴ Tasmî sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁶³⁵ (Basît)

فَالْحَقُّ فِي أَفْقٍ وَ الشَّرُّ فِي نَفَقٍ وَالْكَفْرُ فِي فَرْقٍ وَالْدِّينُ فِي حَرَمٍ

Hak, ufukta (görünürdür). Şirk, yer altında (görünmezdedir). Küfür, korkuda ve Din Mekke'dedir (veya saygındır).

Bu beyit, dört cüze ayrılmış ve ilk üç cüzün kafiyesi aynı olup “kaf” harfidir. Son cüz ise kasidenin kafiyesi ile aynı olup “mim” harfidir. Bu nedenle beyitte tasmî sanatı meydana gelmiştir.

⁶³⁰ İbn Ebî'l-İsbe', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 386.

⁶³¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 195; *Dîvân*, s. 695.

⁶³² er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 275.

⁶³³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 196; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 295; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 303.

⁶³⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 197; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 295.

⁶³⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 196; *Dîvân*, s. 695.

2.4.3.2.13. Tahyîr (التَّخْيِيرُ)

Sözlükte, “iki şey arasında seçim veya tercih yapma yetkisini vermek” manasına gelmektedir.⁶³⁶ Bir terim olarak ise tahyîr, bir beytin tanziminin birden fazla kafiye müsait olması ve bunların arasından en iyisinin seçilmesidir.⁶³⁷ Tahyîr sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır:⁶³⁸ (Basît)

عَدِمْتُ صِحَّةَ جَسْمِي مُذْ وَثِقْتُ بِهِمْ فَمَا حَصَلْتُ عَلَى شَيْءٍ سِوَى النَّدَمِ

Ayıplayanlara güvendiğimden beri, sağlığımı yitirdim. Pişmanlık dışında bir şey de kazanmadım.

Beytin başında zikredilen عَدِمْتُ lafzına الْعَدَمُ, صِحَّة lafzına الِئْم ile الِئْم ve الِئْم lafzına ise السَّدَم ile السَّدَم lafızları uyacak muhtemel kafiyelerdir. Ancak şair, النَّدَم lafzını kafiye olarak seçmiştir. Böylece beytin tanziminin birden fazla kafiye müsait olması nedeni ile tahyîr sanatı meydana gelmiş olmaktadır.

2.4.3.2.14. Temkîn (التَّمْكِينُ)

Sözlükte, “mümkün kılmak, güçlendirmek, yaptırmak” gibi manalara gelmektedir.⁶³⁹ Bir terim olarak ise temkîn, kafiye, lafız ve mana bakımından herhangi bir tenafur içermemesi ve bir yoruma ihtiyaç duyulmayacak şekilde sağlam olmasıdır.⁶⁴⁰ Temkîn, i’tilâfu’l-kafiye (kafiye uyumu) olarak da adlandırılır.⁶⁴¹ Temkîn sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte yer almaktadır:⁶⁴² (Basît)

بِهِ اسْتَغَاثَ خَلِيلُ اللَّهِ حِينَ دَعَا رَبَّ الْعِبَادِ فَنَالَ الْبَرْدَ فِي الضَّرْمِ

⁶³⁶ er-Râzî, *Muhtaru’s-Sihâh*, s. 171.

⁶³⁷ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 94; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 527; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.1, s. 175; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 303; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, c.3, s. 196.

⁶³⁸ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 94; *Dîvân*, s. 688.

⁶³⁹ er-Râzî, *Muhtaru’l-Sihâh*, s. 554.

⁶⁴⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 267; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 12.

⁶⁴¹ Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 12,417.

⁶⁴² el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 267; *Dîvân*, s. 699.

Hız. İbrahim, kulların Rabbine dua ettiğinde, O'nu yardıma çağırdı. Bunun üzerine ateşten serinlik buldu.

Beytin kafiyesinin sağlam olması nedeniyle temkîn sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.15. Tatrîz (التَطْرِيزُ)

Sözlükte, “elbiseyi nakışlamak veya süslemek” manasındadır.⁶⁴³ Bir terim olarak ise tatrîz, nesrin veya şiirin sadrının üç farklı manadaki isimden müteşekkil olup acuzunun ise aynı lafızla tekrarlanan bir sıfat olmasıdır.⁶⁴⁴ Tatrîz sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁶⁴⁵ (Basît)

فَالْجَيْشُ وَالنَّعْمُ تَحْتَ الْجَوْنِ مُرْتَكِمٌ فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ

Ordu ve (savaş meydanındaki) toz duman, siyah bulutun altında birikmiştir. Bir gölgede birikmiştir, bir gölgede birikmiştir.

Beytin acuzunda, فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ ibaresinin tekrarlanması ile tatrîz sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.16. İktifâ (الإِكْتِفَاءُ)

Sözlükte, “yetinmek, razı olmak, kanaat getirmek” gibi manalara gelmektedir.⁶⁴⁶ Bir terim olarak ise iktifâ, şairin, beyitinde hazfettiği bir şeyi, muteâllıktan yola çıkılarak aklın delâleti ile bulmaktır.⁶⁴⁷ İktifâ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁶⁴⁸ (Basît)

⁶⁴³ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 342.

⁶⁴⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 198; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 304.

⁶⁴⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 198; *Dîvân*, s. 695.

⁶⁴⁶ Ma'lûf, *el-Muncid*, s. 692.

⁶⁴⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 105; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 282; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 303.

⁶⁴⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 105; *Dîvân*, s. 689.

سَلَبُ الْخَوَاطِرِ وَالْأَلْبَابِ " قُلْتُ : " لَمْ "

قَالُوا: " أَلَمْ تَذَرِ أَنَّ الْحُبَّ غَايَتُهُ "

Dediler: Aşkın gayesinin gönülleri ve akılları gasbetmek olduğunu bilmiyor muydun? Dedim: Bilmiyordum.

Şair, beytinde, لَمْ أَذَرِ cevabını vermek yerine, sadece لَمْ ile yetinerek iktifâ sanatı icra etmiştir.

2.4.3.2.17. Muvârebe (المُوَارَبَةُ)

Muvârebe, akıl manasına gelen ارب kelimesinden müştaktır. Sözlükte “kurnaz, akıllı veya hilekâr olmak” manalarına gelir.⁶⁴⁹ Bir terim olarak ise muvârebe, mütekellimin, söylediği sözden dolayı bir azar veya olumsuzlukla karşılaştığında, kıvrak zekasıyla, bir kelimedede harf veya benzer harflerde nokta değişikliğiyle sözün manasını değiştirerek kendini kurtarmasıdır.⁶⁵⁰ Muvârebe sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁶⁵¹ (Basît)

إِذْ كُنْتُ أَقْدَرَهُمْ عِنْدِي عَلَى السَّلَمِ

لَأَنْتَ عِنْدِي أَحْصُ النَّاسِ مَنْزِلَةً

Sen benim için konum bakımından insanların en özelsin. Çünkü bana göre, esir almada insanların en kudretlisisin.

Beytin ilk mısraındaki أَحْصُ النَّاسِ (insanların en özeli) ifadesindeki ص harfi, س harfi ile değiştirildiğinde, أَحْسُ النَّاسِ (insanların en adisi) manası ortaya çıkar. İkinci mısradaki أَقْدَرَهُمْ (onların en güçlüsü) ifadesindeki د harfi, ذ harfi ile değiştirildiğinde

⁶⁴⁹ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 11.

⁶⁵⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 83; İbn Ebî'l-İsbe', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 249.; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 287; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 652-653; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 248.

⁶⁵¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 83; *Dîvân*, s. 687.

ise أَقْدَرُهُمْ (onların en pisi ve iğrenci) manası meydana gelir. Bu şekilde harf ve benzer harflerdeki nokta değişikliği sonucunda muvâbere sanatı oluşur.

2.4.3.2.18. Lafız Münasebeti (المناسبة اللفظية)

Münasebet, lafzî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılır.⁶⁵² Bir terim olarak lafız münasebeti, bir ifadenin, kafiyele veya kafiyesiz, vezinli kelimelerden müteşekkil olmasıdır.⁶⁵³ Manevî münasebet ise mütekellimin ‘lafız uygunluğuna bakmadan, sözüne başladığı manaya uygun bir mana ile tamamlamasıdır. Lafız münasebeti, tam ve nâkıs olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁶⁵⁴ Tam olanda, lafızların kafiyesi ve vezni, nâkıs olanda ise sadece vezni uyumludur. Lafız münasebeti sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁶⁵⁵ (Basît)

مُؤَيَّدُ الْعَزْمِ وَالْأَبْطَالُ فِي قَلْقٍ مُؤَمَّلُ الصَّفْحِ وَالْهَيْجَاءِ فِي ضَرَمٍ

Onun azmi, desteklenmektedir. Kahramanlar, heyecanlıdır (yerinde duramamaktadır). Onun bağışlaması umulur ve savaş patlamak üzeredir.

Bu beyitte, فِي ضَرَمٍ ile قَلْقٍ ve هَيْجَاءٍ ile الْأَبْطَالُ, مُؤَمَّلُ الصَّفْحِ ile مُؤَيَّدُ الْعَزْمِ ifadeleri arasında mana ve kafiye uyumu yoktur. Ama aralarında vezin uyumu olması nedeniyle “nâkıs lafzî münasebet” sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.19. İnsicâm (الانسجام)

İnsicâm, sözlükte, “gözyaşı veya suyun akması” manasına gelir.⁶⁵⁶ Bir terim olarak ise insicâm, bir ifadedeki lafızların fasih ve zorlamadan uzak, terkinin kolay ve güzel bir uyum içinde olması sebebi ile o ifadenin suyun akışı gibi akıcı bir üsluba

⁶⁵² İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 363-367; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 367-370.

⁶⁵³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 141.

⁶⁵⁴ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 367; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 370.

⁶⁵⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 141; *Dîvân*, s. 691.

⁶⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, c.12, s. 280-281

sahip olmasıdır.⁶⁵⁷ Sühûlet olarak da adlandırılır.⁶⁵⁸ İnsicâm sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır.⁶⁵⁹ (Basît)

فَذِكْرُهُ قَدْ أَتَى فِي هَلْ أَتَى وَ سَبَا
وَفَضْلُهُ ظَاهِرٌ فِي التَّوْنِ وَالْقَلَمِ

Adı, Hel etâ (insan sûresi), sebe sûresinde geçmektedir. Üstünlükleri, el-Nûn ve el-Kalem sûresinde açıktır.

2.4.3.2.20. Suhûlet (السُّهُولَةُ)

Suhûlet, lafızların ter kibinin net ve zorlamadan uzak bir şekilde uyum içinde olmasıdır.⁶⁶⁰ İnsicâm olarak da adlandırılır.⁶⁶¹ Şair, insicâmdan müstakil bir sanat olarak ele alsa da, aslında aralarında büyük bir fark olmadığı görülmektedir. Suhûlet sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁶⁶² (Basît)

فَعُلْتُ : هَذَا قَبُولٌ جَاءَنِي سَلَفًا
مَا نَالَهُ أَحَدٌ قَبْلِي مِنَ الْأَمِّ

Bu makbulumdur dedim. Benden önce ki ümmetlere mensup hiç kimsenin nail olmadığı bir övgü önceden bana geldi.

Beytin lafızları, kolay anlaşılır; fasih ve net olduğu için suhûlet sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.21. Tevzî' (التَّوْزِيعُ)

Tevzî', sözlükte, "taksim etmek; pay etmek, tevzi etmek" vb. manalara gelmektedir.⁶⁶³ Bir terim olarak ise tevzî', şair veya mütekellimin, ifadesinin tüm

⁶⁵⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 264; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 429; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 417; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 303; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 259-260; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 128-129.

⁶⁵⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 303.

⁶⁵⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 264; *Dîvân*, s. 698.

⁶⁶⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 311.

⁶⁶¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 303; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 129.

⁶⁶² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 311; *Dîvân*, s. 701.

⁶⁶³ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 634.

lafızlarına, bir alfabe harfini, tekellüften uzak bir şekilde dağıtmasıdır.⁶⁶⁴ Şair, tevzî sanatının kendi icadı olduğunu söylemektedir. Tevzî sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır.⁶⁶⁵ (Basît)

مُحَمَّدُ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارُ مَنْ خُتِمَتْ
بِمَجْدِهِ مُرْسَلُو الرَّحْمَنِ لِلْأُمَمِ

O ki seçilmiş olan Muhammed'tir. Rahman'ın ümmetlere gönderdiği elçileri, o şerefli kişi ile son bulmuştur.

Beyitte, mim (م) harfi, beytin tüm lafızlarına tekellüften uzak bir şekilde dağıtıldığından tevzî sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.22. Hazf (الْحَذْفُ)

Sözlükte, “düşürmek, çıkarmak” manalarına gelmektedir.⁶⁶⁶ Bir terim olarak ise hazf, mütekellimin, kelâmından alfabe harflerinden bir veya birden fazla harfi veya noktalı ya da noktasız harfleri tekellüften uzak bir şekilde düşürmesidir.⁶⁶⁷ Kısaca tüm harflerin, noktalı veya noktasız olmasıdır diyebiliriz. Hazf sanatı, şairin kasidesindeki bu beyitte bulunmaktadır.⁶⁶⁸ (Basît)

آلُ الرُّسُولِ مَحَلُّ الْعِلْمِ مَا حَكُمُوا
لِلَّهِ إِلَّا وَعُدُّوا أَعْدَلَ سَادَةِ الْأُمَمِ

Peygamber'in ailesi, ilim yuvasıdır. Allah için hükmettikleri sürece, milletlerin en efendisi sayılacaklardır.

Beyitteki bütün harflerin noktasız olması nedeniyle hazf sanatı meydana gelmiştir.

⁶⁶⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 262.

⁶⁶⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 262; *Dîvân*, s. 698.

⁶⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, c.9, s. 39.

⁶⁶⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 276; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 448.

⁶⁶⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 276; *Dîvân*, s. 699.

2.4.3.2.23. Muvârede (المُؤَادَّةُ)

Sözlükte, “beraber gelmek” mamasına gelmektedir.⁶⁶⁹ Muvârede, iki şairin bir beyiti ya da beyitin bir kısmını, aynı lafız ve mana ile zikretmesidir.⁶⁷⁰ Muvârede sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁶⁷¹ (Basît)

تَهْوَى الرِّقَابَ مَوَاضِيَهُمْ فَتَحْسِبُهَا حَدِيدُهَا كَانَ أَغْلَالاً مِنَ الْقَدَمِ

Onları keskin kılıçları, boyunlara iniyor. O kılıçların malzemesi (demiri) eskiden kalma prangalardandı.

Bu beytin bir kısmı, daha önce nazmettiği aşağıdaki beyitte de bulunmaktadır. Bu nedenle muvârede sanatı meydana gelmiştir. (Basît)

تَهْوَى مَوَاضِيكَ الرِّقَابَ كَأَنَّمَا مِنْ قَبْلِ كَانَ حَدِيدُهَا أَغْلَالاً⁶⁷²

2.4.3.2.24. İştikâk (الِشْتِقَاقُ)

Lugatte, “bir harfin başka harften türemesi” mansındadır.⁶⁷³ Bir terim olarak ise iştikâk, bir beyit veya bir cümlede aynı kökten türemiş olan kelimelerin kullanılması⁶⁷⁴ veya medih, hiciv vb. bir amaç için özel bir isimin sözlük manasında kullanılmasıdır.⁶⁷⁵ İştikâk sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁶⁷⁶ (Basît)

لَمْ يَلْقَ مَرْحَبٌ مِنْهُ مَرْحَبًا وَ رَأَى ضِدَّ اسْمِهِ عِنْدَ هَذَا الْحِصْنِ وَالْأُطَمِ

⁶⁶⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 421.

⁶⁷⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 205.

⁶⁷¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 205; *Dîvân*, s. 696.

⁶⁷² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 206.

⁶⁷³ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 302.

⁶⁷⁴ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 254; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 188.

⁶⁷⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 187; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 286.

⁶⁷⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 187; *Dîvân*, s. 694.

Merhab (adlı kişi), ondan “bir merheba ve hoş karşılama” görmedi. Kale ve saray düştüğünde, o, kendi isminin aksi ile karşılaştı.

Beyitte, مَرْحَبْ kökünden türetilen مَرْحَبْ özel ismi, hiciv amacıyla sözlük anlamında kullanılarak iştikâk sanatı yapılmıştır.

2.4.3.2.25. İştirâk (الإِشْتِرَاكُ)

Sözlükte, “katılmak, ortak olmak” manalarına gelmektedir.⁶⁷⁷ Bir terim olarak iştirâk, birden fazla manada müşterek olan bir lafzın yer aldığı bir ifadede, muhatabın zihnine gelen ilk mananın kast edilmediğini göstermek için beytin sonunda veya ikinci beyitte bir lafzın getirilmesidir.⁶⁷⁸ İştirâk sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁶⁷⁹ (Basît)

شَيْبُ الْمَفَارِقِ يُرْوِي الضَّرْبُ مِنْ دَمِهِمْ دَوَائِبُ الْبَيْضِ يَبِضُ الْهِنْدُ لَا اللَّمَمِ

Saçları beyazdır (yaşlıdırlar). Aldıkları yaralar, kulak etrafındaki beyaz saç değil, kılıcın uçlarını, Hint kılıçlarının uçlarını kana doyuruyor.

Beyitteki دَوَائِبُ الْبَيْضِ ifadesi, hem kılıçların ucu hem de kulak etrafındaki beyaz saçın uçları anlamlarına gelmektedir. Eğer الْهِنْدُ ifadesi getirilmeseydi, muhatabın aklına شَيْبُ الْمَفَارِقِ (saçları beyazdır) ifadesi nedeniyle “kulak etrafındaki beyaz saçın uçları” manası gelirdi ki bu kastedilen mana değildir. Dolayısıyla يَبِضُ ifadesinin getirilmesi ile iştirâk sanatı meydana gelmiştir.

⁶⁷⁷ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 295.

⁶⁷⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 175.

⁶⁷⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 175; *Dîvân*, s. 693.

2.4.3.2.26. İrdâf (الإرداف)

Lugatte, “takip etmek, ardından gelmek” manalarına gelmektedir.⁶⁸⁰ Bir terim olarak ise irdâf, bir mananın kendi lafzı yerine müradifi veya ona yakın manadaki bir lafız ile zikredilmesidir.⁶⁸¹ İrdâf sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁶⁸² (Basît)

بِفَتْيَةٍ أَسْكَنُوا أَطْرَافَ سُمْرِهِمْ مِنْ الْكُمَاةِ مَقَرَّ الضَّغْنِ وَالْأَضْمِ

Mızrakların uçlarını, kin ve öfkenin yeri kalplere yerleştiren silahlı yiğitlerden genç bir grup (ile karşıladı).

Şair, مَقَرَّ الضَّغْنِ وَالْأَضْمِ yerine onun müradifi olabilecek (kin ve öfkenin yeri) ibaresini kullanarak irdâf sanatı yapmıştır.

2.4.3.2.27. Bast (البسط)

Sözlükte, “yaymak, serbest bırakmak” manalarına gelmektedir.⁶⁸³ Bir terim olarak ise bast, îcâzın zıddı olup ek bir fayda şartıyla bir sözün uzatılmasıdır.⁶⁸⁴ Bu sanata şairin kasidesindeki şu beyti örnek verebiliriz:⁶⁸⁵ (Basît)

سَهْلُ الْخَلَائِقِ سَمَّحُ الْكَفِّ بِاسِطُهَا مُنَزَّةٌ لَفْظُهُ عَنْ لَا وَ لَنْ وَ لَمْ

O, güzel ahlaklı ve eli cömerttir. Sözleri, لا (olmaz), لن (olmayacak) ve لم (olmadı) sözcüklerinden uzaktır.

⁶⁸⁰ İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, c.9, s. 115.

⁶⁸¹ Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, thk. Muhammed Abdulne'im Hefâcî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 157; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 199; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 309; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 161.

⁶⁸² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 199; *Dîvân*, s. 695.

⁶⁸³ İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, c.7, s. 258-259.

⁶⁸⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 237; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 544; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 401.

⁶⁸⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye*, s. 237; *Dîvân*, s. 697.

Bu beyitte, Hz. Peygamber'in (s.a.v) cömertliği, ifade edilmiş ve ifade tamamlanmıştır. Ancak şair, sözü güzelleştirmek için لَمْ وَلَمْ وَلَمْ ifadesini zikrederek bast sanatına yer vermiştir.

2.4.3.2.28. Husnu'n-Nesak (حُسْنُ النَّسَقِ)

Husnu'n-nesak, bir cümleyi çıkarsanız bile anlamın güzelliğinden bir şey kaybolmayacak şekilde, birbirinden müstakil manalara sahip cümleleri ard arda atıf yaparak getirmektedir.⁶⁸⁶ Tensîk olarak da adlandırılmaktadır.⁶⁸⁷ Husnu'n-nesak sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁶⁸⁸ (Basît)

وَالذُّبُّ سَلَّمَ وَالْجِنِّيُّ أَسْلَمَ
وَالثُّعْبَانُ كَلَّمَ وَالْأُمُوتُ فِي الرَّجَمِ

Kurt, O'na selam verdi. Cin O'na inanıp müslüman oldu. Yılanlar ve kabirdeki ölüler, O'nunla konuştu.

Beyitte, و atıf harfî ile peş peşe getirilen cümlelerden herhangi birini çıkardığımızda, beyit, anlamının güzelliğinden bir şey kaybetmemekte ve cümlelerin her biri, tek başına müstakil mana ifade etmektedir. Bu nedenle husnu'n-nesak sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.29. Husnu'l-Beyan (حُسْنُ الْبَيَانِ)

Husnu'l-beyan, bir sözü, fasih, belîğ ve tenafûrden uzak lafızlarla açıklamaktır.⁶⁸⁹ Ayrıca husnu'l-beyan, “bir sözü belîğ ve tenafûrden uzak ibarelerle, açık bir mana elde etmek maksadıyla, müktezâ-ı hâle uygun olarak, en kolay yollarla; bazen icâz bazen de itnâb yaparak, muhataba ulaştırmaktır” şeklinde de

⁶⁸⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 249; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 475; el-Hemevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 373; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.IV, s. 276.

⁶⁸⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 249.

⁶⁸⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*..., s. 249; *Dîvân*, s. 698.

⁶⁸⁹ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 489; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye*, s. 309.

tanımlanmıştır.⁶⁹⁰ Husnu'l-beyan sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.⁶⁹¹ (Basît)

وَعَدْتَنِي فِي مَنَامِي مَا وَثَّقْتُ بِهِ
مَعَ التَّقَاضِي بِمَدْحٍ فِيكَ مُنْتَظَمٍ

Senin hakkında nazmedilecek bir medih (övgü) karşılığında, uykumda bana güvendiğim bir söz verdin.

Beytin manasının açık, lafızlarının beliğ olmasıyla husnu'l-beyan sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.30. Berâ'etu't-Taleb (بِرَاعَةُ الطَّلَبِ)

Berâ'etu't-taleb, tatlı, zarif, memduhu yücelten lafızlarla, ısrar etmeden, talebini açıkça ifade etmeksizin dile getirmektir.⁶⁹² Ayrıca berâ'etu't-taleb, “*tâlibin isteğini açıkça ifade etmeksizin ona işaret etmesidir*” şeklinde de tarif edilmektedir.⁶⁹³ Berâ'etu't-taleb sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.⁶⁹⁴ (Basît)

فَقَدْ عَلِمْتُ بِمَا فِي النَّفْسِ مِنْ أَرْبٍ
وَأَنْتَ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِي لَهُ بِمِي

Gönlümdeki ihtiyacı biliyorsun. Onu dilimle ifade etmekten münezzehsin (Sen zaten onu biliyorsun).

Şair, memduhu (Hz. Peygamberi) yücelten lafızları kullanarak gönlündekini açıkça zikretmeksizin ona işaret etmiş ve böylece berâ'etu't-taleb sanatını icra etmiştir.

⁶⁹⁰ el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 482.

⁶⁹¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 309; *Dîvân*, s. 701.

⁶⁹² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 318; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 488.

⁶⁹³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 312.

⁶⁹⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 318; *Dîvân*, s. 701.

2.4.3.2.31. İttisâ‘ (الِاتِّسَاعُ)

Sözlükte, “genişlemek, uzamak” gibi manalara gelmektedir.⁶⁹⁵ Bir terim olarak ise ittisâ‘, şairin, beytini, okuyucunun yorum gücüne göre genişletebileceği manalar ihtiva eden lafızlar üzerine bina etmesidir.⁶⁹⁶ İttisâ‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁶⁹⁷ (Basît)

يَبِضُّ الْمَفَارِقَ لَا عَابٌ يُدَنِّسُهُمْ شَمُّ الْأَنْوْفِ طَوَالُ الْبَاعِ وَالْأَمَمِ

Ak saçlıdırlar (Temizdirler, iffetlidirler). Onları kirlilecek bir kusurları yoktur. Gururludurlar, boyları uzun yiğittirler.

Şair, “ak saçlıdırlar, iffetlidirler, köle değildirler, temizdirler, yaşlıdırlar” gibi okuyucunun yorum gücüne göre birçok manaya hamledilebilecek يَبِضُّ الْمَفَارِقِ ifadesini kullanarak ittisâ‘ sanatı meydana getirmiştir.

2.4.3.2.32. Ferâid (الْفَرَائِدُ)

Belagattan ziyade fesahata aittir. Sözlükte, “büyük inci, eşsiz değerdeki cevher” gibi manalara gelmektedir.⁶⁹⁸ Bir terim olarak ise ferâid, nâzım veya nâsirin, içinde kendi fesahatını da gösteren, Arapların fasih bir lafzını, gerdanlıktaki inci gibi eşsiz bir şekilde söz içinde getirmesi ve hazfedildiğinde onun yerini alabilecek başka bir lafzın bulunmamasıdır.⁶⁹⁹ Ferâid sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁷⁰⁰ (Basît)

وَمَنْ لَهُ حَاوَرَ الْجَزْعُ الْيَبِيسُ وَمَنْ بِكَفِّهِ أُورَقَتْ عَجْرَاءُ مِنْ سَلَمِ

⁶⁹⁵ ‘Akkâvî, *Mu‘cemu’l-Mufasssal*, s. 23.

⁶⁹⁶ İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 454; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 278; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.2, s. 403.

⁶⁹⁷ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 278; *Dîvân*, s. 701.

⁶⁹⁸ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-Muhîd*, s. 396; İbn Manzûr, *Lisanu’l-‘Arab* c.3, s. 332.

⁶⁹⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s.245; el-Hamevî, *Hazânetu’l-Edeb*, c.2, s. 297.

⁷⁰⁰ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 245; *Dîvân*, s. 697.

Öyle biridir ki kuru ağaç gövdesi O'nunla konuştu. Öyle biridir ki selem ağacından olan değnek, onun elinde yeşerip yapraklandı.

Beyitteki عَجْرَاءُ lafzı hazfedildiğinde, onun yerini tutabilecek başka bir lafız olmadığından ferâid sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.33. Unvân (الْعُنْوَانُ)

Unvân sanatı, mütekellimin, vâsf, fahr, medih veya hicivde, eski bir hikaye, kıssa, durum veya destanı hatırlatacak bir ifadeyi kullanmasıdır.⁷⁰¹ Unvân sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁷⁰² (Basît)

وَالْعَاقِبُ الْحَبْرُ فِي نَجْرَانٍ لَاحٍ لَهُ يَوْمَ التَّبَاهُلِ عُقْبَى زَلَّةِ الْقَدَمِ

Necran'daki rahip El-'Akab'ın tebahül (beddua) gününde, yanlış yola girmesinin sonucu, O'na (Hz. Peygamber'e) göründü.

Şair, beytinde, Hz. Peygamber (s.a.v) ile Necrânlı Hristiyanlar arasında geçen ve onun için Âl-i İmrân Sûresinin altmış birinci ayetinin nazil olduğu “mübahele (karşılıklı beddua) günü” olayını hatırlatmaktadır. Böyle bir hatırlatma nedeni ile “unvân” sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.34. İtaat ve İsyân (الطَّاعَةُ وَالْعِصْيَانُ)

İtaat ve isyan, bir beyitte, vezin uyumu gibi nedenle istenilen lafız yerine, eş anlamlı bir lafzın zikredilmesi sonucu, başka bir bedî sanatının ortaya çıkmasıdır.⁷⁰³ Yani lafzın, bir bedî sanatına isyan ederken bir başkasına itaat etmesidir. Buna örnek olarak şairin kasidesindeki şu beyti verebiliriz:⁷⁰⁴ (Basît)

⁷⁰¹ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 553; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 247; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 301.

⁷⁰² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 247; *Dîvân*, s. 697.

⁷⁰³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 301-302; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 290-294; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 396-398.

⁷⁰⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 301; *Dîvân*, s. 700.

مَقْصُورُهُ مُسْتَهْلٌ مِنْ أَكْفِهِمْ

هُمْ تَهَأَّلُ وَجْهٍ بِالْحَيَاءِ كَمَا

Onların yüzü haya ile parladığı gibi ellerinden de الحياء'ın maksuru olan الحيا parlamaktadır (yani bolluk ve cömertlik belirmektedir).

Şair, vezin uyumsuzluğu nedeni ile الحيا lafızı yerine, مَقْصُورُهُ (الحياء'ın maksuru) lafzını getirmiştir. Ancak şair, الحيا lafzını zikretseydi cinas sanatı meydana gelirdi. الحيا lafzını, zikretmediği için cinasa “isyan” olmuştur. Onun yerine muradifi olarak مَقْصُورُهُ lafzını kullanmasıyla, irdâf, tevcîh ve manevî cinas sanatları icra olmuştur. Böylece “itaat ve isyan” sanatı meydana gelmiştir.

2.4.3.2.35. Lafzın Lafızla Uyumu (اِتِّلَافُ اللَّفْظِ مَعَ اللَّفْظِ)

Lafzın lafızla uyumu, birden fazla manaya sahip bir sözde, en doğru mana için lafızların birbirleri ile uyum içinde kullanılmasıdır.⁷⁰⁵ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁷⁰⁶ (Basît)

فِي بَحْرِ حَرْبٍ بِمَوْجِ الْمَوْتِ مُلْتَطِمٌ

حَاضُوا غُبَابَ الْوَعَى وَالْحَيْلُ سَابِحَةٌ

Atlar, ölüm dalgaları ile dalgalanan bir savaş denizinde yüzerken, onlar da savaş seline kapıldılar.

Bu beyitte, şair, غُبَابٌ (sel), سَابِحَةٌ (yüzen), بَحْرٌ (deniz), مَوْجٌ (dalga) ve مُلْتَطِمٌ (dalgalanan) lafızları birbirleri ile uyum içinde kullanılmıştır. Böylece “lafzın lafızla uyumu” sanatı meydana gelmiştir.

⁷⁰⁵ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 226; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 445; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.4, s. 263; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 303; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 117.

⁷⁰⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 226; *Dîvân*, s. 697.

2.4.3.2.36. Lafzın Vezinle Uyumu (اِتِّتِلَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْوَزْنِ)

Lafzın vezinle uyumu, veznin, manayı bozacak ve lafzın zerafetini ortadan kaldıracak şekilde, şairi te'hir veya takdime zorlamamasıdır.⁷⁰⁷ Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁷⁰⁸ (Basît)

فِي ظِلِّ مَنْصُورِ اللَّوَاءِ لَهُ عَدْلٌ يُؤَلِّفُ بَيْنَ الذُّبِّ وَالْعَنَمِ

O muzzafer sancağın gölgesinde, onun öyle bir adaleti var ki kurt ile kuzuyu bir arada yaşıyor.

2.4.3.2.37. Tevlîd (التَّوْلِيدُ)

Sözlükte, “yetiştirmek, terbiye etmek, büyütmek” vb. manalara gelmektedir.⁷⁰⁹ Lafzî ve mânevî olmak üzere iki çeşit tevlîd vardır:⁷¹⁰ Lafzî tevlîd, şairin, başka bir şiiirden beğendiği güzel lafızları, gasbe benzer bir şekilde tazmin ederek başka bir manayla şiirinde kullanmasıdır.

Manevî tevlîd ise şairin, beğendiği bir manayı şiirinde kullanma ihtiyacı duyduğunda, o manadan başka bir mana türeterek ikisinin arası bir mana meydana getirmesidir.

Tevlîd sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁷¹¹ (Basît)

مِنْ سُبْحٍ لَا يُرَى سَوَاطِلُهَا سَمَاءً وَلَا جَدِيدٌ مِنَ الْأَرْسَانِ وَاللُّحْمِ

Öne geçen o atlar için eski kırbaçlar, yeni gemler ve yeni yularlar görülmez.

⁷⁰⁷ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Si'r*, s. 165; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 290; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 233; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 443.

⁷⁰⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 233; *Dîvân*, s. 697.

⁷⁰⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 423.

⁷¹⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 215-216; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 494-499; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.2, s. 260-263; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye*, s. 441.

⁷¹¹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 215; *Dîvân*, s. 696.

Bu beyiti, şair, ibnu'l-Hecâc'ın (ö.391/1001) aşağıdaki beyitinden tazmin ederek mânevî tevlîd sanatını icra etmiştir.

حَرَفَتْ صُفُوفُهُمْ بِأَقْب نَهْدٍ مُرَاحِ الصَّوْتِ مَتْعُوبٍ (مُتْعَبٍ) الْعِنَابِ

Gemi eskimiş, sesi kısılmış, güzel ve cılız at ile onların saflarını yarıdın.

2.4.4. Serikâtu's-Şi'riyye

Serikât; bir kişinin başkasına ait bir sözü alıp kendisine uyarlamasıdır.⁷¹² İktibâs, tazmîn, akd, hall, telmîh, husnu'l-ibtidâ, husnu't-tehallus ve husnu'l- ihtihâ gibi sanatlar bu kısma dahil edilmektedir. Bunlardan, şairin kasidesinde şu sanatlar yer almaktadır:

2.4.4.1. İktibâs (الافتباس)

Lugatte, “ilim almak, faydalanmak, alıntılanmak, ateş yakmak üzere bir yerden kor almak” vb. manaları taşır.⁷¹³ Bedî‘ ıstılahında ise iktibâs, nazım veya nesirde – âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif olduğu belirtilmeden- bir âyet-i kerîmenin veya bir hadîs-i şerifin tamamını ya da bir kısmını alıntılanmasıdır.⁷¹⁴ Vezin veya kafiye uyumu için iktibâs yapılan ifadede asıl manayı bozmadan kısmi değişiklikler yapılabilir.⁷¹⁵ Tek kelimelik veya uzun iktibâslar makbul görülmemekle birlikte, bir alıntının iktibâs sanatına dahil edilmesi için en az bir terkip olması da şart koşulmaktadır.⁷¹⁶ İktibâs edilen ifade, asıl manasının değişmesi ve değişmemesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır.⁷¹⁷ Bunun dışında, genel olarak ise iktibâs üç kısma ayrılmaktadır:⁷¹⁸

⁷¹² el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 307.

⁷¹³ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, s. 456..

⁷¹⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'yye*, s. 326; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 232; *et-Telhîs*, s. 422; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 723; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 307; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 372-373; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, c.3, s. 108; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 274; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 268; Bulut, *Belâgat*, s. 381; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 117; Boleli, *Belâgat*, s. 435.

⁷¹⁵ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 725; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 423; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 374.

⁷¹⁶ Bulut, *Belâgat*, s. 381.

⁷¹⁷ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 724; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 423; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 307; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 373.

Birincisi makbul ve mahmud olan iktibâsdır. Buna, hutbe, vaaz ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) methiyelerinden yapılan iktibâslar dahil edilmektedir.

İkincisi mubâh ve mebzû olan iktibâsdır. Gazel, vâsf, kıssa ve resâilden yapılan iktibâslar bu gruba dahil edilmektedir.

Üçüncüsü ise merdûd ve merzûl (müstehtecen) iktibâsdır. İslâmî adab ve emirlere aykırı yapılan hezl (şaka, alay) gibi iktibâslar bu gruba dahil edilmektedir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah'ın (c.c) kendi zatına nisbet ettiği hususları, kişinin, kendine nisbet etmesi veya islâmî adaba aykırı bir ifadede âyet-i kerîme ya da hadîs-i şerife yer vermesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

İktibâs sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁷¹⁹ (Basît)

هَذِي عَصَايَ الَّتِي فِيهَا مَآرِبُ لِي وَقَدْ أَهْشُ بِهَا طَوْرًا عَلَى غَنَمِي

Bu (kaside) isteklerimi, ihtiyaçlarımı gideren asâmdır. (Hz.Musa gibi) Bazen onunla koyunlarımı güderim.

Bu beyitte, قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا وَأَهْشُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى (Dedi ki:

O, benim asâmdır. Ona dayanırım ve onunla koyunlarımı güderim. Ona başka ihtiyaçlarım da vardır.)⁷²⁰ ayetinden iktibâsta bulunulmuş ve kafiye uyumu için kısmi değişiklik yapılmıştır.

2.4.4.2. Telmîh (التَّمْيِيزُ)

Telmîh, sözlükte, “bir şeye işaret etmek, bir şeye göz ucuyla bakmak” manalarına gelmektedir.⁷²¹ Bedî’ ıstılahında ise telmîh, şiir veya nesirde, bilinen bir

⁷¹⁸ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 326-327; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 374; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 120.

⁷¹⁹ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 326; *Dîvân*, s. 702.

⁷²⁰ Taha, 20/18.

⁷²¹ Ma'lûf, *el-Muncid*, s. 733.

kıssaya, meşhur bir şiire, atasözüne vb. işaret etmektir.⁷²² Telmîh edilecek şey, herkes tarafından bilinmese bile ilgilileri veya o konuda ehil olanlarca bilinmelidir. Öyle olmazsa telmîh sanatı meydana gelmez, ancak kapalı söz veya bilmece söylenmiş olur.⁷²³ Telmîh sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁷²⁴ (Basît)

إِذَا أُتِيتُ بِسِحْرِ مَنْ كَلَامِهِمْ إِنَّ أَلْقَاهَا تَلَقَّفَ كُلُّ مَا صَنَعُوا

O asâyı atarsam, onların bana söylediği sihirli sözlerin tümünü yutar.

Bu beyitte, Hz. Musa'nın (a.s) Firavun ile ilgili meşhur kıssasına yer veren (Ve sağ elindekini (asânı) at, onların yaptıkları şeyleri yutsun)⁷²⁵ ayetine işaret edilerek telmîh sanatı icra edilmiştir.

2.4.4.3. Îdâ' (الایداع)

Sözlükte, “emanete bırakmak, koymak” gibi manalara gelmektedir.⁷²⁶ Bedî' ıstılahında ise îdâ', bir şairin, başkasına ait bir şiirden bir yarım beyiti -meşhur değilse sahibini belirtmek şartıyla- alıp kendi şiirine uyarlayarak yeni bir beyit nazmetmesidir⁷²⁷. Bu, tazmin⁷²⁸ sanatına dahil edilmektedir.⁷²⁹ Îdâ' sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:⁷³⁰ (Basît)

⁷²² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 329-330; el-Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 237; *et-Telhîs*, s. 427; *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 730; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 311; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 376; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 282; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 267; Bulut, *Belâgat*, s. 390; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 334.

⁷²³ Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1994, s. 159.

⁷²⁴ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 328; *Dîvân*, s. 702.

⁷²⁵ Taha, 20/69.

⁷²⁶ Ma'lûf, *el-Muncid*, s. 893

⁷²⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 266; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 380.

⁷²⁸ Tazmin, bir şairin başka bir şairin şiirinden bir mısrayı, bir veya iki beyiti kendi şiirinde –eğer meşhur değilse kime ait olduğunu belirtmek şartıyla- alıntı yapmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Kazvînî, *el-Îdâh*, s. 234; *et-Telhîs*, s. 424; *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 725; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 309; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 280.; Bulut, *Belâgat*, s. 389; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 325.

⁷²⁹ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 426; *et-Teftâzânî*, *el-Mutavvel*, s. 728.

⁷³⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 266; *Dîvân*, s. 698.

حَتَّامُ نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلَمِ

إِذَا رَأَاهُ الْأَعَادِي قَالَ حَازِمُهُمْ:

Düşmanları O'nu gördüklerinde, onların akıllısı, “ne zamana kadar yıldızla birlikte ve yıldızın ışığında, karanlıkta yürüyeceğiz” dedi.

Bu beyitte, şair, ikinci mısrayı, Ebû't-Tayyib el-Mutenebbî'nin (ö.354/955) aşağıdaki beyitinin ilk mısraından alıntı yaparak îdâ' sanatını icra etmiştir.

وما سُرَاهُ عَلَى خُفٍّ وَلَا قَدَمٍ⁷³¹

حَتَّامُ نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلَمِ

Ne zamana kadar yıldızla birlikte ve yıldızın ışığında, karanlıkta yürüyeceğiz? Oysa yıldız, ne deve gibi deve tabağı ile ne de insan gibi ayakla yürür. O, bizi, bineklerimiz gibi takip etmez.

2.4.4.4. İsti'âne (الاستِئَانَةُ)

İsti'âne, bir şair veya nâsirin, şiiri veya nesri ile uyumlu, başka bir şairin şiirinden bir beyitin tümünü -meşhur değilse sahibini belirtmek şartıyla- alıntılamasıdır.⁷³² İsti'âne sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır:⁷³³ (Basît)

مِنَ التَّغَالِي وَقُلْ مَا شِئْتَ وَاحْتَكِمِ

دَعْ مَا يَقُولُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ

Hristiyanların, peygamberleri için söyledikleri abartıları bırak. Kendi Peygamber'in için söyle söylemek istediğini ve hükmünü ver.

Şair, bu beyti, kasidesine uyumu nedeni ile el-Bûsîrî'nin *Kasidetu'l-Bürde* adlı kasidesinden tazmin ederek isti'âne sanatı icra etmiştir.

⁷³¹ el-Mutenebbî, Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyin el-Ce'fî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1983, s. 495.

⁷³² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 271; İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 383.

⁷³³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 271; *Dîvân*, s. 699.

2.4.4.5. Tafsîl (التَّفْصِيلُ)

Sözlükte, “ayrıntıya girmek, beyan etmek” manalarını taşır.⁷³⁴ Bir terim olarak ise tafsîl, şairin, kendi şiirinden yarım beyti başka bir şiirinde kullanmasıdır.⁷³⁵ Tafsîl sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁷³⁶

صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهُ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَ مَا لَاحَ نَجْمٌ فِي دُجَى الظُّلَمِ

Güneş doğdukça ve kap karanlıkta yıldız parladıkça, Arşın İlah'ı O'nun makamını yüceltsin.

Beytin ilk mısraı, şairin daha önce Hz. Peygamber'i (s.a.v) methetmek için nazmettiği bir kasidesindeki aşağıdaki beyitten alınmıştır. Böylece tafsîl sanatı meydana gelmiştir. (Basît)

صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهُ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ النَّهَارِ وَلَا حَتْ أَنْجُمُ الْعَسَقِ⁷³⁷

Gündüzdeki güneş ve karanlıktaki yıldızlar parladıkça, Arşın İlah'ı O'nun makamını yüceltsin.

2.4.4.6. Akd (الْعَقْدُ)

Lugatte, “bağlamak” manasını taşır.⁷³⁸ Bir terim olarak ise akd, iktibâs yapmaksızın, nesrin nazıma dönüştürülmesidir.⁷³⁹ İktibâsta bir âyet-i kerîme, hadîs-i

⁷³⁴ er-Râzî, **Muhtaru's-Sihâh**, s. 445; İbn Manzûr, **Lisanu'l-'Arab**, c.11, s. 524.

⁷³⁵ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 273; el-Hamevî, **Hazânetu'l-Edeb**, c.1, s. 477.

⁷³⁶ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 273; **Dîvân**, s. 699.

⁷³⁷ el-Hillî, **Dîvân**, s. 85.

⁷³⁸ İbn Manzûr, **Lisanu'l-'Arab** c.3, s. 296-297.

⁷³⁹ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 324; İbn Ebî'l-İsba', **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 441; el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 236; **et-Telhîs**, s. 426; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 728; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 310; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-Belâga**, s. 375; Matlûb, **Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye**, s. 533; Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, s. 4; Boleli, **Belâgat**, s. 441.

şerif vb. iktibâs edildiğinde, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif olduğu belirtilmez ama akd’de belirtilmelidir.⁷⁴⁰ Akd’ın şartı, nesrin tümünün veya çoğunun alınmasıdır.⁷⁴¹ Akd yapılırken şiir veznine uyarlamak için şair kısmi değişiklikler yapabilir. Akd sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁷⁴² (Basît)

ما شَبَّ مِنْ خَصَلَتِي حُرْصِي وَمِنْ أَمَلِي سَوَى مَدِيحِكَ فِي شَيْبِي وَفِي هَرَمِي

İhtiyarlığımda ve kocamışlığımda seni methetmek dışında, hırsımı ve umudumu hiç bir şey genç ve diri tutmadı.

Şair, Hz. Peygamber’in (s.a.v) “İnsanoğlu yaşlandıkça ondaki iki hasleti gençleşiyor: Bunlar, hırs ve tûl-i emel’dir” hadîs-i şerifini nazma dönüştürerek akd sanatı icra etmiştir.

2.4.4.7. Berâ’etu’l-Matla‘ (بَرَاةُ الْمَطْلَعِ)

Berâ’etu’l-matla‘, nazım veya nesirde tatlı lafızlarla, güzel tertible, fâsîh manayla, haşvden uzak, maksada uygun güzel bir başlangıç yapmaktır.⁷⁴³ Husnu’l-ibtidâ, berâ’etu’l-istihlâl, husnu’l-matla‘ gibi terimlerle de adlandırılır.⁷⁴⁴ Berâ’etu’l-matla‘da, şiirin maksadını açıkça ifade etmek yerine, ona işaret edilir.⁷⁴⁵ Berâ’etu’l-matla‘ sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte bulunmaktadır.⁷⁴⁶ (Basît)

إِنْ جِئْتُ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ حَيْرَةِ الْعَلَمِ وَأَقْرَأَ السَّلَامَ عَلَى عُزْبٍ بِذِي سَلَمٍ

⁷⁴⁰ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 729; el-Merâğî, ‘*Ulûmu’l-Belâga*, s. 375.

⁷⁴¹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 324; İbn Ebî’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 441; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 310; el-Merâğî, ‘*Ulûmu’l-Belâga*, s. 375; Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye*, s. 533; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 4; Boleli, *Belâgat*, s. 441.

⁷⁴² el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 324; *Dîvân*, s. 702 .

⁷⁴³ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 57; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 735; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 312; el-Merâğî, ‘*Ulûmu’l-Belâga*, s. 378; Bulut, *Belâgat*, s. 392.

⁷⁴⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, 312; Bulut, *Belâgat*, s. 392.

⁷⁴⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, s. 312.

⁷⁴⁶ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 57; *Dîvân*, s. 685.

Eğer Sel'a varırsan (gidersen), Ciretu'l-'Alem'dekileri sor ve Zû-Selem'deki Araplara selam söyle.

Bu beyitte, şair, Hicaz'daki Sel' (سَلْع), Zû-Selem (ذُو سَلَم) ve Ciretu'l-'Alem (جِرَّةُ الْعَلَم) gibi Hz. Peygamberin (s.a.v) kabrinin civarındaki mekânları zikrederek maksadının Hz. Peygamberi (s.a.s) methetmek olduğuna işaret etmektedir. Beytin sadrı ile acuzu arasında uyum olması, maksada işaret etmesi ve fâsih manaya, haşvden uzaklığa, güzel tertibe ve tatlı lafızlara sahip oluşu ile berâ'etu'l-matla' sanatı meydana gelmiştir.

2.4.4.8. Berâ'etu't-Tehallus (بِرَاعَةُ التَّحْلُصِ)

Berâ'etu't-thallus, nesib veya teşbîbden sonra güzel bir münasebetle medih vb. bir konuya güzel bir geçiş yapmak ve dinleyicinin bu geçişi, ahenk ve uyumun güzelliği nedeniyle hissedememesidir.⁷⁴⁷ Ayrıca “bir konudan diğerine güzel ve hoş bir üslupla geçiş yapmaktır” şeklinde de tarif edilmektedir.⁷⁴⁸ Bu sanata, husnu't tehallus⁷⁴⁹, tehallus⁷⁵⁰ ve hurûc⁷⁵¹ isimleri de verilmiştir. Bu sanat, şairin kasidesindeki şu beyitte görülmektedir:⁷⁵² (Basît)

مِنْ كُلِّ مُعَرَّبَةٍ الْأَلْفَاظِ مُعْجَمَةٍ يَزِينُهَا مَدْحُ خَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ

Manası açık bütün lafızlardan oluşan (bir manzumedir bu), Arapların ve Acemlerin en hayırlısını methetme, onu süslüyor.

Bu beyitte, şair, nesibden, asıl maksadı olan medihe, güzel ve ahenkli bir geçiş yaparak berâ'etu't-tehallus sanatı icra etmiştir.

⁷⁴⁷ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 130; el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 329; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 432; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 736-737; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 312; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 379-380.

⁷⁴⁸ Bulut, *Belâgat*, s. 398.

⁷⁴⁹ el-Hamevî, *Hazânetu'l-Edeb*, c.1, s. 329.

⁷⁵⁰ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 736; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 312; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 379.

⁷⁵¹ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga*, s. 379.

⁷⁵² el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 130; *Dîvân*, s. 691.

2.4.4.9. Berâ'etu'l-Hitâm (بِرَاعَةُ الْخِتَامِ)

Berâ'etu'l-hitâm, mütekellimin, sözünün sonuna geldiğini hissettirerek, onu tatlı lafızlarla, güzel bir terkiplerle, sahîh manayla, ve kulakta hoş bir seda bırakacak şekilde maksada uygun bitirmesidir.⁷⁵³ Bu sanata, husnu'l-intihâ, husnu'l-hitâm,⁷⁵⁴ husnu'l-makta' ve berâ'etu'l makta'⁷⁵⁵ isimleri de verilmiştir. Berâ'etu'l-hitâmın en güzeli, sözün bittiğini bildirenidir.⁷⁵⁶ Berâ'etu'l-hitâm sanatı, şairin kasidesindeki şu beyitte vardır:⁷⁵⁷ (Basît)

فَإِنْ سَعِدْتُ فَمَدَحِي فِيكَ مُوجِبُهُ وَ إِنْ شَقِيتُ فَذَنْبِي مُوجِبُ النَّقَمِ

Eğer mutlu olursam, sebebi Seni methetmemdir. Mutsuz olursam da, intikamı gerektiren benim günahımdır.

Şair, sözün sonuna geldiğini hissettirerek, sahih mana ve tatlı lafızlarla, maksadına uygun bir şekilde kasidesini bitirerek berâ'etu'l-hitâm sanatını icra etmiştir.

⁷⁵³ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 313; Bulut, **Belâgat**, s. 400.

⁷⁵⁴ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, s. 313.

⁷⁵⁵ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 740.

⁷⁵⁶ el-Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 435.

⁷⁵⁷ el-Hillî, **Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, s. 333; **Dîvân**, s. 702.

SONUÇ

Bedîyyât, beyit sayısı en az elli olan, her beyti en az bir bedî sanatını gizli veya açık içeren, basît bahrinde ve kesreli mîm kafiyeli ve genelde Hz. Muhammed'in (s.a.v) methinde nazmedilen manzumelerdir. Bu şartlara haiz olan kasideye ise "bedîyye" denilmektedir. Bunun sebebi de kasidenin her beyitinin en az bir bedî sanatı içermesidir.

Hiz. Muhammed'in (s.a.v) methinde nazmettiği kasideye "bedîyye" adını veren ilk kişi, Safiyyuddîn el-Hillî'dir. el-Hillî, nazmettiği kasideye, *el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fî Medâihi'n-Nebeviyye* ismini vermiştir. O, kasidesine, klasik gazel girişi ile başlar. Sevgilinin (Hz. Peygamber'in) diyarındaki Sal', Ciretu'l-'Alem, Zû Selem ve Idam gibi mekanların isimlerini zikrederek ona, olan özlemini, muhabbetini kanlı gözyaşları içinde dile getirir. Geçirdiği uykusuz gecelerden, körpe ceylanın güzel endamından, kılıç ve mızrağın ucu gibi kalbini delip geçen öldürücü bakışından ve onu nasıl unutamadığından yakınır. Aşkın kendisini harap ettiğini söyler. Ancak hedefi bal olanın, arının sokmasından doğacak acıdan korkmadığını söyleyerek aşkı bala benzetir. Nitekim ne kadar acı çekse de sevgiliye olan aşkından vazgeçmeyeceğini söyler. Bu nesibten sonra, Hiz. Peygamber'i (s.a.v) methetmeye geçer. Onu methetmenin, sözcükleri süslediğini söyler.

el-Hillî, Hiz. Peygamber'in (s.a.v) soylu ve temiz huylu olduğunu söyleyerek medihine başlar. Onun nebilerin en yücesi olduğunu ve bunun delilinin ise Hicr sûresinde açık olduğunu ifade eder. Onun cömert ve merhametli olduğunu söyledikten sonra savaşlarındaki kahramanlığını övmeye başlar. Sonra sahabeleri ve onların savaş meydanlarındaki kahramanlıklarını över. Onları inlerinde oynayan aslan yavrularına benzetir. Gözü kara olduklarını ve hiç tereddüt etmeden ölüme

yürüdüklerini söyler. Nitekim bundan sonra da kılıcı ve onların atlarını över. Sonra tekrardan Hz. Peygamber'i (s.a.v) methetmeye dönerek, onun sancağının gölgesinde, öyle bir adalet var ki kurt ile kuzuyu bir arada yaşatır der. Onun cömertliğine vurgu yaptıktan sonra, mucizelerini zikreder. Sonra da ehli beyt'e salat ve selam edip onların yüceliklerinden bahseder. Ondan sonra tekrar sahabeleri methetmeye döner. Beytin sonuna doğru ise Hz.Peygamber'i (s.a.v) rüyasında gördüğünü, O'nun kendisini övme karşılığında söz aldığını ve bunun sonucu haşirde kendisine şefaatçi olmasını istediği söyler. "Senin rüyaların yalancı rüyalardan değil, mecbur olmasan da sözünü yerine getir" der. Kasidenin sonunda ise kasidesini Hz. Musa'nın (a.s) asâsına benzeterek onu över ve onunla meydan okur.

el-Hillî'nin mezkur manzumesi, "basî" vezninde, "mîm" kafiye, her beyiti bir bedî sanatı ihtiva etmektedir. Bu manzumenin toplam beyit sayısı, yüz kırk beş, ihtiva ettiği sanat sayısı ise yüz elli birdir. el-Hillî, berâ'etu'l-matla' sanatı ile kasidesine başlamıştır. Gazel girişinden, berâ'etu't-tehallus sanatı ile medihe geçmiş ve berâ'etu'l-hitâm sanatı ile de kasidesini bitirmiştir.

el-Hillî, manzumesinde, edebi sanatlara büyük bir önem atfetmiştir. Öyle ki Hz. Peygamber'in (s.a.v) methi, bu sanatların gölgesinde kalmıştır. Bu, kasidesi için yazdığı şerhten açıkça anlaşılmaktadır. Onun hem bu tarzı, hem de kasidesinin içeriği ve şekli, kendisinden sonraki bedîiyye nâzımları tarafından taklit edilmiştir. Böylece Arap edebiyatında yaklaşık altı yüz yıl büyük bir ilgi gören "bedîiyyât" akımı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

AKDEMİR, Hikmet, **Belâğat Terimleri Ansiklopedisi**, Nil Yayınları, İzmir 1999.

‘AKKÂVÎ, İn‘âm Fevvâl **el-Mu‘cemu’l-Mufasssal fî ‘Ulûmi’l-Belâga el-Bedî‘ ve’l-Beyân ve’l-Me‘ânî**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 3.bs., Beyrut 2006.

‘ALLÛŞ, Cevâd Ahmed, **Şi‘ru Safiyyiddîn el-Hillî**, Matba‘atu’l-Ma‘ârif, Bağdat 1959.

..... **Edebu’l-Hille**, thk. Sabâh Nûrî el-Mezrûk, Merkez Bâbil lid-Dirâsâti’l-Hadâriyye ve’l-Târîhiyye, Bağdat 2012.

el-‘ASKALÂNÎ, İbn Hecer, **ed-Dureru’l-Kâmine**, Dâru’l-Ceyl, Beyrut 1993, c.3.

BÂŞÂ, ‘Umer Mûsa, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Asru’l-Memlûkî**, Dâru’l-Fikru’l-Mu‘âsır, Beyrut 1989.

BEKRÎ Şeyh Emîn, **el-Belâgatu’l-‘Arabiyye fî Sevbiha’l-Cedîd**, c.III, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 4.bs., Beyrut 1998.

..... Şeyh Emîn, **Mutâla‘ât fî Şi‘ri’l-Memlûkî ve’l-‘Usmânî**, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1987.

BİLGEGİL, M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)**, Enderun Yayınları, 2.bs., İstanbul 1989.

BOLELİ, Nusrettin, **Belâgat (Beyân-Me‘ânî-Bedî‘ ilimleri) Arap Edebiyatı**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8.bs., İstanbul 2013.

BULUT, Ali, **Belâgat Me‘ânî-Beyân-Bedî‘**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5.bs., İstanbul 2015.

el-BÛSÎRÎ, Şerefuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Saîd, **Dîvânu’l-Bûsîrî** thk. Muhammed Seyyid Gîlânî, Kahire 1955.

- CÂRİM, ‘Ali-Mustafa Emîn, **el-Belâġatu’l-Vazihâ**, Müessesetu’l-Kutubu’s-Sekâfiyye, Byy. tsz.
- ÇAĞMAR, M. Edip, **Alıştırmalarla Belâġat**, Ravza Yayınları, İstanbul 2013.
- DAYF, Şevkî, **el-Belaga Tatavvur ve Tarîh**, Dâru’l-Meârif, Kahire tsz.
- DURMUŞ, İsmail “İstidrâk”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, İstanbul 2001, c.23.
- EREN, Cüneyt, **Peygamberimize adanmış manzumeler bediiyyat**, Sütun yayınları, İzmir 2005.
- ERGİN, Mehmet Mesut, **İbn Ma’sûm el-Medenî Şâ’iren**, Dâru’l-Bîrûnî, Dimeşk 2004.
-, “**Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)**”, Marife Dergisi, yıl:7, sayı:1, 2007.
- el-ENDELUSÎ, İbn Câbir, **el-Hulletu’s-Siyerâ fî Medhî Hayri’l-Verâ**, thk. ‘Alî Ebû Zeyd, ‘Alema’l-Kutub, 2.bs., Beyrut 1985.
- el-FÂHÛRÎ, Hannâ, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, Dâru’l-Yûsuf, Beyrut tsz.
- FERRÛH, ‘Umer, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn 5.bs., Byy. 1989, c.3.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya‘kub, **el-Kâmûsu’l-Muhît**, Dâru’l-Kalem, Beyrut tsz.
- İBN HALLİKÂN, Muhammed b. Ebî Bekr, **Vefeyâtu’l-A’yân**, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977, c.5.
- İBN MANZÛR, Ebû’l-Fadl Cemalluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısırî, **Lisânu’l-‘Arab**, Beyrut, tsz., c.1-15.
- el-HAMEVÎ, İbn Hicce Takîyuddîn Ebû Bekr ‘Alî, **Hazânetu’l-Edeb ve Gâyetu’l-Ereb**, thk. ‘İsâm Şa‘irtû, Beyrut 1987, c.1-2.
- el-HAMEVÎ, Yâkût Şahâbeddîn Ebû ‘Abdullah Yâkût b. ‘Abdullah, **Mu‘cemu’l-Buldân**, Daru Sâdr, Beyrut 1977, c.3.
- el-HÂŞİMÎ, Seyyid Ahmed, **Cevâhiru’l-Belâġa**, Muessesetu’l-Kutubu’s-Sekâfe, 2.bs., Lübnan 2014.
- el-HİLLÎ, Safiyyuddîn, **Dîvân**, thk. Kerem el-Bustânî, Dâru Sâdır, Beyrut tsz.
-, **Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-Bedî’iyye fî ‘Ulûmi’l-Belâġa ve Mehâsinu’l-Bedî’**, thk. Nesîb Neşâvî, Dâru Sâdır, 2.bs., Beyrut 1992.

- el-İSKENDERÎ, Ahmed -Mustafa ‘Anânî, **el-Vasît fi’l-Edebu’l-‘Arabî ve Târîhih**, Matba‘atu’l-Me‘ârif, Kahire 1919.
- el-KAZVÎNÎ, Celâluddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân el-Hatîb, **et-Telhîs fi ‘Ulûmi’l-Belâga**, thk. ‘Abdurrahmân el-Berkûkî, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Byy. 1904.
- **el-Îdâh fi ‘Ulûmu’l-Belâga**, nşr. ‘Îmâd Besyûnî Zaglûl, Muessesetu’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, 5.bs., Beyrut 2011.
- KEHHÂLE, ‘Umer Rıdâ, **Mu‘cemu’l-Muelifîn**, Dâru Sâdır, Beyrut 1977, c.5.
- KILIÇ, Hulûsi, “Bedîyyât”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, İstanbul 1992, c.5.
- KILIÇLI, Mustafa, “Hillî, Safiyyüddîn”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, İstanbul 1998, c.18.
- KUDÂME B. CA‘FER, Ebû’l-Ferec, **Nakdu’s-Şi‘r**, thk. Muhammed Abdulne‘im Hefâcî, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut tsz.
- el-KUTUBÎ, Muhammed b. Şâkir, **Fevâtu’l-Vefîyyât**, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut tsz., c.3.
- MA‘LÛF, Luis, **el-Muncid fi’l-Lugati’l-A‘lâm**, Dâru’l-Maşrik, 43.bs., Beyrut, 2008.
- MARANGOZOĞLU, İzzet, **Arap Edebiyatında Bedî‘ ve Bedî‘iyyât**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Konya 2005.
- MATLÛB, Ahmed, **Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyye ve Tetavvurihâ**, Mektebetu Lübnân, 2. bs., Beyrut 2000.
- el-MEDENÎ, es-Seyîd ‘Alî Sadruddîn b. Ma‘ûm, **Envaru’r-Rebî‘ fi’l-Enva’i’l-Bedî‘**, thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matba‘atu’n-Nu‘mân, Necef 1968, c.1.
- MEKÎ, Mahmûd ‘Alî, **Edebiyâtü’l-Medâihu’n-Nebevîyye**, Dâru Nûbâr li’t-Tabâ‘a, Kahire 1991.
- el-MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, **‘Ulûmu’l-Belâga el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 3.bs., Beyrut 1993.
- MEVLEVÎ, Tâhir-ül, **Edebiyat Lügati**, Enderun Yayınları, İstanbul 1994.
- el-MISRÎ, İbn Nubâte, Cemaluddîn b. Nubâte el-Mısırî el-Fârûkî, **Dîvân**, Dâru İhyâu’t-Turâsu’l-‘Arabî, Byy., tsz.

- MUBÂREK, Zekî, **el-Medâihu'n-Nebeviyye fî'l-Edebi'l-'Arabî**, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyye, Kahire tsz.,
- el-MUTENEBBÎ, Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyin el-Ce'fî, **Dîvânu'l-Mutenebbî**, Dâru Beyrut, Beyrut 1983.
- el-MU'TEZZ, 'Abdullâh b., **Kitâbu'l-Bedî'**, nşr. Ignatus Kratchkovsky, London 1935.
- MÛSA, Ahmed İbrâhîm, **es-Sıbgû'l-Bedî' fî'l-Lugâti'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, Kahire 1969.
- en-NÂBLUSÎ, 'Abdulgani, **Nefehâtu'l-Ezhâr 'alâ Nesemâti'l-Eshâr fî Şerhi'l-Nebiyi'l-Muhtâr**, 'Alemu'l-Kutub, Beyrut tsz.
- el-NECEFÎ, Abdulhuseyn Ahmed el-Emînî, **el-Gadîr fî'l-Kitâb ve's-Sunne**, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran 1366, c.6.
- er-RABEDÂVÎ, Mahmûd, **İbn Hicce el-Hemevî Şâ'iren ve Nâkiden**, Dâru Kuteybe, Byy., 1982.
- er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkadir, **Muhtaru's-Sihâh**, Mektebetu Lubnân, 2.bs., Lübnan 2006.
- es-SAFEDÎ, Selâhuddîn Halîl b. Aybek, **A'yânu'l-'Asr ve A'vânu'n-Nasr**, thk. 'Alî Ebû Zeyd, Nebîl Ebû 'Aşme, Muhammed el-Mev'ad, Mahmûd Sâlim Muhammed, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1998.
- SARAÇ, M. A. Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, Bilimevi yayınları, 12.bs., İstanbul 2014.
- es-SEKKÂKÎ, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Muhammed b. 'Alî, **Miftahu'l-'Ulûm**, nşr. Na'îm Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- SELÎM, Mahmûd Rızk, **'Asru Selâtîni'l-Memâlîk**, Mektebetu'l-Âdâb, 1965, c.2.
- es-SUYÛTÎ, 'Abdurrâhmân b. Ebî Bekr Celâluddîn **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrâhîm, el-He'tu'l-Mısriyye'l-'Âme li'l-Kitâb, Byy. 1974, c.4.
- SUZAN, Yahya, **"Arap şiirinde muhammes ve tahmîs"**, (Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2008.
- ŞEBÎB, Gâzî **Fennu'l-Medîhi'n-Nebevî fî'l-'Asri'l-Memlûkî**, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1998.

- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed, **el-Bedru’t-Tâli’**, thk. Muhammed Hasan Hellâk, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut 2006, c.1.
- TABÂNE, Bedevî, **Mu‘cemu’l-Belâgati’l-‘Arabiyye**, Dâru’r-Rifâ‘î, 3.bs., Riyad 1988.
- et-TAĞRÎBERDÎ, Cemâluddîn Ebû’l-Mehâsin Yûsuf b. el-Atâbekî, **en-Nucûmu’z-Zâhire fi Mulûk Mısır ve’l-Kâhire**, Dâru’l-Kutub, Byy. tsz., c.10.
- et-TEFTÂZÂNÎ, Sa‘duddin, **el-Mutavvel Şerhu’t-Telhîs Miftâhu’l-‘Ulum**, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmyye, 6.bs., Beyrut 2013.
- EBÛ ZEYD, ‘Alî **el-Bedî‘îyât fî’l-Edebi’l-‘Arabî**, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrut 1983.
- ZEYDÂN, Corcî, **Târîhu Âdâbi’l-Lugati’l-‘Arabiyye**, thk. Şevkî Dayf, Dâru’l-Hilâl, Byy. tsz., c.3.
- ez-ZEYYÂT, Ahmed Hasan, **Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî**, Dâru Nahda, Kahire tsz.
- ez-ZİRÎKLÎ, Hayruddîn, **el-E‘lâm**, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 6.bs., Beyrut 1980, c.4.

EKLER

EK 1: EL-KÂFİYETU'L-BEDÎ'YYE VE TERCÜMESİ

(Basît)

1. إِنْ جِئْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ حَيِّرَةِ الْعَلَمِ وَاقْرَأِ السَّلَامَ عَلَى عُزْبٍ بِذِي سَلَمِ

Eğer Sel'a varırsan (gidersen), Ciretu'l- 'Âlem'dekileri sor ve Zû Selem'deki Araplara selam söyle.

2. فَقَدْ ضَمِنْتُ وُجُودَ الدَّمْعِ مِنْ عَدَمِ هُمْ وَلَمْ أَشْتَطِعْ مَعَ ذَاكَ مَنَعَ دَمِي

Onlar için göz yaşları dökmeyeceğime emindim. Fakat bırak gözyaşlarını dökmeyi, kanlı gözyaşlarını dökmeye bile mani olamadım.

3. أَيْبْتُ وَالِدَمْعِ هَامٍ هَامِلٍ سَرِبَ وَالْجِسْمُ فِي إِضْمٍ لَحْمٍ عَلَى وَضَمِ

Göz yaşı akıtarak, dökerek ve sızdırarak geceledim. Beden ise, Idam'da tezgahta doğranmaya hazır et (misâli) idi.

4. مَنْ شَأْنُهُ حَمْلُ أَغْبَاءِ الْهَوَى كَمَدًا إِذَا هَمِي شَأْنُهُ بِالِدَمْعِ لَمْ يُكَلِّمْ

Kederinden şanı, sevda yükleri yüklemek olan kimse, göz pınarları gözyaşı ile dolup taşığında ayıplanmaz.

5. مَنْ لِي بِكُلِّ غَرِيرٍ مِنْ ظِبَاءِهِمْ عَزِيزٌ حَسَنٌ يُدَاوِي الْكَلِمَ بِالْكَلِمِ

Kim beni onların tamamen toy, körpe olan ceylanından kurtarabilir? O ceylan ki sözle yarayı tedavi eden ender bir güzeldir.

6. بِكُلِّ قَدْ نَضِيرٍ لَا نَظِيرَ لَهُ مَا يَنْقُضِي أَمَلِي مِنْهُ وَلَا أَلَمِي

Güzel ve eşsiz endamlıdan (kim beni kurtarabilir, o güzel ki) benim ona beslediğim umut ve onun için çektiğim acı bitmez.

7. وَكُلَّ حَظٍّ أَتَى بِاسْمِ ابْنِ ذِي يَزَنٍ فِي فَتْكِهِ بَلْمَعَى أَوْ أَبِي هَرَمٍ

Kalbi vurup öldürmede, kılıç veya mızrak gibi olan o bakışlardan (beni kim kurtarabilir).

8. قَدْ طَالَ لَيْلِي وَ أَجْفَانِي بِهِ قَصُرَتْ عَنِ الرِّقَادِ فَلَمْ أُصْبِحْ وَلَمْ أَمُ

Gecem uzadı ve göz kapaklarım uyumaya kavuşmadı (uykuyla tanışmadı). Ne sabahladım ne de uyudum.

9. كَأَنَّ أَنَاءَ لَيْلِي فِي تَطَاوُهَا تَسْوِيفُ كَاذِبِ آمَالِي بِفُرْجِهِمْ

Gecemin uzayan anları, o sevgililere yakın olma umutlarımı geciktirip boşa çıkarıyordu.

10. هُمْ أَرْضَعُونِي تُدَيِّ الْوَصْلِ حَافِلَةً فَكَيْفَ يَحْسُنُ مِنْهَا حَالُ مُنْقَطِمٍ

Onlar (sevdiklerim) beni, vuslatın dolu göğüsleri ile emzirdiler. O göğüslerdeki sütten kesilmiş çocuğun hali nasıl iyi olabilir ki?

11. كَانَ الرَّضَىٰ بِدُنُوِّي مِنْ خَوَاطِرِهِمْ فَصَارَ سُخْطِي لِبُعْدِي عَنْ جَوَارِهِمْ

Onların gönüllerinde oluşum, beni mutlu (razı) ediyordu. Bu, memnuniyetsizliğe dönüştü, onların gönüllerine uzak olduğum için.

12. وَجَدِي حَنِينِي أَنِّي فِكْرِي وَلَهِي مِنْهُمْ إِلَيْهِمْ عَلَيْهِمْ فِيهِمْ بِهِمْ

Sevgim (aşkım) onlara, özlemim onlara, iniltilim onlar için, aklım onlarda, tutuşmam onlar için.

13. اللَّهُ لَدَهُ عَيْشٍ بِالْحَبِيبِ مَضَتْ فَلَمْ تَدُمْ لِي وَغَيْرُ اللَّهِ لَمْ يَدُمْ

Sevgili ile yaşadığımız o günler, ne güzeldi! Fakat benim için uzun sürmedi. (Nasıl sürsün ki!) Çünkü Allah'tan başka bir şey devam etmez.

14. وَعَازِلٍ رَامَ بِالتَّعْنِيفِ يُرْشِدُنِي عَدِمْتَ رُشْدَكَ هَلْ أَسْمَعْتَ ذَا صَمَمٍ

Nice azarlayan, zorla beni irşad etmeye çalıştı. Aklını yitiresin! Sen sağıra işittirebilirmisin?

15. أَقْصِرْ أَطْلًا إِعْذِرْ إِعْذِلْ سَلَّ خَلَّ أَعِزُّ خُنَّ هُنَّ عَنْ تَرْفَعُ لُجَّ كُفَّ لَمْ

Kısalt. Uzat. Özür dile (Mazeret bildir). Ayıpla. Teselli et. Yardım et. İhanet et. Tebrik et. Eziyet ettir. Yumuşak davran. Sert (şiddetli) davran. Bırak. Ayıpla.

16. أَشْبَعْتَ نَفْسَكَ مِنْ دَمِي فَهَاضَكَ مَا تَلْقَى وَأَكْثَرُ مَوْتِ النَّاسِ بِالتَّحَمِّ

Nefsini beni kötölemekle doldurdun. Hazmet et içindekini. Nitekim çoğu insanların ölümü hazımsızlıktandır (şişkinliktendir).

17. أَنَا الْمُفَرِّطُ أَطْلَعْتُ الْعَدُوَّ عَلَى سِرِّي وَ أَوْدَعْتُ نَفْسِي كُلَّ مُحْتَرَمٍ

Benim kusurlu olan. Düşmana sırlarımı ben açtım ve her türlü tehlikeye kendimi maruz bıraktım.

18. فَمَي يُحَدِّثُ عَنْ سِرِّي فَمَا ظَهَرَ سَرَائِرُ الْقَلْبِ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ فَمَي

Ağzım sırlarımı söylüyor, ağzın söylemesi dışında kalbin sırları açığa çıkmaz.

19. لَأَنْتَ عِنْدِي أَحْصُ النَّاسِ مَنْزِلَةً إِذْ كُنْتَ أَقْدَرَهُمْ عِنْدِي عَلَى السَّلَامِ

Sen benim için konum bakımından insanların en özelsin. Çünkü bana göre, esir almada insanların en kudretlisisin.

20. مِنْ مَعْشَرٍ يُرْخِصُ الْأَعْرَاضَ جَوَاهِرُهُمْ وَ يَحْمِلُونَ الْأَذَى مِنْ كُلِّ مُهْتَضِمٍ

Öyle bir gruptandır ki özleri (karakterleri), ırları değersizleştiriyorlar ve her mazlumun yükünü yükleniyorlar.

21. مَحَضَّتْ لِي النُّصْحَ إِحْسَانًا إِلَيَّ بِلا غِشٍّ وَ قَلَّدَتْنِي الْإِنْعَامَ فَاحْتَكِمِ

Aldatmaksızın bana iyilik yaptın. Samimice öğütte bulundun ve nimetler bahsettin. Hüküm senin (sana itiraz etmem).

22. لَيْتَ الْمُنِيَّةَ حَالَتْ دُونَ نُصْحِكَ لِي فَيَسْتَرِيحَ كِلَانَا مِنْ أَدَى التُّهُمِ

Keşke ölüm, bana nasihatine engel olsaydı da ikimiz de kuşkuların verdiği eziyetten kurtulsaydık.

23. حَسْبِي بِذِكْرِكَ لِي دَمًا وَمَنْقَصَةً فِيمَا نَطَقْتَ فَلَا تُنْقِصْ وَلَا تَدِم

Konuşmalarında eksikliğimi söylemen ve beni eleştirmen bana yeter. Artık azaltma ve kötüleme.

24. سَأَلِمْتُ فِي الْحُبِّ غُذَالِي فَمَا تَصَحَّوْا وَهَبُهُ كَانَ فَمَا نَفَعِي بِنُصْحِهِمْ

Beni kınayanlarla sevgi konusunda anlaştım. Onlar da nasihat etmeyi bıraktılar. Farzet ki bu oldu ve nasihat ettiler. Nasihatlerinin bana ne yararı olur ki?

25. عَدِمْتُ صِحَّةَ جَسْمِي مُذْ وَثِقْتُ بِهِمْ فَمَا حَصَلْتُ عَلَى شَيْءٍ سِوَى النَّدَمِ

Ayıplayanlara güvendiğimden beri sağlığımı yitirdim. Pişmanlık dışında, bir şey de kazanmadım.

26. قَالُوا: "سَلَوْتُ لِبُعْدِ الْإِلَافِ" قُلْتُ لَهُمْ: "سَلَوْتُ عَنْ صِحَّتِي وَالْبُرِّ مِنْ سَقَمِي"

Sevgili uzaktadır diye unuttun; düşünmüyorsun dediler. Dedim ki: (bırak unutmayı) Sıhhatimi de unuttum hastalıktan iyileşmeyi de.

27. مَا كُنْتُ قَبْلَ ظُبَا الْأَلْحَاطِ قَطُّ أَرَى سَيِّفًا أَرَأَقَ دَمِي إِلَّا عَلَى قَدَمِي

Ceylan gözlüleri görmeden önce, ayaklarım dışında bedenimi yaralayıp kanımı döken bir kılıcı hiç görmedim. Yıkılmayıp hep ayaktaydım.

28. قَالُوا: "اضْطَرُّ" قُلْتُ: "صَبْرِي غَيْرُ مُتَّسِعٍ" قَالُوا: "اسْأَلُهُمْ"، قُلْتُ: "وَدِّي غَيْرُ مُنْصَرِمٍ"

Dediler: “Sabret”. Dedim: “Sabrım geniş değil, sabredemem.” Dediler: “Onları unut”. Dedim: “Sevgim gelip geçici değil, bakidir.”

29. وَإِنِّي سَوْفَ أَسْأَلُهُمْ إِذَا عَدِمْتُ رُوحِي وَ أَخِيَّتُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ الْعَدَمِ

Ruhum öldüğünde ve ölüp yok olduktan sonra dirildiğimde, muhakkak ki onları unutacağım.

30. فَإِنَّهُ يَكْفُلُ غَدَائِي وَيُلْهِمُهُمْ عَذْلِي فَقَدْ فَرَّجُوا كَرْبِي بِذِكْرِهِمْ

Allah, beni kınayanları korusun ve beni kınamayı, onlara ilham etsin. Çünkü sevgilileri anmaları, benim kederimi giderdi.

31. قَالُوا: " أَلَمْ تَذَرِ أَنَّ الْحُبَّ غَايَتُهُ سَلْبُ الْخَوَاطِرِ وَ الْأَلْبَابِ؟ " قُلْتُ : "لَمْ "

Dediler: “Aşkın gayesinin gönülleri ve akılları gasbetmek olduğunu bilmiyor muydun?”. Dedim: “Bilmiyordum.”

32. لَمْ أَذَرِ قَبْلَ هَوَاهُمْ – وَاهْوَى حَرَمٌ – أَنَّ الظَّبَاءَ تُحِلُّ الصَّيْدَ فِي الْحَرَمِ

Onları sevmeden önce –ki aşk kutsaldır- ceylan gözlülerin, Harem’de avlanmayı helal kıldıklarını bilmezdim.

33. رَجَوْتُ أَنْ يَرْجِعُوا يَوْمًا وَ قَدْ رَجَعُوا عِنْدَ الْعِتَابِ وَ لَكِنْ عَنْ وَفَا ذِمِّي

Birgün döneceklerini umuyordum ve döndüler. Ancak başkaları azarlayınca döndüler. Lakin yine de bana verdikleri sözü tuttular.

34. فَكُلُّ مَا سَرَّ قَلْبِي وَ اسْتَرَاحَ بِهِ – إِلَّا الدُّمُوعَ – عَصَانِي بَعْدَ بُعْدِهِمْ

Onlar uzaklaştıktan sonra, gönlümü dindiren ve sevindiren herşey -gözyaşları hariç- bana isyan etti.

35. فَلَوْ رَأَيْتَ مُصَابِي عِنْدَمَا رَحَلُوا رَأَيْتَ لِي مِنْ عَذَابِي يَوْمَ بَيْنِهِمْ

Gittiklerinde, başıma gelenleri görseydin eğer, gittikleri günde çektiğim azap nedeniyle bana yas tutardın.

36. يَا غَائِبِينَ ! لَقَدْ أَضَيَّ الْهَوَى جَسَدِي وَالْعَصْنُ يَذْوِي لِفَقْدِ الْوَابِلِ الرَّمَمِ

Ey kaybolanlar! Aşk bedenimi yıprattı. Nitekim sürekli yağan bol yağmurun yokluğundan dal soluyor.

37. يَا لَيْتَ شِعْرِي ! أَسْحَرَا كَانَ حُبُّكُمْ أَزَالَ عَقْلِي أَمْ ضَرْبًا مِنَ اللَّمَمِ

Ah keşke bilseydim! (Nasıl olur böyle bir şey) Sizin aşkınız bir büyüymüydü ki aklımı yitirdim. Yoksa o bir tür delilik (kaçıklık) miydi?

38. رَجَوْتُكُمْ نُصْحَاءَ فِي الشَّدَائِدِ لِي لِضَعْفِ رُشْدِي وَاسْتَسْمَنْتُ ذَا وَرَمِ

Doğruyu yanlıştan ayırmam, zayıf olduğu için, zor zamanlarda bana öğüt verenler olarak, sizden istekte bulundum ve kabarmış olanı şişman buldum.

39. وَكَمْ بَدَلْتُ تَلِيدِي وَالطَّرِيفَ لَكُمْ طَوْعًا وَارْضَيْتُ عَنْكُمْ كُلَّ مُخْتَصِمِ

Eski ve yeni neyim varsa, nice kez sizin için gönüllü olarak verdim. Size hasım olan herkesi sizden hoşnut kıldım.

40. مَنْ كَانَ يَغْلَمُ أَنَّ الشُّهَدَ مَطْلَبُهُ فَلَا يَخَافُ لِلدَّغِ النَّحْلَ مِنْ أَلَمِ

Kim hedefine balı koymuş ise arı'nın sokmasından doğacak acıdan korkmaz.

41. حِلْتُ الْفَضَائِلَ بَيْنَ النَّاسِ تَرْفَعُنِي بِالْإِبْدَاءِ فَكَانَتْ أَحْرَفَ الْقَسَمِ

Evvela faziletlerin, beni insanlar arasında yücelteceğini düşünüyordum. Fakat onlar, kasem harfleri oldular (kasem harfleri gibi beni hafd ettiler. Yani düşürdüler ve alçalttılar).

42. لَا لَقَبْتَنِي أَلَمًا لِي بِأَنْ بَجَدْتَهَا يَوْمَ الْفَخَارِ وَلَا بَرَّ التُّقَى قَسَمِي

Övünme gününde ne atalardan gelen üstünlükler, beni “üstünlükler sahibi” diye adlandırdı ne de takva, yeminime geçerlilik sağladı.

43. إِنْ لَمْ أَحُثْ مَطَايَا الْعَزْمِ مُتَعَلَّةً مِنْ الْقَوَائِي تَوُّمُ الْمَجْدِ عَنْ أَمِّ

Eğer en geride kalmış, azmin yüklü (ağırlaşmış) bineklerini teşvik etmeseydim, (söz tüccarları) mecde (üstünlüğe) yakında önderlik edeceklerdi.

44. بُحَارٌ لَقَطَ إِلَى سُوقِ الْقَبُولِ بِهَا مِنْ لُحَّةِ الْفِكْرِ تُهْدِي جَوْهَرَ الْكَلِمِ

O söz tüccarları ki fikir dalgalarından elde ettikleri özlü sözleri, beğeni çarşısına sunuyorlar.

45. مِنْ كُلِّ مُعَرَّبَةِ الْأَلْفَاظِ مُعْجَمَةٍ يَزِينُهَا مَدْحُ خَيْرِ الْعُرَبِ وَالْعَجَمِ

Manası açık bütün lafızlardan oluşan (bir manzumedir bu), Arapların ve Acemlerin en hayırlısının medhi, onu süslüyor.

46. مُحَمَّدُ الْمُصْطَفَى الْهَادِي النَّبِيُّ أَجَلَ الْمُرْسَلِينَ إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ ذِي الْكَرَمِ

O ki seçilmiş, doğru yola ileten, Nebî, resûllerin en yücesi, soylu Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir.

47. الطَّاهِرُ الشَّيْمِ إِنَّ الطَّاهِرَ الشَّيْمِ إِنَّ الطَّاهِرَ الشَّيْمِ

Huyu temizdir, huyu temizın oğludur, huyu temizın oğludur, huyu temizın oğludur.

48. خَيْرُ النَّبِيِّينَ وَ الْبُرْهَانُ مُتَّضِحٌ فِي الْحَجَرِ عَقْلًا وَ نَفْسًا وَاضِحُ اللَّعْمِ

Nebilerin hayırlısıdır. Bunun delili, el-Hicr'de (Hicr sûresinde) naklen ve aklen ortadadır. Yolu da açıktır.

49. كَمْ بَيْنَ مَنْ أَقْسَمَ اللَّهُ الْعَلِيِّ بِهِ وَ بَيْنَ مَنْ جَاءَ بِاسْمِ اللَّهِ فِي الْقَسَمِ

Yüce Allah'ın kendisine yemin ettiği kişiyle, yemininde Allah'ın ismini zikreden kişi arasındaki fark ne kadar da çok!

50. أُمِّيُّ خَطٌّ أَبَانَ اللَّهُ مُعْجِزَهُ بِطَاعَةِ الْمَاضِيَيْنِ السَّيْفِ وَ الْقَلَمِ

Ümmidir; okuma-yazma bilmez. İki keskin olan kalem ve kılıcın ona boyun eğmesi ile Yüce Allah onun mucizesini göstermiştir.

51. مُؤَيَّدُ الْعَزْمِ وَ الْأَبْطَالُ فِي قَلْقٍ مُؤَمَّلُ الصَّغْحِ وَ الْهَيْجَاءِ فِي ضَرْمِ

Onun azmi, desteklenmektedir. Kahramanlar, heyecanlıdır (yerinde duramamaktadır). Onun bağışlaması umulur ve savaş patlamak üzeredir.

52. نَفْسٌ مُؤَيَّدَةٌ بِالْحَقِّ تَعْضُدُهُ غِنَايَةٌ صَدَرَتْ عَنْ بَارِيٍّ التَّسْمِ

O, Allah tarafından desteklenen bir kişidir. Onu, yaratan Allah'tan sadır olan bir inayet desteklemektedir.

53. أَبَدَى الْعَجَائِبِ فَلَا أَعْمَى يَنْفُثِيهِ غَدَاً بَصِيرًا وَ فِي الْحَرْبِ الْبَصِيرُ عَمِي

Mucizeler göstermiştir. Kör, onun tükrüğü ile şifa bulmuş, savaşta onu gören ise kör olmuştur.

54. لَهُ السَّلَامُ مِنَ اللَّهِ السَّلَامُ وَ فِي دَارِ السَّلَامِ تَرَاهُ شَافِعَ الْأُمَمِ

Selam sahibi Allah'tan O'na selam vardır. Daru'l-selam'da (Ahirette) O'nu ümmetlere şefa'at eder görürsün

55. كَمْ قَدْ حَلَّتْ جَنَحَ لَيْلٍ النَّعْمَ طَلَعَتْهُ وَ الشُّهُبُ أَحْلَكَ أَلْوَانًا مِنَ الدُّهْمِ

O'nun siması, nice kez tozlu gecenin karanlığını aydınlatmıştır. Gri atlar, renk açısından siyah atlardan daha karadırlar.

56. فِي مَعْرِكٍ لَا تُثِيرُ الْحَيْلُ عَثِيرُهُ مِمَّا تُرَوِّي الْمَوَاضِي ثُرَيْنُهُ بِدَمٍ

Öyle bir savaşta ki atlar, toprağı tozutmuyor. Çünkü, keskin kılıçlar toprağı kanla yoğurmuştur.

57. عَزِيْزٌ جَارٍ لَوْ اللَّيْلُ اسْتَحَارَ بِهِ مِنَ الصَّبَاحِ لَعَاشَ النَّاسُ فِي الظُّلَمِ

O, öyle değerli bir sığınanıdır ki, eğer gece O'na sığınsaydı sabahtan itibaren, insanlar karanlıkta yaşarlardı.

58. كَانَ مَرَأَهُ بَذَرٌ غَيْرُ مُسْتَتَرٍ وَ طِيبَ رِيَاءُهُ مِسْكٌ غَيْرُ مُكْتَتَمٍ

O'nun görüntüsü, apaçık dolunay gibidir. Güzel kokusunun hoşluğu ise gizlenemeyen misk kokusu gibidir.

59. لَا يَهْدِمُ الْمُنُّ مِنْهُ عُمَرَ مَكْرُمَةٍ وَلَا يَسُوءُ أَذَاهُ نَفْسَ مُتَّهِمٍ

O'nun minnet etmesi, iyiliğinin ömrünü yok etmez. O'nun eziyet etmesi de suçlunun ruhunu kötü bir şekilde incitmez.

60. يُؤَلِّي الْمَوَالِينَ مِنْ جَدْوَى شَفَاعَتِهِ مُلْكًا كَبِيرًا عَدَا مَا فِي نُفُوسِهِمْ

Dostlarının nefislerinde olanın dışında, şefaatten onlara büyük bir mülk veriyor.

61. كَأَنَّمَا قَلْبٌ مَعْنٍ مِلءٌ فِيهِ فَلَمَّ يَقُلْ لِسَائِلِهِ يَوْمًا سِوَى نَعَمٍ

O'nun (Hz.Peygamber'in) ağzı, مَعْنٍ kelimesinin tersi olan نَعَم (evet) ile doludur. Kendisinden bir şey isteyene, “evet” dışında bir gün başka bir şey demedi.

62. إِنِّ حَلَّ أَرْضِ أَنْاسٍ شَدَّ أَرْزُهُمْ بِمَا أَتَاخَ هُمْ مِنْ حَطِّ وَرَرِهِمْ

Eğer bir kavmin toprağına yerleşirse, onların yüklerini indirme imkanını onlara vererek yardımda bulunur.

63. آرَاؤُهُ وَ عَطَايَاهُ وَ نَقَمَتُهُ وَ عَفْوُهُ رَحْمَةً لِلنَّاسِ كُلِّهِمْ

O'nun (Hz. Peygamber'in) fikirleri, hediyeleri, kini, öfkesi ve affı bütün insanlara rahmettir.

64. فَجُودُ كَفَّيْهِ لَمْ تُفْلَعْ سَحَائِيهِ عَنِ الْعِبَادِ وَجُودُ الشُّحْبِ لَمْ يُقْمِ

O'nun (Hz. Peygamber'in) elleriyle yaptığı cömertliğin bulutları, kulların üzerinden ayrılıp gitmedi. Oysa (gerçek) bulutların cömertliği ikamet etmeyip dağılıp gitti.

65. أَفْنَى جُيُوشِ الْعَدَى عَزَوْاً فَلَسْتُ تَرَى سِوَى قَتِيلٍ وَ مَأْسُورٍ وَ مُنْهَزِمٍ

O, düşman ordularını savaşıarak yok etti. Ölü, esir ve yenilmişin dışında birşey göremezsin.

66. سَنَاهُ كَالْتَارِ يَجْلُو كُلَّ مُظْلِمَةٍ وَالْبَاسُ كَالْتَارِ يُفْنِي كُلَّ مُحْتَرِمٍ

O'nun yüzünün parıltısı, ateş gibi her karanlığı aydınlatıyor. Yiğitliği de ateş gibi her suçluyu yok ediyor.

67. أَبَادَهُمْ فَلَبَّيْتَ الْمَالِ مَا جَمَعُوا وَالرُّوْحَ لِلْسَّيْفِ وَ الْأَجْسَادُ لِلرَّجَمِ

Onları yok etti. Onların biriktirdikleri, artık beytu'l malındır. Canları kılıcın, cesetleri ise akbabalarıdır.

68. مِنْ مُفَرَّدٍ بِغَرَارِ السَّيْفِ مُنْتَشِرٍ وَ مُزَوَّجٍ بِسِنَانِ الرُّمَحِ مُنْتَظِمٍ

Bekarı, kılıcın ağzı ile parçalanıp dağılmış, evlisi ise mızrağın ucuna dizilmiştir.

69. شَيْبُ الْمَفَارِقِ يُرْوِي الضَّرْبُ مِنْ دَمِهِمْ ذَوَائِبُ الْبَيْضِ يَبِضُ الْهِنْدُ لَا اللَّحْمَ

Saçları beyazdır (yaşlıdırlar). Aldıkları yaralar, kulak etrafındaki beyaz saç değil, kılıcın uclarını, Hint kılıçlarının uclarını kana doyuruyor.

70. وَاسْتَخْدَمَ الْمَوْتَ يَنْهَاهُ وَ يَأْمُرُهُ بِعَرْمِ مُعْتَنِمٍ فِي زِيٍّ مُعْتَرِمٍ

Borçlu kıyafetinde ve ganimet sahibi kararlılığı ile ölümü kullanıp ona emir veriyor ve onu yasaklıyor.

71. يَحْزِي إِسَاءَةً بِأَغْيِهِمْ بِسَيِّئَةٍ وَلَمْ يَكُنْ عَادِيًّا مِنْهُمْ عَلَى إِزْمٍ

Onlardan isyan edenlerin kötülüklerine, kötülük ile karşılık veriyor. Onların hiçbirine saldırmıyor (bir nevi meşru müdaafa yapıyor; onlar, saldırmadıkça onlara saldırmıyor).

72. كَأَنَّمَا حَلَقَ السَّعْدِيُّ مُنْتَثِرًا عَلَى الثَّرَى بَيْنَ مُنْقَضٍ وَ مُنْقَصِمٍ

Dağınık ve parçalanmış bir halde, toprağa saçılmış olan es-Sa'dî'nin zırhının halkaları sanki...

73. كَحُرُوفٍ خَطٍّ عَلَى طَرَسٍ مُقَطَّعَةٍ جَاءَتْ بِهَا يَدُ عَمْرٍِ غَيْرِ مُقْتَهَمٍ

(es-Sa'dî'nin yere saçılmış zırhının halkaları), parçalanmış bir kağıt sayfasının üzerindeki acemi bir elin yazdığı yazı harfleri gibiydi.

74. لَمْ يَلْقَ "مَرْحَبٌ" مِنْهُ مَرْحَبًا وَ رَأَى ضِدَّ اسْمِهِ عِنْدَ هَذَا الْحِصْنِ وَ الْأُطْمِ

Merhab (adlı kişi), ondan “bir merheba ve hoş karşılama” görmedi. Kale ve saray düştüğünde, o, kendi isminin aksi ile karşılaştı.

75. لَا قَاهُمْ بِكَمَاةٍ عِنْدَ كَرِّهِمْ عَلَى الْجُسُومِ دُرُوعٌ مِنْ قُلُوبِهِمْ

O (Hz. Peygamber), (Merhâb ve beraberindekileri) o cesur yiğitler ile karşıladı. O yiğitlerin, saldırırken üzerlerinde kalplerinden oluşan zırhlar vardı.

76. بِكُلِّ مُنْتَصِرٍ لِلْفَتْحِ مُنْتَظِرٍ وَكُلِّ مُعْتَرِمٍ بِالْحَقِّ مُلْتَزِمٍ

Fetih bekleyip galip gelenlerle, kararlı olanlarla ve haktan ayrılmayanlarla (onları karşıladı).

77. مِنْ حَاسِرٍ بِغَرَارِ الْعَضْبِ مُلْتَحِفٍ أَوْ سَافِرٍ بِغُبَارِ الْحَرْبِ مُلْتَثِمٍ

O yiğitler ki kılıç darbeleri ile kuşanıyorlar ve açık yüzlerini, savaşın tozları ile örtüyorlar.

78. مُسْتَقْتَلٍ قَاتِلٍ مُسْتَرْسِلٍ عَجَلٍ مُسْتَأْصِلٍ صَائِلٍ مُسْتَفْجِلٍ خَصِمٍ

Onlar ki savaşmak isteyenler, savaşanlar, (savaşta) ısrar edenler, (savaşmak için) acele edenler, (bir şeyi kökünden) yok edenler, saldıranlar, gözü korkutanlar ve düşman kesilenlerdir.

79. بَبَارِقٍ خَذِمٍ فِي مَارِقٍ أَمٍّ أَوْ سَابِقٍ عَرِمٍ فِي شَاهِقٍ عَلَمٍ

Karşısındakini, çabucak biçen keskin kılıçlar ile (karşılıyor), hızlı ve dağın zirvesine suratle tırmananlar ile.

80. فَعَالٌ مُنْتَظِمٌ الْأَحْوَالِ مُقْتَضِجِ الْأَهْوَالِ مُلْتَزِمٌ بِاللَّهِ مُعْتَصِمٌ

O, Allah'tan uzaklaşmayıp ona sığınan, tehlikelere atılan ve davranışlarında düzenli olan biridir.

81. سَهْلٌ خَلَائِقُهُ صَعْبٌ عَرَائِكُهُ جَمٌّ عَجَائِبُهُ فِي الْحُكْمِ وَالْحِكْمِ

Ahlakı güzeldir. Kimseye boyun eğmez, hüküm ve hikmette mucizeleri çoktur.

82. فَالْحَقُّ فِي أَفْقٍ وَالشَّرُّكَ فِي نَفَقٍ وَالْكُفْرُ فِي فَرْقٍ وَالذِّينُ فِي حَرَمٍ

Hak, ufukta (görünürdür). Şirk yer altında (görünmezdedir). Küfür, korkudadır ve Din Mekke'dedir (veya saygındır).

83. فَالْجَيْشُ وَالنَّفْعُ تَحْتَ الْجَوْنِ مُرْتَكِمٌ فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ

Ordu ve (savaş meydanındaki) toz duman, siyah bulutun altında birikmiştir. Bir gölgede birikmiştir, bir gölgede birikmiştir.

84. بِفَتْيَةٍ أَسْكَنُوا أَطْرَافَ سُمْرِهِمْ مِنَ الْكُمَاةِ مَقَرَّ الضَّعْفِ وَالْأَضْمِ

Mızrakların uçlarını, kin ve öfkenin yeri kalplere yerleştiren silahlı yiğitlerden genç bir grup (ile karşıladı).

85. كُلُّ طَوِيلٍ نَحَادِ السَّيْفِ يُطْرِئُهُ وَفَعِ الصَّوَارِمِ كَالْأُوتَارِ وَالنَّعْمِ

Onların tümünün kılıçlarının bağı uzundur; yığittirler. Kılıçların sesi, teller ve nağmeler gibi onları coşturuyor.

86. مِنْ كُلِّ مُبْتَدِرٍ لِلْمَوْتِ مُقْتَحِمٍ فِي مَازِقِ بُعَارِ الْحَرْبِ مُلْتَحِمٍ

Onlar ki (hepsi) kendilerine yapışıp kalan savaş tozlarıyla, ölüm için acele edip savaş meydanlarına atılıyorlar.

87. تَهْوَى الرِّقَابَ مَوَاضِيَهُمْ فَتَحْسِبُهَا حَدِيدُهَا كَانَ أَغْلَالاً مِنَ الْقِدَمِ

Onları keskin kılıçları, boyunlara iniyor. O kılıçların malzemesi (demiri) eskiden kalma prangalardandı.

88. شَوْسٌ تَرَى مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُعْتَرِكٍ أُسْدَ الْعَرِينِ إِذَا حُرُّ الْوُطَيْسِ حَمِي

Gururlu ve sert bakışlıdırlar. Savaş kızıştığında, onları her savaşta inindeki aslanlar olarak görürsün.

89. صَالُوا فَنَالُوا الْأَمَانِي مِنْ عُذَاتِهِمْ بَارِقِي فِي سَوَى الْهَيْجَاءِ لَمْ يُشَمِّ

Saldırdılar, düşmanlarından istediklerini (daha önce) savaş dışında kullanılmamış (çekilmemiş) parlak kılıçlarla kazandılar.

90. كَالْتَّارِ مِنْهُ رِيَا حُ الْمَوْتِ إِنْ عَصَفَتْ لَمَّا رَوَى صَرَى مَائِهِ أَرْضَ الْوَعَى بِدَمٍ

Ateş gibi olan o kılıçtan, ölüm rüzgarları estiğinde, suya doymuş ve hiç çekilmemiş o kılıç, savaş toprağını kana doyurur.

91. حَرَّانَ يَنْقُعُ حُرُّ الْكَرِّ غُلَّتَهُ حَتَّى إِذَا ضَمَّمَهُ بَرْدُ الْمُقِيلِ ظَمِي

O kılıç ki çok susuzdur. Onun şiddetli susuzluğunu, saldırının harareti gideriyor. Öğle serinliği o kılıcı sarınca da kılıç susamaya başlıyor. Yani kılıç,

şiddetli susuzluğunu, saldırının hararetinde kanlarla gideriyor ve kınına girince de susuyor.

92. قَادُوا الشَّوَارِبَ كَالْأَجْبَالِ حَامِلَةً أَمْثَالَهَا تَبَتَّةً فِي كُلِّ مُصْطَلَدَمٍ

Cılız ve çevik atları sürdüler. Onlar ki dağ gibidirler ve her savaşta sarsılmadan duran dağ gibileri taşıyorlar.

93. مِنْ سُبْقٍ لَا يُرَى سَوَاطِلُهَا سَمَلًا وَلَا جَدِيدٌ مِنَ الْأَرْسَانِ وَاللُّجَمِ

Öne geçen o atlar için eski kırbaçlar, yeni gemler ve yeni yularlar görülmez.

94. كَادَتْ خَوَافِرُهَا تُدْمِي جَحَافِلَهَا حَتَّى تَشَابَهَتْ الْأَحْجَالُ بِالرَّثَمِ

(O atlar, o kadar ki hızlı gidiyorlardı ki) Onların toynakları, neredeyse üst dudaklarına değip kanatıyordu. Öyle ki atların ayaklarındaki beyazlık ile dudaklarındaki beyazlık birbirinden ayırtedilemiyordu.

95. يُنَازِعُ السَّمْعُ فِيهَا الطَّرْفَ حِينَ جَرَتْ فَيَرْجِعَانِ إِلَى الْآثَارِ فِي الْأَكَمِ

O atlar ki koştuklarında, kulak ve göz onları görmek için yarışıyor. Ancak onların, tepelerdeki izlerini yakalayabiliyorlar.

96. خَاضُوا غُبَابَ الْوَعَى وَالْحَيْلُ سَابِحَةٌ فِي بَحْرِ حَرْبٍ بِمَوْجِ الْمَوْتِ مُلْتَطِمٌ

Atlar, ölüm dalgaları ile dalgalanan bir savaş denizinde yüzerken, onlar da savaş seline kapıldılar.

97. حَتَّى إِذَا صَدَرُوا وَالْحَيْلُ صَائِمَةٌ مِنْ بَعْدِ مَا صَلَّتِ الْأَسْيَافُ فِي الْقِمَمِ

Kellelerde kılıçların şakırtısından sonra ve henüz atlar da dinlenip yemlenmeden, onlar (savaşa) giderler.

98. تَلَاعِبُوا تَحْتَ ظِلِّ شُمْرٍ مِنْ مَرْحٍ كَمَا تَلَاعَبَتِ الْأَشْيَالُ فِي الْأَجَمِ

Onlar, inlerinde veya ağaçların gölgesinde oynaşan aslan yavruları gibi, sevinçten ve mutluluktan mızrakların gölgesinde oynarlar.

99. فِي ظِلِّ مَنْصُورِ اللِّوَاءِ لَهُ عَذْلٌ يُؤَلِّفُ بَيْنَ الذُّبِّ وَالْغَنَمِ

O muzzafer sancağının gölgesinde, onu öyle bir adaleti var ki kurt ile kuzuyu bir arada yaşıyor.

100. سَهْلُ الْخَلَائِقِ سَمْعُ الْكَفِّ بِاسْطُهَا مُنَزَّةٌ لَفْظُهُ عَنِ لَا وَ لَنْ وَ لَمْ

O, güzel ahlaklı ve eli cömerttir. Sözleri, لا (olmaz), لن (olmayacak) ve لم (olmadı) sözcüklerinden uzaktır.

101. أَعْرُ لَا يَمْنَعُ الرَّاجِينَ مَا طَلَبُوا وَ يَمْنَعُ الْجَارَ مِنْ ضَيْمٍ وَ مِنْ حَرَمٍ

Cömert biridir. İstekte bulunanların taleplerini geri çevirmez. Kendisine sığınanı da haksızlığa uğramaktan ve mahrumiyetten koruyor.

102. شَخْصٌ هُوَ الْعَالَمُ الْكُلِّيُّ فِي شَرَفٍ وَ نَفْسُهُ الْجَوْهَرُ الْقُدْسِيُّ فِي عِظَمٍ

Öyle bir kişidir ki o, şerefte alemin tümüdür. O'nun ruhu da azamette kutsal bir cevherdir (bütün kutsallık onun ruhundadır).

103. وَمَنْ لَهُ حَاوَزَ الْجِدْعُ الْبَيْسُ وَمَنْ بِكَفِّهِ أَوْزَقَتْ عَجْرَاءُ مِنْ سَلَمٍ

Öyle biridir ki kuru ağaç gövdesi O'nunla konuştu. Öyle biridir ki selem ağacından olan değnek, onun elinde yeşerip yapraklandı.

104. وَالْعَاقِبُ الْحَبْرُ فِي نَجْرَانٍ لَاحَ لَهُ يَوْمَ التَّبَاهُلِ عُقْبَى زَلَّةِ الْقَدَمِ

Necran'daki rahip el-'Akıb'ın, tebahül (beddua) gününde yanlış yola girmesinin sonucu, O'na (Hz. Peygamber'e) görünmüştü.

105. وَالذُّبُّ سَلَّمَ وَالْحَيَّيَّ أَسْلَمَ وَالتُّعْبَانُ كَلَّمَ وَالْأَمْوَاتُ فِي الرَّجَمِ

Kurt, O'na selam verdi. Cin, O'na inandı; müslüman oldu. Yılanlar ve kabirdeki ölüler, O'nunla konuştu.

106. وَمَنْ أَتَى سَاجِداً لِلَّهِ سَاعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ سَاجِداً فِي الْعُمْرِ لِلصَّنَمِ

O ki dünya'ya Allah'a secde ederek geldi ve ömründe hiç putlara secde etmedi; tapmadı.

107. وَمَنْ غَدَا اسْمُ أُمِّهِ نَعْتاً لِأُمِّهِ فَتِلْكَ أَمَنَةٌ مِنْ سَائِرِ النَّفَمِ

O ki onun annesinin ismi ümmetine sıfat oldu. Böylece o ümmet, tüm intikamlardan güvende oldu.

108. مَنْ مِثْلُهُ وَ ذِرَاعُ الشَّاقِ حَدَّثَهُ عَنْ سُمِّهِ بِلِسَانٍ صَادِقِ الرَّئِمِ

O'nun gibi kim var ki? Koyun'un kolu, O'na gerçeği söyleyen bir dille zehirli olduğunu söyledi.

109. هَلْ مِنْ يَنْتُمْ بِحُبِّ مَنْ يَنْتُمْ لَهُ بِمَا رَمَوْهُ كَمَا لَمْ يَذَرِ كَيْفَ رُمِيَ

Kim sevda iddiasında bulunur? Kim O'na sevgisini gösterir? Seven o kişi, düşmanın attıkları ile nasıl vurulduğunu faketmeyen kişi gibidir.

110. هُوَ النَّبِيُّ الَّذِي آيَاتُهُ ظَهَرَتْ مِنْ قَبْلِ مَظْهَرِهِ لِلنَّاسِ فِي الْقَدَمِ

O, öyle bir Nebi'dir ki o daha ortaya çıkmadan, ondan önce insanlar için mucizeleri ortaya çıkmıştır.

111. مُحَمَّدٌ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارُ مَنْ خُتِمَتْ بِمَجْدِهِ مُرْسَلُو الرَّحْمَنِ لِلْأُمَمِ

O ki seçilmiş olan Muhammed'tir. Rahman'ın ümmetlere gönderdiği elçileri, o şerefli kişi ile son bulmuştur.

112. فَذِكْرُهُ قَدْ أَتَى فِي هَلْ أَتَى وَسَبَا وَفَضْلُهُ ظَاهِرٌ فِي النَّوْنِ وَالْقَلَمِ

Adı, Hel etâ (insan sûresi), sebe sûresinde geçmektedir. Üstünlükleri, açıktır Nün veya el-Kalem sûresinde açıkça yer almaktadır.

113. إِذَا رَأَى الْأَعَادِي قَالِ حَازِمُهُمْ: حَتَّامٌ نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلَمِ

Düşmanları, O'nu gördüklerinde, onların akıllısı, “ne zamana kadar yıldızla birlikte ve yıldızın ışığında, karanlıkta yürüyeceğiz” dedi.

114. بِهِ اسْتَعَاثَ خَلِيلُ اللَّهِ حِينَ دَعَا رَبَّ الْعِبَادِ فَنَالَ الْبَرَدَ فِي الصَّرَمِ

Hiz. İbrahim, kulların Rabbine dua ettiğinde, O'nu yardıma çağırdı. Bunun üzerine ateşteyken serinlik buldu.

115. كَذَٰكَ يُؤْتِسُّ نَاجِي رَبِّهِ فَنَجَا مِنْ بَطْنِ نُونٍ لَهُ فِي الْيَمِّ مُلْتَقِمٌ

Aynı şekilde “Yunus” da Rabbine yalvardı ve denizde kendisini yutmuş olan balina’nın karnından kurtuldu.

116. دَغَّ مَا يَقُولُ النَّصَارَىٰ فِي نَبِيِّهِمْ مِنَ التَّغَالِي وَقُلْ مَا شِئْتُ وَاحْتَكِمُ

Hristiyanların, peygamberleri için söyledikleri abartıları bırak. Kendi Peygamber’in için söyle söylemek istediğini ve hükmünü ver.

117. صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهُ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَمَا لَاحَ نَجْمٌ فِي دُجَى الظُّلُمِ

Güneş doğdukça ve kapkaranlıkta yıldız parladıkça, Arşın İlah’ı, O’nun makamını yüceltsin.

118. وَآلِهِ أُمْنَاءُ اللَّهِ مَنْ شَهِدَتْ لَقَدَرِهِمْ سُورَةُ الْأَحْزَابِ بِالْعِظَمِ

Ve Arşın ilahı yanında güvenilir olan âline (soyuna) de selât etsin (makamını yüceltsin). Onlar ki yüceliklerine el-Ahzâb Suresi şahitlik etmektedir.

119. آلَ الرَّسُولِ مَحَلُّ الْعِلْمِ مَا حَكَمُوا لِلَّهِ إِلَّا وَعُدُّوا سَادَةَ الْأُمَمِ

Peygamber’in ailesi, ilim yuvasıdır. Allah için hükmettikleri sürece, milletlerin en efendisi sayılacaklardır.

120. بَيَاضُ الْمَفَارِقِ لَا عَابَ يُدَنِّسُهُمْ شَمُّ الْأُنُوفِ طَوَالَ الْبَاعِ وَالْأُمَمِ

Ak saçlıdırlar (Temizdirler, İffetlidirler). Onları kirletecek bir kusurları yoktur. Gururludurlar, boyları uzun yiğittirler.

121. هُمُ التَّجُومُ بِهٍم يُهْدَى الْأَنَامُ وَيَنْجَا
بُ الظَّلَامُ وَيَهْمِي صَيِّبُ الدَّيَمِ

*Onlar yıldızlar gibidir. Onlarla insanlar hidayete erer ve karanlık dağılır.
Onların sayesinde rahmet yağmurları yağar.*

122. هُمُ أَسَامٍ سَوَامٍ غَيْرُ خَافِيَةٍ
مِنْ أَجْلِهَا صَارَ يُدْعَى الْإِسْمُ بِالْعَلَمِ

Onların yüce ve gizli olmayan adları vardır. (Özel) isme “‘alem (dağ veya bayrak)” denilmesinin sebebi; onların isimlerinin yüceliğindendir.

123. وَصَحْبُهُ مَنْ هُمْ فَضْلٌ إِذَا افْتَحَرُوا
مَا إِنْ يُقْصَرُ عَنْ غَايَاتِ فَضْلِهِمْ

Sahabesi onlar ki övündüklerinde, onlara bir fazilet (üstünlük) vardır. O üstünlük, onların sonsuz üstünlüklerine yetiyor.

124. هُمْ هُمْ فِي جَمِيعِ الْفَضْلِ مَا عَدِمُوا
سِوَى الْإِخَاءِ وَنَصِّ الذِّكْرِ وَالرَّحِمِ

Onlar (sahabeler), tüm faziletlerde, onlar (ehl-i beyt) gibidirler. Sahabeler, Hz. Peygamber’e kardeş olma, haklarında ayet nazil olma ve Hz. Peygamber’e akraba olma dışında bu faziletlerden yoksun değiller.

125. الْبَاذِلُو النَّفْسَ بَدَلُ الرَّادِ يَوْمَ قَرِئَ
وَالصَّائِنُو الْعِرْضَ صَوْنُ الْجَارِ وَالْحَرَمِ

O ashab ki ziyafet gününde, yemek verir gibi canlarını veriyorlar. Ve eşlerini korudukları gibi de kendilerine sığınanların ırzlarını (şereflerini) koruyorlar.

126. خُضِرُ الْمَرَابِيعِ حُمْرُ السُّمْرِ يَوْمَ وَعَى
سُودُ الْوَقَائِعِ بَيْضُ الْفَعْلِ وَالشَّيَمِ

Meraları yeşildir (meskenleri güzel ve zengindirler), savaş gününde mızrakları kırmızıdır (savaşçılardır), çatışmaları karadır (cesurdurlar), huyları ve davranışları beyazdır (güzeldir).

127. ذَلَّ النَّضَارُ كَمَا عَزَّ النَّظِيرُ هُمْ بِالْبَدَلِ وَالْفَضْلِ فِي عِلْمٍ وَ فِي كَرَمٍ

Cömertlikte, soyluluk ve ilim açısından üstünlükte onların benzeri az olduğu gibi, altın da onların katında zelil oldu (değersizleşti).

128. مَنْ كُلَّ أْبْلَجٍ وَارِي الزُّنْدِ يَوْمَ نَدَى مُشَمَّرٍ عَنْهُ يَوْمَ الْحَرْبِ مُضْطَلِمٍ

Onlar ki cömertlik gününde ateşi yakıyorlar, güler yüzlüdürler. Savaş gününde kollarını sıvayıp düşmanın kökünü kazıyorlar.

129. هُمْ تَهْلُلُ وَجْهَ الْحَيَاءِ كَمَا مَقْصُورُهُ مُسْتَهْلٌ مِنْ أَكْفِهِمْ

Onların yüzü haya ile parladığı gibi ellerinden de الحياء'ın maksuru olan الحیا parlamaktadır (yani bolluk ve cömertlik belirmektedir).

130. مَا رَوْضَةٌ وَشَعَّ الْوَسْمِيُّ بُرْدَتَهَا يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ آثَارِ سَعْيِهِمْ

Bir ilkbahar gününde, ilkbahar yağmurunun çehresini süslediği bahçe, onların yürürken bıraktıkları izlerden daha güzel değildir.

131. لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنَّ النَّزِيلَ بِهِمْ يَسْأَلُوا عَنِ الْأَهْلِ وَالْأَوْطَانِ وَالْحَشَمِ

Onlarda hiçbir kusur yoktur. Sadece, yanlarında misafir kalan kimseler, ailelerini de vatanlarını da çevrelerini de unutabiliyorlar.

132. يَا خَاتَمَ الرُّسُلِ يَا مَنْ عِلْمُهُ عَلَمٌ وَالْعَدْلُ وَالْفَضْلُ وَالْإِنْفَاءُ بِالذَّمِّ

Ey son Peygamber, ey ilmi, adaleti, üstünlükleri ve sorumluluklarını yerine getirmesi bayrak gibi olan!

133. وَمَنْ إِذَا حِفْتُ فِي حَشْرِي وَكَانَ لَهُ مَدْحِي نَجَوْتُ فَكَانَ الْمَدْحُ مُعْتَصِمِي

(Sen) O Peygamber'sin ki haşirde korktuğumda, O'na methim varsa, kurtulurum. O medih, benim sığınağım olur.

134. وَعَدْتَنِي فِي مَنَامِي مَا وَثَّقْتُ بِهِ مَعَ التَّقَاضِي بِمَدْحٍ فَبِكَ مُنْتَظِمٍ

Senin hakkında nazmedilecek bir medih (övgü) karşılığında, uykumda bana güvendiğim bir söz verdin.

135. فَعُلْتُ : هَذَا قَبُولٌ جَاءَنِي سَلَفًا مَا نَالَهُ أَحَدٌ قَبْلِي مِنَ الْأُمِّ

Bu makbuldur dedim. Benden önce, ümmetlere mensup hiç kimsenin nail olmadığı (söz) peşinen bana geldi.

136. لِصِدْقِي قَوْلِكَ لَوْ حَبَّ امْرُؤٌ حَجَرًا لَكَانَ فِي الْحَشْرِ عَنْ مَثْوَاهُ لَمْ يَرَم

Senin sözünün doğru olduğu için, eğer kişi bir taşı bile severse, o kişi, haşir gününde durduğu yerden ayrılmaz (o taş ile birlikte haşır olur).

137. فَوَقَّعَنِي - غَيْرَ مَأْمُورٍ - وَوَعَدَكَ لِي فَلَيْسَ رُؤْيَاكَ أَضْغَاثًا مِنَ الْحُلُمِ

Mecbur olmasan da bana verdiğin sözlerini yerine getir. Senin rüyaların karmakarışık (yalancı) rüyalardan değildir.

138. فَقَدْ عَلِمْتُ بِمَا فِي النَّفْسِ مِنْ أَرْبٍ وَأَنْتَ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِي لَهُ بِقَمِي

Gönlümdeki ihtiyacı biliyorsun. Onu dilimle ifade etmekten münezzehsin (Sen zaten onu biliyorsun).

139. فَإِنَّ مَنْ أَنْفَذَ الرَّحْمَنُ دَعْوَتَهُ وَأَنْتَ ذَاكَ لَدَيْهِ الْجَارُ لَمْ يُضْمَ

Kim ki Allah onun duasını kabul ederse -ki Sen O'sun- o kişiye sığınan, zulüm görmez.

140. وَقَدْ مَدَحْتُ بِمَا تَمَّ الْبَدِيعُ بِهِ مَعَ حُسْنِ مُفْتَتَحِ مِنْهُ وَ مُخْتَمِّمِ

Başı ve sonu güzel olan tüm bedii sanatlarının olduğu bir kaside ile Seni methettim.

141. مَا شَبَّ مِنْ خَصْلَتِي حِرْصِي وَمِنْ أَمْلِي سِوَى مَدِيحِكَ فِي شَيْءٍ وَ فِي هَرَمِي

İhtiyarlığımda ve kocamışlığımda seni methetmek dışında, hırsımı ve umudumu hiç bir şey genç ve diri tutmadı.

142. هَذِي عَصَايَ الَّتِي فِيهَا مَارِبٌ لِي وَقَدْ أَهْشُ بِهَا طَوْرًا عَلَى غَنَمِي

Bu (kaside) isteklerimi, ihtiyaçlarımı gideren asâmdır. (Hz.Musa gibi) Bazen onunla koyunlarımı güderim.

143. إِنْ أُلْقِيهَا تَتَلَقَّفُ كُلُّ مَا صَنَعُوا إِذَا أُتِيتُ بِسِحْرِ مَنْ كَلَامِهِمْ

O asâyı atarsam, onların bana söylediği sihirli sözlerin tümünü yutar.

144. أَطْلُتْهَا ضِمْنَ تَقْصِيرِي فَقَامَ بِهَا
عُذْرِي وَهَيْهَاتَ إِنَّ الْعُذْرَ لَمْ يَنْقُصِ

*Kusurum olarak bu kaside uzadı. Onunla özrümü yerine getirdim. Ne yazık!
Bu özür de (istediğim gibi) olmadı.*

145. فَإِنْ سَعِدْتُ فَمَدَحِي فِيكَ مُوجِبُهُ
وَإِنْ شَقِيتُ فَذَنْبِي مُوجِبُ النَّقْمِ

*Eğer mutlu olursam, sebebi Seni methetmemdir. Ama şayet mutsuz olursam
da, intikamı gerektiren benim günahımdır.*

